'स्वावलंबी शिक्षण हेच आमचे ब्रीद' - कर्मवीर

रयत शिक्षण संस्थेचे,

चंद्राबाई-शांताप्पा शेंडुरे कॉलेज, हुपरी

कर्मरजत

२०२३-२०२४

आंतरराष्ट्रीय तृणधान्य वर्ष २०२३

पद्मभूषण डॉ.कर्मवीर भाऊराव पाटील जयंती सोहळा

अध्यक्षीय मनोगत मान. जे. के. (बापू) जाधव
मॅनेजिंग कौंसिल सदस्य, रयत शिक्षण संस्था

प्रमुख पाहुणे मान.माजी प्राचार्य बी.एस.जाधव मार्गदर्शन करताना

प्रास्ताविक करताना मान.प्र.प्राचार्य प्रो.डॉ.डी.आर.भोसले

भव्य मिरवणूक क्षणचित्रे

रयत माऊली सौ.लक्ष्मीबाई भाऊराव पाटील स्मृतिदिन

रयत माऊली सौ.लक्ष्मीबाई भाऊराव पाटील स्मृतिदिनी
प्रतिमापूजन करताना मान्यवर

सौ.लक्ष्मीबाई भाऊराव पाटील स्मृतिदिन : गरीब मुलांना खाऊ वाटप
मा.प्र.प्राचार्य प्रो.डॉ.डी.आर.भोसले व इतर मान्यवर

निजदेहाचे झिजवून चंदन । तुम्ही वेचिला इथे कण कण
आणि फुलविले हसरे नंदन । स्मृतीस तुमच्या शतशः वंदन

पद्मभूषण डॉ. कर्मवीर भाऊराव पाटील
(डी.लिट.)

रयत शिक्षण संस्थेचे पदाधिकारी

अध्यक्ष

मान. खासदार पद्मविभूषण शरदचंद्रजी पवार

संघटक

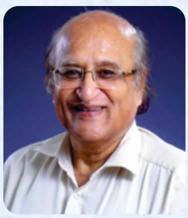

मान. डॉ. अनिल पाटील

चेअरमन

मान. श्री. चंद्रकांत दळवी

सचिव

मान. श्री. विकास देशमुख

सहसचिव (उच्चशिक्षण)

प्रि. डॉ. ज्ञानदेव मस्के

सहसचिव (माध्यमिक)

मान. श्री. बी. एन. पवार

ऑडिटर

प्रि. डॉ. शिवलिंग मेनकुदळे

आमच्या महाविद्यालयाचे थोर देणगीदार दांपत्य

मान. सौ. रजनीताई शेंडुरे व मान. अशोक शेंडुरे (अमेरिका)

प्र. प्राचार्य प्रो. डॉ. डी. आर. भोसले

महाविद्यालय विकास समिती

चेअरमन

श्रीमती सरोज (माई) पाटील

सदस्य

मा. कल्लाप्पाण्णा आवाडे

सदस्य

मा. पद्मश्री शिवराम भोजे

सदस्य

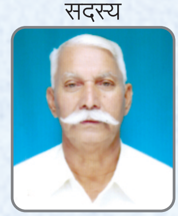

मा. मानसिंगराव देसाई

सदस्य

मा. शिवराज नाईक

सदस्य

श्री. ए. एन. पाटील

सदस्य

प्रा. डॉ. एम. एस. मुजावर

सदस्य

श्री. के. आय. मुलाणी

सदस्य

प्रा. श्रीमती
जे. एल. बनसोडे

सदस्य

प्रा. डी. सी. तुळशीकट्टी

सदस्य

डॉ. संध्या माने

सदस्य

सौ. शिंदे एम. एस.

सचिव

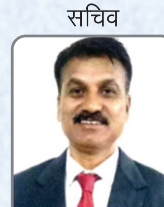

प्र. प्राचार्य
प्रो. डॉ. डी. आर. भोसले

सल्लागार समिती

प्राचार्य डॉ. टी. एस. पाटील

प्राचार्य आर. बी. माळी

प्राचार्य डॉ.व्ही.एम.पाटील

श्री. एस. सी. बारगे

महाविद्यालयातील यशस्वी गुणवंत प्राध्यापक

प्रा. एम. एस. मुजावर
पुरस्कार, बृजलोक साहित्य कला संस्कृति अकादमी,
फतेहाबाद, आगरा (उ.प्र.) इनकी ओर से
'काका कालेलकर महान हिन्दी सेवक सम्मान -2023' प्रदान

डॉ. मुल्ला इब्राहिम हमजा
गुवाहाटी येथे झालेल्या खेलो इंडिया स्पर्धेसाठी,
शिवाजी विद्यापीठाच्या अॅथलेटिक्स संघाचे
संघव्यवस्थापक म्हणून निवड

डॉ. महादेव सोनटक्के
शिवाजी विद्यापीठाची इतिहास विषयात
पीएच.डी. पदवी प्राप्त

डॉ. संध्या माने
जागतिक महिला दिनानिमित्त कापड बझार, हुपरी
'भरारी पुरस्कार-२०२४'

महाविद्यालयातील यशवंत गुणवंत विद्यार्थी

एम. पी. एस. सी. परीक्षेत उत्तीर्ण झालेले विद्यार्थी

संकेत सुनिल शिंदे
एम. पी. एस. सी. परीक्षेत राज्य कर निरीक्षक
व सहाय्यक कक्ष अधिकारी पदी निवड

भाग्येश गुडाळे
पी. एस. आय.

श्रीराज सूर्याजी भोसले
(बी.कॉम. भाग. ३)
आंतरराष्ट्रीय ग्रँडमास्टर चेस फेस्टिव्हलसाठी निवड
(भुवनेश्वर)

सोनाली युवराज माळी
(बी.ए. भाग. १)
कोल्हापूर झोनल १५०० मी. धावणे
तृतीय क्रमांक

कौशल्य विकास मंत्रालय, भारत सरकार, हुपरी चांदी असोसिएशन व
महाविद्यालय यांच्या संयुक्त विद्यमाने आयोजित 'ज्वेलरी मेकिंग कोर्स'
बक्षीस वितरण समारंभ - प्रशिक्षणार्थी व सर्व मान्यवर

राष्ट्रीय सेवा योजना विविध प्रसंग व कार्यक्रम

विभागाच्यावतीने आजादी का अमृत महोत्सव अंतर्गत दत्तकगाव तळंदगे येथील स्वातंत्र्यसैनिकांच्या कुटुंबीयांचा सन्मानपत्र आणि रोप देऊन सत्कार करताना कार्यक्रम अधिकारी प्रा. डॉ. श्रीमती एस. जे. माने, प्रा. डॉ. आय.एच. मुल्ला आणि स्वयंसेवक.

महाविद्यालयाच्या राष्ट्रीय सेवा योजनेच्या वतीने सामाजिक बांधिलकी जपत हुपरी पोलीस स्टेशन, हुपरी येथील पोलीस बंधू-भगिनींना राखी बांधून रक्षाबंधन हा सण साजरा करण्यात आला, त्यावेळेचा एक क्षण.

राष्ट्रीय सेवा योजना आणि माजी विद्यार्थी संघटना यांच्या संयुक्त विद्यमाने महाविद्यालयांमध्ये रक्तदान शिबिराचे आयोजन करण्यात आले. यावेळी रक्तदान करताना पोलीस बांधव, उपस्थित महाविद्यालय विकास समितीचे सदस्य.

८ मार्च जागतिक महिला दिनानिमित्त महाविद्यालयाच्या राष्ट्रीय सेवा योजना विभागाच्या स्वयंसेवकांच्या वतीने 'बेटी बचाव रॅली' हुपरी परिसरामध्ये काढण्यात आली.

जवाहर साखर कारखाना, हुपरी येथील ऊस कामगार महिलांना महाविद्यालयाचे विद्यार्थी आणि शिक्षक-शिक्षकेतर सेवक यांच्याकडून संकलन करण्यात आलेले तांदूळ, गहू,साड्या,ड्रेस,खाऊ यांचे वाटप.

मतदार जनजागृती अभियानाअंतर्गत 'मतदान-माझी जबाबदारी' या विषयावर रेंदाळ परिसरामध्ये प्रबोधनात्मक पथनाट्य सादर करताना महाविद्यालयाचे स्वयंसेवक.

विशेष श्रम-संस्कार शिबिर

राष्ट्रीय सेवा योजना विभागाचे मौजे इंगळी येथे आयोजित विशेष श्रम-संस्कार शिबिराच्या उद्घाटनप्रसंगी उद्घाटक म्हणून मार्गदर्शन करताना मा. प्रा. डॉ. एच. एस. वनमोरे (माजी समन्वयक, रा.से.यो.विभाग, शिवाजी विद्यापीठ, कोल्हापूर).

मौजे इंगळी येथे महाविद्यालयाच्या सात दिवसीय विशेष श्रम-संस्कार शिबिराच्या समारोपप्रसंगी मार्गदर्शन करताना प्रमुख पाहुणे मा. प्रा. डॉ. तानाजी चौगुले (संचालक, राष्ट्रीय सेवा योजना विभाग, शिवाजी विद्यापीठ, कोल्हापूर).

विशेष श्रम-संस्कार शिबिर मौजे इंगळी येथे सायंकाळच्यावेळी काढण्यात आलेली राष्ट्रीय शांतता आणि एकात्मता मौन मेणबत्ती रॅलीचा एक क्षण.

इंगळी येथील विशेष श्रम-संस्कार शिबिर अंतर्गत सी. पी. आर. हॉस्पिटल यांच्या सहकार्याने स्वयंसेवक आणि नागरिक यांची शुगर आणि एच.आय.व्ही. तपासणी करण्यात आली.

मौजे इंगळी येथे विशेष श्रम-संस्कार शिबिरामध्ये विविध परिसरात ग्रामस्वच्छता करताना स्वयंसेवक.

मौजे इंगळी येथील पंचगंगा घाटावर विशेष श्रम-संस्कार शिबिराअंतर्गत स्वच्छता करताना स्वयंसेवक.

विविध व्याख्याने व कार्यक्रम

'गीतगंधाली' कार्यक्रम सादर करताना सुप्रसिद्ध गायक मान.प्रा.संभाजी पाटील व सौ. प्रज्ञा पाटील, उपस्थित विद्यार्थीवृंद.

अमेरिकेचे पाहुणे यांची कॉलेज ग्रंथालयात भेट.

कॉमर्स विभाग प्रमुख प्रा.जयश्री बनसोडे यांचा सेवानिवृत्ती सत्कार करताना मान.डॉ.एम.बी. शेख साहेब. सोबत प्राचार्य डॉ.टी.एस. पाटील, प्राचार्य डॉ.डी.आर.भोसले, डॉ.एस.व्ही. चंदनशिवे.

पोस्टर आणि फोटो

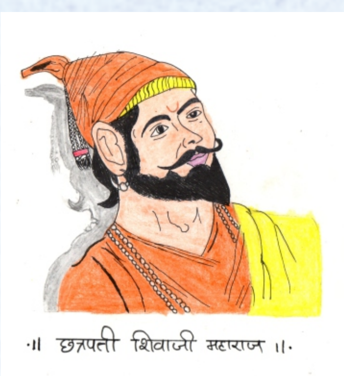

अनिकेत शिंदे
(बी.ए. भाग ३)

निखील चव्हाण (बी.ए. भाग २)

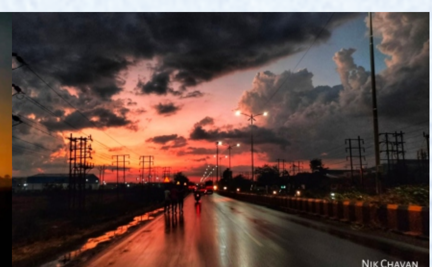

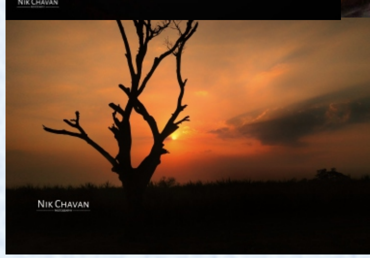

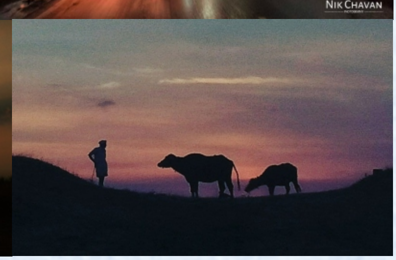

दिनविशेष, उपक्रम आणि व्याख्याने

शिक्षकदिन : मार्गदर्शन करताना मान. प्र.प्राचार्य प्रो.डॉ.डी.आर.भोसले. सोबत पाहुणे मान. आप्पासाहेब पाटील.

मराठी राजभाषा दिन प्रतिमा पूजन :
मान. प्र. प्राचार्य प्रो. डॉ. डी. आर. भोसले, सोबत मान्यवर.

मराठी राजभाषा दिन व्याख्यान : प्रा.बाळकृष्ण जाधव.
सोबत प्र. प्राचार्य, उपप्राचार्य व शिक्षकवृंद.

हिंदी दिन : प्रमुख पाहुण्या मान. प्रा.डॉ.माधवी जाधव
व्याख्यान देताना.

हिंदी दिन : अध्यक्षीय मनोगत – प्र. प्राचार्य प्रो.डॉ.डी.आर.भोसले.
सोबत उपप्राचार्य, प्रा. एम. एस. मुजावर व इतर मान्यवर.

इतिहास विभाग : क्रांतिदिन मार्गदर्शन करताना
मान. प्राचार्य जे. के. पवार.

भूगोल दिनानिमित्त विशेष व्याख्यान
मार्गदर्शक मान.प्रा.डॉ.एस. बी. जाधव.

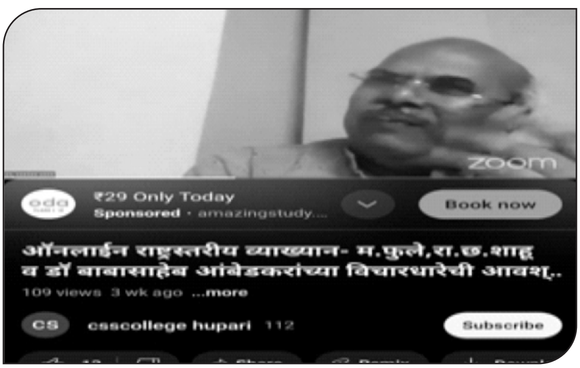

महात्मा फुले व डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर जयंतीनिमित्त
व्याख्यान देताना मा.डॉ.प्रदीप आवटे (पुणे).

अर्थशास्त्र विभागाच्या वतीने आयोजित 'भारतीय रोखे बाजार'
या विषयावर मार्गदर्शन करताना मा. पी. व्ही. गवळी.

Hon. Prin. Dr. D. R. Bhosale D.R. presented
Keynote Address Address at Inauguration
of Commerce Association.

Mr. Digamber Patil, guided the students
at Workshop on 'Rakhi Making'
Organized by Dept. of Commerce.

इतिहास विभाग– पावनखिंड भेट.

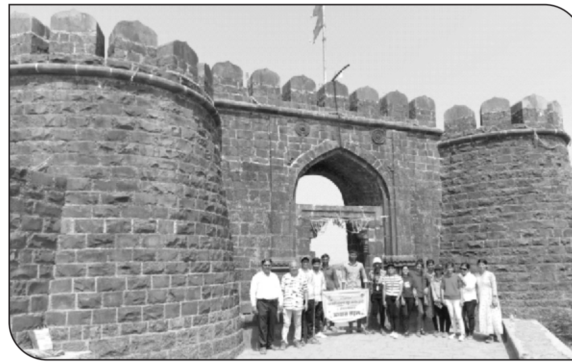

इतिहास विभाग– विशाळगड किल्ला भेट.

हिंदी विभाग– कुलगुरू, शिवाजी विद्यापीठ भेट.

हिंदी विभाग– कुलसचिव, शिवाजी विद्यापीठ भेट.

हिंदी विभाग– कणेरी मठ भेट.

भूगोल विभागाची कोकण दर्शन सहल.

अर्थशास्त्र विभागाच्या वतीने कर्नाटक राज्यातील मांगूर येथील 'जिजामाता महिला औद्योगिक सह. संघ' संस्थेस अभ्यासभेट.

अर्थशास्त्र विभागाच्या वतीने कर्नाटक राज्यातील मांगूर येथील साई सहकार बेकरी उत्पादन संस्थेस अभ्यासभेट.

Students visited to 'Botanical Garden' of Shivaji University, Kolhapur.

Students visited to 'Bhasha Bhavan V.S. Khandekar Sangrhalay' of Shivaji University, Kolhapur. Organized by Dept. of Commerce.

ग्रीन क्लब व भूगोल विभागाच्या वतीने वृक्षारोपणप्रसंगी मान. श्रीमती सरोज (माई) पाटील व सर्व महाविद्यालय विकास समिती सदस्य.

ग्रीन क्लब व रोटरी क्लब ऑफ हुपरी यांच्या संयुक्त विद्यमाने वृक्षारोपणप्रसंगी रोटरीचे पदाधिकारी व मा. प्राचार्यसो.

जिमखाना डे क्रीडा स्पर्धा २०२३-२४ चे काही क्षण

स्पर्धेचे उद्घाटन मान.प्राचार्य व मान्यवर

व्हॉलीबॉल स्पर्धेतील एक क्षण.

शिवाजी विद्यापीठांतर्गत आंतर विभागीय क्रॉसकंट्री स्पर्धा काही क्षणचित्रे.

आंतर विभागीय क्रॉसकंट्री स्पर्धा उद्घाटन क्षण

आंतर विभागीय क्रॉसकंट्री स्पर्धा उद्घाटनप्रसंगी व्यासपीठावर उपस्थित प्रमुख पाहुणे व मान्यवर.

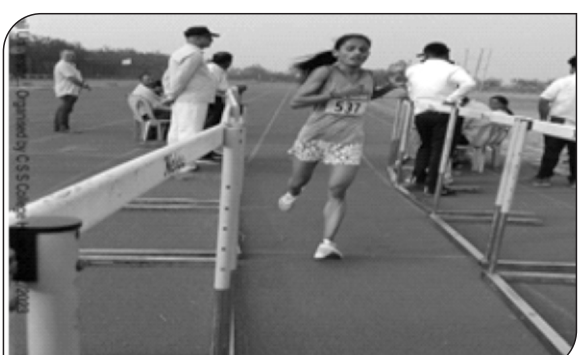

स्पर्धा फिनीश एक क्षण.

आंतर विभागीय क्रॉसकंट्री स्पर्धा बक्षीस वितरण समारंभ एक क्षण.

भित्तीपत्रिका

भूगोलदिन– भित्तीपत्रिका प्रकाशन
परीक्षक प्रा. डी. सी. तुळशीकट्टी.

राज्यशास्त्र विभाग मानवी हक्क भित्तीपत्रिका
उद्‌घाटन प्रसंगी मान. श्री. अजित पाटील व मान्यवर.

प्रजासातक दिन भित्तीपत्रिका प्रकाशन करताना
मान. श्री. राहूल इंगोळे व इतर मान्यवर.

डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर महापरिनिर्वाणदिन भित्तीपत्रिका प्रकाशन
करताना मान. मानसिंगराव देसाई व मान्यवर.

मिलेट डे इंग्लिश विभाग भित्तीपत्रिका प्रकाशन प्रसंगी
प्रा. देवल तुळशीकट्टी, डॉ. संतोष बराले व मान्यवर.

विश्व हिंदी दिवस भित्तीपत्रिका प्रकाशन करताना
प्र.प्राचार्य प्रो. डॉ. डी. आर. भोसले व मान्यवर.

डॉ. नरेंद्र दाभोलकर स्मृतिदिनानिमित्त विवेक वाहिनी उद्घाटनप्रसंगी प्रमुख पाहुणे म्हणून मार्गदर्शन करताना मा. श्री. कृष्णात स्वाती (राज्य सरचिटणीस, अंनिस, कोल्हापूर).

अग्रणी महाविद्यालय योजना, शिवाजी विद्यापीठ, कोल्हापूर अंतर्गत 'विवेकी विचारधारा आणि आजचा युवा' या विषयावर आयोजित एकदिवसीय कार्यशाळेत मार्गदर्शन करताना प्रा. डॉ. बी. एम. हिर्डेकर (अध्यक्ष, अंनिस, कोल्हापूर).

Resource Person Dr. Tejapal Moharikar
Faculty of Shivaji University, Kolhapur
was guided the students in workshop on
'Career Opportunities in Commerce Education'.

Certification distributed in workshop on
'Career Opportunities in Commerce Education'.

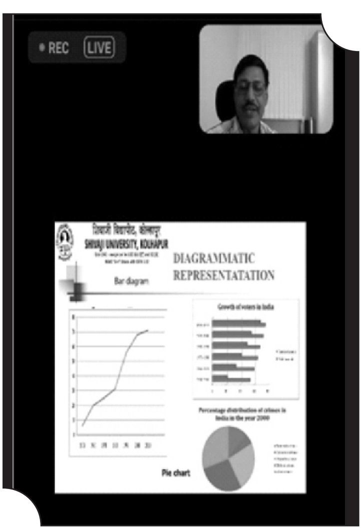

डायनॅमिक ऑफ रिसर्च मेथडॉलॉजी इन ह्युम्यानिटीज अँड कॉमर्स या दोन दिवसीय राष्ट्रीय वेब सेमिनारमध्ये विविध क्षेत्रांतील संशोधनावर विचार व्यक्त करताना प्रो.डॉ.एम. एस. देशमुख (डीन, शिवाजी विद्यापीठ कोल्हापूर) व डॉ.सरदार पाटील देवरूख कॉलेज, रत्नागिरी.

विविध व्याख्याने व कार्यक्रम

डॉ. विजय माने (संस्थापक अध्यक्ष, मॉडर्न होमिओपॅथी, कोल्हापूर) यांचे आरोग्य परिसंवादमध्ये मार्गदर्शन. सोबत मान्यवर.

मा.प्राचार्य डॉ.डी.आर.भोसले ग्रंथ प्रदर्शनचे उद्‌घाटन करताना. सोबत प्राध्यापक वर्ग व विद्यार्थी.

सर्व भाषा विभाग आयोजित 'पारंपरिक गीतगायन कार्यक्रम' मध्ये गीत सादर करताना कु.सन्मती अवघडे.

प्लेसमेंट सेल अंतर्गत कॉलेज व लक्ष्मी मल्टीस्टेट को. ऑप. क्रेडिट सोसा. लि. यांच्या संयुक्त विद्यमाने मुलाखतीचे आयोजन.

'ट्रेड फेअर'मध्ये खाद्यपदार्थांचा आस्वाद घेताना मान्यवर.

'ट्रेड फेअर'मध्ये वस्तू विक्री करताना प्रशिक्षणार्थी व ग्राहक

महाराष्ट्र पोलीस दल वर्धापन दिनानिमित्त आयोजित कार्यक्रमात मार्गदर्शन करताना मा.किशोर शिंदे (पोलीस निरीक्षक, हुपरी).

महाविद्यालयामध्ये गौरी-गणपती सणानिमित्त आयोजित 'झिम्मा-फुगडी' स्पर्धेमध्ये सहभागी विद्यार्थिनी झिम्मा-फुगडी खेळताना.

'स्वावलंबी शिक्षण हेच आमचे ब्रीद !'
– कर्मवीर

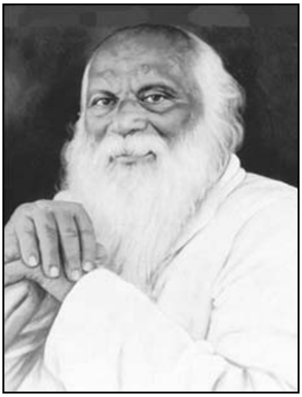

संस्थापक :
पद्मभूषण डॉ. कर्मवीर भाऊराव पाटील
डी. लिट.

कर्मरजत

नियतकालिक
अंक चोवीसावा
सन २०२३–२४

रयत शिक्षण संस्थेचे,

चंद्राबाई–शांताप्पा शेंडुरे कॉलेज, हुपरी

ता. हातकणंगले,
जि. कोल्हापूर –४१६ २०३
फोन : (०२३०) २४५०३५५
ई–मेल : acscollegehpr@yahoo.co.in
वेब : www.csscollegehpr.com

नॅक पुनर्मानांकन 'बी+' (CGPA -2.72)

संपादक मंडळ

अध्यक्ष
प्रभारी प्राचार्य
प्रो. (डॉ.) डी. आर. भोसले

प्रमुख संपादक
प्रा. एम. एस. मुजावर

विभागीय संपादक
प्रा. बी. बी. जाधव
प्रा. एम. एस. मुजावर
प्रा. डी. सी. तुळशीकट्टी
प्रा. जे. एल. बनसोडे
डॉ. ए. सी. शिंदे
प्रा. वाय. ए. माने

कर्मरजत

सन २०२३-२४

नियतकालिक

अंक चोवीसावा

| **मुखपृष्ठ संकल्पना :** प्र. एम. एस. मुजावर व श्री. सचिन भोसले |

| **आतील छायाचित्र मांडणी :** प्रा. बी. बी. जाधव व संपादक मंडळ |

| या अंकातील साहित्यातून व्यक्त झालेल्या मतांशी संपादक मंडळ सहमत असेलच असे नाही. |

सूचना, प्रतिक्रिया : E-mail - acscollegehpr@yahoo.co.in |

| **हा अंक खाजगी वितरणासाठी आहे.** |

भावपूर्ण श्रद्धांजली

शैक्षणिक वर्ष २०२३-२४ मध्ये

शहीद झालेले जवान, देशातील, महाराष्ट्रातील

कर्तृत्ववान व्यक्ती, रयत शिक्षण संस्था व महाविद्यालयाशी

संबंधित हुपरी पंचक्रोशीतील व्यक्ती ज्यांचे निधन झाले

अशा सर्वांना भावपूर्ण श्रद्धांजली!

संपादकीय

प्रिय विद्यार्थी व शिक्षक,

जीवनाचा वसंत ऋतु म्हणजे तारुण्य वसंतात सृष्टी नव रुप धारण करते. वृक्षांना पालवी फुटते. आम्रतरु मोहरून येतो, फुलांची बरसात होते आणि साऱ्या आसमंतात एक चैतन्य भरुन जाते. फुलण्याचा आणि बहरण्याचा हा ऋतु. मानवी जीवन हेही तसंच. महाविद्यालयीन जीवनाचा कालखंड हा वसंऋतुप्रमाणे चहुबाजुने बहरुन येतो. त्या बहरण्यातले हे काही हुंकार कधी कवितेतून, कधी कथांतून तर कधी एखाद्या वैचारिक लेखातून प्रकट होतात. वृक्षाला नवी पालवी यावी तसे हे सारे बहरणे शब्दबद्ध झालेले या अंकात दिसून येईल. त्याला शास्त्रशुद्ध चौकट नसेल, कधी कुठे लिखाण रुपबंधाचा विचार न करता केलेले असेल, पण ते जसे आहे अगदी तसेच त्याच्या नैसर्गिक आणि अकृत्रिम रुपात आपल्यासमोर 'कर्मरजत' मधून प्रकट झाले आहे. उद्याचे लेखक, कवी, समीक्षक, विचारवंत यांच्या या पाऊलखुणा असाव्यात किंवा त्यापेक्षा असे म्हणेन की हे सारे ज्ञानदेवाच्या भाषेत सांगावयाचे तर 'या हृदयीचे त्या हृदयी' घालण्याचा प्रयत्न आहे. तो रसिक वाचकांना भावेल, आवडेल असे मनोमनी वाटते. भावना व्यक्त करण्यासाठी भाषेचा अडसर कधीच नसतो. मराठी, हिन्दी आणि इंग्रजीमधून आमच्या नवोदित लेखकांनी केलेला हा प्रयत्न आपल्या हृदयास स्पर्श करेल अशी आशा वाटते.

'कर्मरजत' नियतकालिक हे महाविद्यालयाचे मुखपत्र आहे. नियतकालिकसाठी साहित्य देण्याविषयी आवाहन केले असता, सर्वच विद्यार्थ्यांनी आम्हाला भरभरुन प्रतिसाद दिला मात्र पृष्ठांची मर्यादित संख्या विचारात घेता काही विद्यार्थ्यांच्या साहित्याला आम्ही प्रसिद्धी देवू शकलो नाही. याबद्दल क्षमस्व. याशिवाय महाविद्यालयाची सन

२०२३-२०२४ मधील वाटचाल या अंकातून मांडण्याचा प्रयत्न आहे. त्यानुसार महाविद्यालयातील सर्व समित्यांचे अहवाल, प्राध्यापकांच्या वैयक्तिक उपक्रमांची माहिती, अनेक विद्यार्थी केंद्रीत उपक्रमाची छायाचित्रे देण्यात आली आहेत. सदर चा अंक अत्यंत सुंदर व कलात्मक रुपाने तयार केला असून आपण विद्यार्थी, पालक, शिक्षक तसेच शिक्षण प्रेमी त्याचे स्वागत कराल अशी माफक अपेक्षा व्यक्त करीत आहे.

'कर्मरजत' निर्मितीमध्ये महाविद्यालयातील विविध घटकांनी जे मोलाचे सहकार्य केले त्याबद्दल कृतज्ञता व्यक्त करणे माझे कर्तव्य समजतो. 'कर्मरजत' गुणवत्तापूर्ण बनविण्यासाठी महाविद्यालयाचे शिस्तबद्ध व गुणवत्तेला प्रोत्साहन देणारे प्रभारी प्राचार्य मा. प्रो. डॉ. डी. आर. भोसले यांचे आम्ही ऋणी आहोत.

अंक दर्जेदार व वाचनीय होण्यासाठी आमचे संपादक मंडळ प्रा. बी. बी. जाधव, प्रा. डी. सी. तुळशीकट्टी, प्रा. श्रीमती जे. एल. बनसोडे, डॉ. तेजश्री पाटील, डॉ. ए. सी. शिंदे, प्रा. वाय. ए. माने, तसेच प्रशासकीय वरिष्ठ लिपिक सौ. एम. एस. शिंदे यांचे सहकार्य लाभले. महाविद्यालयाचे उपप्राचार्य प्रो. डॉ. एस. व्ही. चंदनशिवे, सर्व विभाग प्रमुख, सर्व शिक्षक, शिक्षकेत्तर कर्मचारी वर्ग यांचे मन:पूर्वक आभार.

या अंकाच्या छपाईचे काम अत्यंत सुबक दर्जेदार व्हावे यासाठी प्रयत्नशील असणाऱ्या भारती मुद्रणालयचे श्री. निहाल शिपूरकर व त्यांच्या सेवक परिवाराचेही आभारी आहोत.

प्रा. मारुफ मुजावर
संपादक, कर्मरजत

प्राचार्यांचे मनोगत

प्रिय रसिक व विद्यार्थी बंधू-भगिनींनों,

आपल्या महाविद्यालयाचा 'कर्मरजत' २०२३-२४ चा चोवीसावा अंक प्रकाशित करताना मला मनस्वी आनंद होत आहे. या शैक्षणिक वर्षात शैक्षणिक कामकाजाबरोबरच विद्यार्थ्यांच्या व्यक्तिमत्वाचा सर्वांगीण विकास व्हावा. यासाठी महाविद्यालयात विविध उपक्रम राबविण्यात आले. उच्च गुणवता, कला, क्रीडा क्षेत्रात विद्यार्थ्यांनी सुयश प्राप्त करावे. त्याच्या अंगी सामाजिकदृष्टीकोन विकसित व्हावा यासाठी विशेष प्रयत्न केले. महाविद्यालयीन जीवनामध्ये सृजनशील लेखन विद्यार्थ्यांकडून व्हावे म्हणून विविध दिनविशेष व विभागीय उपक्रमाद्वारे 'अक्षरबन' भिंत्तिपत्रिकेचे वेळोवेळी प्रकाशन करण्यात आले. 'कर्मरजत' नियतकालिकासाठी विद्यार्थ्यांनी ललित, ललितेत्तर लेखन प्रकारामध्ये योगदान दिले. त्याबद्दल मी त्याचे अभिनंदन व कौतुक करतो.

रयत शिक्षण संस्थेच्या या महाविद्यालयाची स्थापना जून १९९१ साली झाली. जून २०१० साली महाविद्यालय नूतन इमारतीमध्ये स्थलांतरित झाले. महाविद्यालयाच्या विनाअनुदानित काळात हुपरी, रेंदाळ पंचक्रोशितील व्यापारी उद्योजक व सर्व सामान्य नागरिक, थोर देणगीदार यांच्या योगदानातून महाविद्यालयाची वाटचाल यशस्वीरित्या सुरू झाली. हुपरी गावचे सुपूत्र मा. अशोक शेंडुरे व सौ. रंजनीताई शेंडुरे यांच्या देणगीतून ही भव्य इमारत आकाराला आली व ग्रामीण भागातील गोरगरीब बहुजन समाजातील मुलामुलीच्या शिक्षणाची सोय झाली. महाविद्यालयात पदवी व पदव्युत्तर शिक्षणाची सुविधा असून सन २०२३-२४ या शैक्षणिक वर्षात महाविद्यालयाची विद्यार्थी संख्या ५४८ इतकी आहे. महाविद्यालयात कला विभागात मराठी, हिंदी, इंग्रजी, इतिहास, भूगोल, समाजशास्त्र व अर्थशास्त्र या स्पेशल विषयाचे तर वाणिज्य विभागांतर्गत बी.कॉम पदवी व एम. कॉम अकौंटन्सी पदवीव्युत्तर विषयाचे शिक्षण दिले जाते. तसेच यशवंतराव चव्हाण महाराष्ट्र मुक्त विद्यापीठ, नाशिक मार्फत पदवी व पदव्युत्तर

शिक्षणाची सोय आहे. महाविद्यालयात सुसज्ज ग्रंथालय आहे. ग्रंथालयात एकूण १७३२ ग्रंथ आहेत. शैक्षणिक वर्ष २०२३-२४ मध्ये ६०१ ग्रंथ खरेदी करण्यात आले. सन २०२४-२५ पासून महाविद्यालयात शिवाजी विद्यापीठ कोल्हापूरचे बी.कॉम., आय.टी व बी. कॉम. कॉम्प्युटर ॲप्लिकेशन हे डिग्री कोर्स व दूरशिक्षण केंद्र (डिस्टन्स एज्युकेशन सेंटर) सुरू करण्यात येणार आहे. महाविद्यालयात इंग्लिश स्पिकिंग कोर्स, व्यक्तिमत्व विकास, फॅशन डिझायनिंग, ट्रॅव्हल ॲण्ड टुरिझम, हिंदी अनुवाद, स्पर्धा परीक्षा केंद्र इ. कोर्सेस यशस्वीरित्या चालविले जातात.

महाविद्यालयाने उच्च गुणवत्तेची उज्वल परंपरा कायम राखली असून बी.ए पदवी परीक्षेत कु. असिमा शहाबदद्दीन मुलाणी, बी. कॉम पदवी परीक्षेत कु. प्रणोती उदय कापशी तर एम. कॉम पदव्युत्तर परीक्षेत कु. स्नेहल लक्ष्मण कुंभार यांनी प्रथम क्रमांक प्राप्त केला. तसेच इतिहास विभागात श्री. साईश नंदकुमार पाटील व हिंदी विभागात श्री. उदय ज्ञानू बिरांजे यांनी प्रथम क्रमांक प्राप्त केला. जिमखाना विभागाच्या खेळाडूंनी विद्यापीठ व राष्ट्रीयस्तरावर चमकदार कामगिरी केली असून श्री. श्रीराज सूर्याजी भोसले यांने शिवाजी विद्यापीठ आंतरविभागीय बुध्दिबळ स्पर्धेत द्वितीय क्रमांक पटकवला. त्याची अखिल भारतीय आंतरविद्यापीठ स्पर्धेसाठी निवड झाली. तर कु. सोनाली माळी हिने १५०० मी. धावणे स्पर्धेत कोल्हापूर विभागात तृतीय क्रमांक प्राप्त केला. तनुजा राजेंद्र थोरात हिने शिवाजी विद्यापीठ निबंध स्पर्धेत उत्तेजनार्थ पारितोषिक प्राप्त केले. राष्ट्रीय सेवा योजनेचा विद्यार्थी श्रवण श्रीकांत सुमारे याची गोंडवना विद्यापीठ, नागपूर येथे झालेल्या राज्यस्तरीय डिझास्टर मॅनेजमेंट कॅम्पसाठी निवड झाली. तसेच मुरगुड येथे झालेल्य शिवाजी विद्यापीठ जिल्हा स्तरीय युवा महोत्सवात २६ विद्यार्थी-विद्यार्थीनींनी सहभाग घेवून विविध कला प्रकारात उल्लेखनीय कामगिरी केली. महाविद्यालयात स्पर्धा परीक्षेचे अभ्यासकेंद्र असून या अभ्यासकेंद्रात सन २०२३-२४ मध्ये श्री. संकेत शिंदे यांची राज्य कर निरीक्षक व भाग्येश गुडाळे यांची पी.एस.आय. पदी निवड झालेली आहे.

महाविद्यालयातील प्राध्यापकांची विविध पदावर नियुक्ती तसेच विविध पुरस्कार प्राप्त झाले आहेत. प्रा. महादेव सोनटक्के यांनी इतिहास विषयात शिवाजी विद्यापीठाची पीएच.डी पदवी प्राप्त केली. प्रा. श्रीमती. जयश्री बनसोडे यांची रयत शिक्षण संस्थेच्या उच्च शिक्षण समिती सदस्यपदी निवड झाली. तर प्रा. मारूफ मुजावर यांना ब्रजलोक साहित्य कला संस्कृति अकादमी, फतेहाबाद यांचा काका कालेलकर महान हिंदी सेवक सन्मान पुरस्कार व प्रा. डॉ. संध्या माने यांना शैक्षणिक कार्याबद्दल कापड बझार हुपरीच्या वतीने भरारी पुरस्काराने सन्मानित केले.

तसेच प्रा. आय.एच मुल्ला यांची चेन्नई येथे झालेल्या आंतरविद्यापीठ ॲथलेटिक्स स्पर्धेसाठी शिवाजी विद्यापीठाचे संघ व्यवस्थापक म्हणून निवड आणि गुवाहाटी (आसाम) येथे झालेल्या 'खेलो इंडिया' स्पर्धेसाठी संघ व्यवस्थापक म्हणून निवड झाली.

महाविद्यालय विकास समितीच्या चेअरमन व रयत शिक्षण संस्थेच्या जनरल बॉडी सदस्या मा. श्रीमती. सरोज एन. पाटील (माई) यांना राजमाता जिजाऊ जीवनगौरव पुरस्कारांने सन्मानीत करण्यात आले. या सर्वांचे महाविद्यालयाच्यावतीने हार्दिक अभिनंदन करतो.

शैक्षणिक वर्ष २०२३-२४ मध्ये महाविद्यालयात सांस्कृतिक विभागाच्या वतीने रयत शिक्षण संस्थेच्या माध्यमातून लोकनेते मा. रामशेठ ठाकूर यांच्या सहकार्याने पद्‌मभूषण डॉ. कर्मवीर भाऊराव पाटील व सौ. लक्ष्मीबाई भाऊराव पाटील यांच्या जीवनावर आधारित 'गीतगंधाली' हा गीतगायन कार्यक्रम संपन्न झाला. सुप्रसिध्द गायक प्रा. संभाजी पाटील व सौ. प्रज्ञा पाटील यांनी हा कार्यक्रम सादर केला. तसेच पद्‌भूषण डॉ. कर्मवीर भाऊराव पाटील जयंती व सौ.

लक्ष्मीबाई भाऊराव पाटील स्मृतीदिन व कॉमर्स विभागाच्या वतीने 'ट्रेड फेअरचे' आयोजन, भारत सरकार व हुपरी चांदी असोसिएशन यांच्या सहकार्याने 'ज्वेलरी मेकिंग प्रशिक्षण कोर्स' घेण्यात आला. रयत शिक्षण संस्थेचे अध्यक्ष मा. लोकनेते शरदचद्रंजी पवारसाहेब यांचा वाढदिवस विविध उपक्रमाने सादर करण्यात आला. भारतरत्न डॉ. बाबासाहेब आंबडेकर व महात्मा जोतिराव फुले यांच्या जयंतीनिमित्त सुप्रसिध्द विचारवंत मा. डॉ. प्रदीप आवटे, पुणे यांचे ऑनलाईन राष्ट्रीय व्याख्यान आयोजित केले.

चर्चासत्र आयोजन

महाविद्यालयातील कॉमर्स व सामाजिकशास्त्र विभागाच्या वतीने 'Dynamics of Research Methodology in Humanities and Commerce' याविषयावर राष्ट्रीय वेब सेमिनारचे आयोजन केले. शिवाजी विद्यापीठ अग्रणी महाविद्यालय योजना अंतर्गत वाणिज्य विभागाच्या वतीने 'वाणिज्य शिक्षणातील करिअर संधी' विवेकवाहिनी समितीच्या वतीने 'विवेकी विचारधारा आणि आजचा युवक' याविषयावर कार्यशाळा घेण्यात आल्या. यासाठी श्री. कृष्णात स्वामी यांनी मार्गदर्शन केले. संशोधन क्षेत्रात विद्यार्थ्यांना चालना देण्यासाठी शिवाजी विद्यापीठ अग्रणी योजनेतून रू. १०,०००/- अनुदानातून हिंदी विभागातील विद्यार्थ्यांनी संशोधन प्रकल्प पूर्ण केला. राष्ट्रीय सेवा योजना समिती मार्फत रोटरी क्लब, कोल्हापूर यांच्या सहकार्याने विद्यार्थीनींसाठी राखी बनवण्याचे एकदिवसीय प्रशिक्षण देण्यात आले.

थोर देणगीदार मा. अशोक शेंडुरे व सौ. रंजनीताई शेंडुरे यांनी महाविद्यालयाच्या सभागृहाच्या नूतनीकरणासाठी रू. २०,५००००/- (रू. वीस लाख पन्नास हजार) देणगी दिली असून रयत शिक्षण संस्थेच्या परवानगीने सभागृहाच्या नूतनीकरणाचे काम सुरू करण्यात आले.

महाविद्यालयाच्या विकासासाठी मा. शरदचंद्र पवारसाहेब, अध्यक्ष, रयत शिक्षण संस्था, मा. श्रीमती. सरोज एन. पाटील (माई), चेअरमन, महाविद्यालय विकास समिती, रयत शिक्षण संस्थेचे सचिव, मा. विकास देशमुख, सहसचिव, मा. प्राचार्य. डॉ. ज्ञानदेव मस्के, रयत शिक्षण संस्थेच्या दक्षिण विभाग चेअरमन मा. डॉ. एम. बी. शेख, जनरल बॉडी सदस्य मा. राहुल इंग्रोळे, महाविद्यालयीन विकास समिती सदस्य, मा. मानसिगराव देसाई व सर्व महाविद्यालयीन विकास समिती सदस्य, इत्यादीचे बहुमोल सहकार्य लाभले. त्याबद्दल मनापासून धन्यवाद तसेच हुपरी पंचक्रोशीतील थोर देणगीदार, हिंतचिंतक, सेवाभावी संस्था, संघटना, शिक्षक-शिक्षकेत्तर कर्मचारी यांचे वेळोवेळी महाविद्यालयास सहकार्य लाभले त्याबद्दल सर्वांचे आभार व्यक्त करतो व महाविद्यालयाचा विकास उत्तरोतर होत राहील असा विश्वास व्यक्त करतो.

- प्रो. (डॉ) डी. आर. भोसले

प्र. प्राचार्य

दि प्रेस रजिस्ट्रेशन ऑफ बुक्स ॲक्ट (नियम)
क्र. ८ फॉर्म नं. ४ प्रमाणे आवश्यक माहिती

प्रकाशन स्थळ	:	चंद्राबाई–शांताप्पा शेंडुरे कॉलेज, हुपरी
मुद्रकाचे नाव	:	श्री. निहाल शिपूरकर, द्वारा, भारती मुद्रणालय, कोल्हापूर
राष्ट्रीयत्व	:	भारतीय
पत्ता	:	भारती मुद्रणालय, शाहूपुरी ४ थी गल्ली, कोल्हापूर. फोन : २६५४३२९
प्रकाशकाचे नाव	:	प्रभारी प्राचार्य प्रो. (डॉ.) डी. आर. भोसले
राष्ट्रीयत्व	:	भारतीय
पत्ता	:	चंद्राबाई–शांताप्पा शेंडुरे कॉलेज, हुपरी, जि. कोल्हापूर–४१६ २०३
संपादकाचे नाव	:	प्रा. एम. एस. मुजावर
पत्ता	:	चंद्राबाई–शांताप्पा शेंडुरे कॉलेज, हुपरी, जि. कोल्हापूर
मालकी	:	रयत शिक्षण संस्था, सातारा यांचे चंद्राबाई–शांताप्पा शेंडुरे कॉलेज, हुपरी, जि. कोल्हापूर

मी प्रभारी प्राचार्य प्रो. डॉ. डी. आर. भोसले जाहीर करतो की, वरील माहिती माझ्या समजुतीप्रमाणे बरोबर आहे.

प्रभारी प्राचार्य प्रो. डॉ. डी. आर. भोसले
प्राध्यापक, एम. ए., सेट, पीएच.डी.

मराठी विभाग

ईर्षा इरेला पडून चढतो उन्माद
तेव्हा झुंजविली जातात जनावरं
कधी माण्सं
अटळ अस्तो रक्तपात
आणि खुडली जातात कण्सं
शेत सुनसान होतं
हरवतं गाणं...
कमरेचं सोडून देते अन्
तुकड्यासाठी गुलाम होते
त्या दुर्बलतेचा मी निषेध करतो
विकत मागते फाटक्याची लंगोटी
स्वत:च्याच पोळीवर ओढते तुपाची वाटी
त्या बहादुरीचा मी निषेध करतो...

– लहू कानडे

विभागीय संपादक
प्रा. बाळकृष्ण जाधव
मराठी विभाग

अनुक्रमणिका

गद्य विभाग

- **राजर्षी छ. शाहू महाराज यांचे विचार व कार्य**/ प्रतिक्षा मधुकर लोहार, बी.कॉम.भाग-दोन
- **सत्यशोधक डॉ. कर्मवीर भाऊराव पाटील** / गणेश रंगराव ठोंबरे, बी. ए. भाग-तीन
- **रयतमाऊली सौ. लक्ष्मीबाई भाऊराव पाटील यांचे जीवन व कार्य** / ओमकार कृष्णात कांबळे, बी.ए. भाग - एक
- **लोकनेते शरद पवार यांचे रयत शिक्षण संस्थेतील योगदान** / इंद्रजीत कुमार भातमारे, बी. कॉम. भाग - तीन
- **रानकवी पद्मश्री ना. धो. महानोर** / तनुजा दीपक माळवी, बी.कॉम. भाग - एक
- **चंद्रयान मोहिम : भारतीय संशोधकांचे कार्य** / तन्वी बापूसो भारते, बी.कॉम. भाग - दोन
- **विकसित भारत - २०४७** / तनुजा राजेंद्र थोरात, बी.कॉम. भाग - दोन
- **पर्यावरण संवर्धन काळाजी गरज** / कविता संतोष राठोड, बी.ए. भाग - एक
- **होय मला अभिमान आहे स्त्रीत्वाचा** / निकिता किरण कांबळे, बी.ए. भाग - दोन
- **माझे बाबा** / रेवती शिवाजी आदमाने, बी.ए. भाग - दोन
- **माझी मायबोली मराठी** / पवन भारत शिनगारे, बी.ए. भाग - तीन

पद्य विभाग

- **भविष्य** / पृथ्वीराज माने – बी.ए. भाग १
- **डोळे** / पाटील संकेत रामदास – बी.कॉम. भाग १
- **एक फौजी** / रेवती शिवाजी आदमाने – बी.ए. भाग २
- **समाज** / ऋतुजा कांबळे – बी.कॉम. भाग १
- **मन** / सुहानी भारत माच्छरे – बी.ए. भाग १
- **अंतिम सत्य** / मुजावर जिया रियाज – बी.कॉम. भाग १
- **नशीब** / प्रणव विनायक कुंभार – बी.कॉम. भाग १
- **मैत्री** / मयुरी तानाजी लोहार – बी.ए. भाग ३
- **एक पाऊल प्रगतीचे** / माळवी तनुजा दिपक – बी.कॉम. भाग १
- **अनोळखी नातं** / तनुजा राजेंद्र थोरात – बी.कॉम. भाग २
- **मैत्रीचं नातं** / प्रणाली गिरीबुवा – बी.ए. भाग २

राजर्षी शाहू महाराज यांचे विचार व कार्य

प्रतिक्षा मधुकर लोहार
बी.कॉम. भाग-२

लोकराजा राजर्षी शाहू महाराज यांचे सर्व कार्य हे उल्लेखनीय आहे. शाहूंचा जन्म कसबा बावडा, कोल्हापूर येथे २६ जून १८७४ रोजी झाला. ते दत्तक पूत्र होते. सामाजिक सुधारणेबरोबरच राजर्षींचा कला, साहित्य, संगीत, नाटक, कुस्ती, शेती, जलप्रकल्प, शेती सुधारणा अशा विविध क्षेत्रांत अजोड कामगिरी केली आहे. आजही त्यांच्या कार्याची ओळख शहरातील भव्य अशा वास्तुमधून प्रकट होताना दिसते. खासबाग कुस्त्यांचे मैदान असो, साठमारी असो किंवा लोकजनांसाठी उभे केलेले छत्रपती प्रमिलाराजे रुग्णालय (CPR) असो. त्यांच्या उदार आश्रयाखाली कितीतरी इमारती उभ्या आहेत. त्या नेहमीच प्रेरणादायी ठरत आहेत. त्याचबरोबर शाहू विचाराने आजही अनेक कार्यकर्ते कार्यरत असताना दिसतात.

शाहू महाराज हे कोल्हापूर संस्थानचे छत्रपती होते. बहुजन समाजाचे ते आधारस्तंभ, महान नेते होते. त्यांनी समाजातील विविध जातीधर्मांच्या मुलांसाठी स्वतंत्र वसतिगृह उभारणी केली. १८ एप्रिल १९०१ रोजी त्यांना मराठा समाजासाठी 'व्हिक्टोरिया मराठा बोर्डींग'ची स्थापना केली. कारण शिक्षण हेच पुढे जाण्याचे साधन आहे, हे त्यांना समजले होते. शाहूंनी बहुजन समाजातील विद्यार्थ्यांना शिष्यवृत्ती सुरू केली. ज्यामुळे होतकरू व गरजू विद्यार्थ्यांना संधी निर्माण होतील. शाहूंनी २० मे १९११ रोजी नादारी आदेश काढला. ही सवलत प्रथम गरीब व गरजू विद्यार्थ्यांना होती व त्यानंतरच सर्वांना होती. यामुळे बहुजन समाजाला प्रोत्साहन मिळेल, अशी त्यांची धारणा होती.

जातिभेदाला शाहूंचा प्रखर विरोध होता. जातिभेद नष्ट झाल्याखेरीज आपल्या समाजाची उन्नती होणार नाही असे त्यांचे ठाम मत होते. यासाठी त्यांनी राज्यात आंतरजातीय विवाहाला मान्यता देणारा कायदा केला. स्त्रियांच्या प्रश्नांविषयी त्यांना फार जिव्हाळा होता म्हणून जुलै १९१७ मध्ये त्यांनी स्त्रियांच्या पुनर्विवाहाला मान्यता देऊन विधवा विवाहाला कायदेशीर मान्यता मिळवून दिली. तसेच १९२० मध्ये घटस्फोटाचा कायदा केला.

महाराजांचे अविस्मरणीय कार्य म्हणजे कमला तलावाचे रूपांतर केलेले राधानगरी धरण ही महाराजांची अविस्मरणीय ठेवण जनसमाजाला लाभलेली आहे. कोल्हापूरची तहान जाणून व समोर येणाऱ्या महापूरापासून बचावासाठी भारतातील विश्वव्याख्यात अभियंता सर विश्वेश्वरय्या यांना हैदराबाद येथे तार पाठवली. ते महाराजांच्या आदेशावरून लगेच कोल्हापूरला आले व

१९०८ रोजी राधानगरी धरणाची निर्मिती केली. धरणासाठी चुना व शिस्याचा वापर केल्यामुळे धरण १०० वर्षे पूर्ण झाली असूनही कोल्हापूरासाठी भक्कमपणे उभे आहे. या धरणात सात स्वयंचलित दरवाजे आहेत.

अस्पृश्यता निवारणासाठी त्यांनी चिकाटीने प्रयत्न केले. सर्वांसाठी मोफत व सक्तीचे शिक्षण सुरू केले. अस्पृश्यता निवारणासाठी त्यांनी शाळा, इमारती, विहिरी, सार्वजनिक इमारती, सार्वजनिक पाणवठे, नोकरीची ठिकाणी इत्यादी जागी त्यांना समान वागणूक देण्याचा आदेश जारी केला. जे सरकारी अधिकारी व नोकरदार या आदेशाचे पालन करणार नाहीत त्यांच्यावर कडक कारवाईचे प्रयोजन करण्यात येईल, असे आदेश काढले. अस्पृश्यांच्या प्रश्नांची सोडवणूक करण्यासाठी अस्पृश्यांना प्रथम आर्थिकदृष्ट्या स्वत:च्या पायावर उभे केले पाहिजे हे त्यांनी जाणले होते. त्यासाठी अशी परिस्थिती निर्माण केली पाहिजे ज्यामुळे त्यांना आर्थिक साधन निर्माण होईल. यासाठी अस्पृश्यांना सरकारी नोकऱ्या दिल्या. त्यांना हवा तो व्यवसाय सुरू करण्यासाठी स्वातंत्र्य दिले. ज्यामुळे ते आपल्याला हव्या त्या व्यवसायातून उत्पन्न निर्मिती करू शकतील!

सामाजिक स्वातंत्र्यप्राप्तीसाठी जी चळवळ होत होती त्यातील एक नाव म्हणजे महात्मा फुले. जेव्हा फुलेंचे निधन झाले तेव्हा मार्गहिन झालेल्या समाजाला दिशा दाखवण्याचे काम शाहू महाराजांनी हिरिरीने केले. सामाजिक चळवळीच्या क्षेत्रातील महात्मा फुले यांचे खरेखुरे वारसदार म्हणून घेण्यात येत होते. त्यांनी स्वातंत्र्यासाठी मोलाची कामगिरी बजावली.

शाहू महाराज हे खऱ्या अर्थाने लोकांचे जनसामान्यांचे लोकराजे होते. त्यांचे सर्व गोष्टीवर नितांत प्रेम होते. त्यांचे आयुर्मान तसे फारच कमी होते. त्यांच्या ४० वर्षांच्या काळात महाराजांनी जी कामे केली ती सर्वच कामे दूरदृष्टीपर व समाजाच्या हितासाठी होती. त्यांना भोसले घराण्यातील चौथे शाहू म्हणून ओळखले जात होते. त्यांनी आपल्या शाही घराण्याला साजेल असे कार्य केले. प्राथमिक शिक्षण हे कोल्हापूरात झाले व त्यानंतरचे शिक्षण त्यांनी परदेशात जाऊन केले. त्यांच्या गौरवार्थ आजही अनेक स्मारके उभारण्यात आली आहेत. ज्यातून त्यांच्या अजोड कार्याचा व विचाराचा बोध होण्यास प्रखरता मिळते.

शाहू महाराजांच्या काळात झालेले वेदोक्त प्रकरण हे फार मोठे प्रकरण त्या काळात झाले होते. यात फक्त ब्राह्मण समाजालाच वेद उच्चाराचा अधिकार होता. 'वेदोक्त मंत्र क्षत्रियासाठी असतात, शूद्रासाठी नसतात' असे पुरोहिताने सांगून छ. शाहूंना शूद्र ठरवण्याचा प्रयत्न केला. हे वेदोक्त प्रकरण त्या काळी फारच गाजले होते.

शाहूराजे खऱ्या अर्थाने लोककल्याणकारी राजकर्ते ठरले. १८९६ चा दुष्काळ असो वा त्यानंतर आलेली प्लेगची साथ या काळात त्यांची कसोटी लागली होती. पण या कसोटीत ते पूर्णपणे उतरले. संगीत व नाट्यकलेच्या जोपासणेसाठी त्यांनी भव्य पॅलेस (केशवराव भोसले नाट्यगृह)ची स्थापना केली. त्यांचा राज्यकारभार २८ वर्षे चालला. बहुजन समाजाला राजकीय हक्क मिळवून देण्यासाठी 'डेक्कन रयत असोसिएशन'ची स्थापना केली. त्यांच्या कार्याचा उल्लेख करावा तितका कमीच आहे.

शाहूंच्या कार्याचा गौरव समकालीन लेखकांनी व इतिहासकांनी केलेला दिसून येतो. शेवटी तो कालदिवस उजाडला. तो दिवस होता ६ मे १९२२ रोजी महाराजांचे मुंबई येथे आकस्मिक निधन झाले. ते लोक जाणते, लोकराजे, रयतेचा भक्कम असा आधाराचा वटवृक्ष होते. त्यांचे कार्य व विचार यांचा आपण कराल तितका अभ्यास कमीच आहे. त्यांच्या अजोड कार्याचा वारसा घेऊन आपण राजर्षी लोकराजे छत्रपती शाहू महाराजांच्या विचारावर चालण्याचा प्रयत्न करावा.

◆

सत्यशोधक डॉ. कर्मवीर भाऊराव पाटील

गणेश रंगराव ठोंबरे
बी.ए. भाग-३

'प्रणाम शिक्षण महर्षीला
ज्ञानगंगेच्या भगीरथाला
साक्षर केले खेड्यापाड्याला
अवघ्या महाराष्ट्राला'

आधुनिक महाराष्ट्राचे शिल्पकार, रयत शिक्षण संस्थेचे संस्थापक, थोर समाजसुधारक, शिक्षणाची गंगा सर्व सामान्यांपर्यंत पोहचविणारे थोर शिक्षण प्रसारक, पद्मभूषण कर्मवीर भाऊराव पाटील यांना वंदन करून मी माझ्या निबंधास सुरुवात करते.

कर्मवीर भाऊराव पाटील यांचा जन्म २२ सप्टेंबर १८८७ साली कोल्हापूर जिल्ह्यातील कुंभोज या गावी झाला. त्यांचे पूर्ण नाव भाऊराव पायगोंडा पाटील असे होते. त्यांच्या आईचे नाव गंगाबाई होते. गंगाबाई या खूप कडक शिस्तीच्या होत्या. त्यांना इतर जातीचीच नव्हे तर ब्राह्मणांचीही शिवाशिव चालत नसे. अशा कर्मठ घराण्यात त्यांचा जन्म झाला होता. भाऊराव जन्माने जैन असले तरी ते सर्वसामान्यांत एवढे मिसळून जायचे की सर्व बहुजन समाज त्यांना आपलासा वाटायचा,

'माती फुलवते बीजांना
आशा फुलवते मनांना
कर्मवीर अण्णा आशावादी होते
म्हणूनच आवडतात सर्वांना'

एकदा अस्पृश्य समाजातील लोकांना पाणी दिले नाही म्हणून त्यांनी एका विहिरीचा रहाटच मोडून टाकला होता. त्यांना या अन्यायाची प्रचंड चीड होती. अस्पृश्यतेबद्दल त्यांच्या मनात खूप राग होता. ते लहाणपणापासूनच बंडखोर होते.

आपले प्राथमिक शिक्षण संपल्यानंतर पुढील शिक्षणासाठी ते कोल्हापूरच्या राजाराम हायस्कूलमध्ये

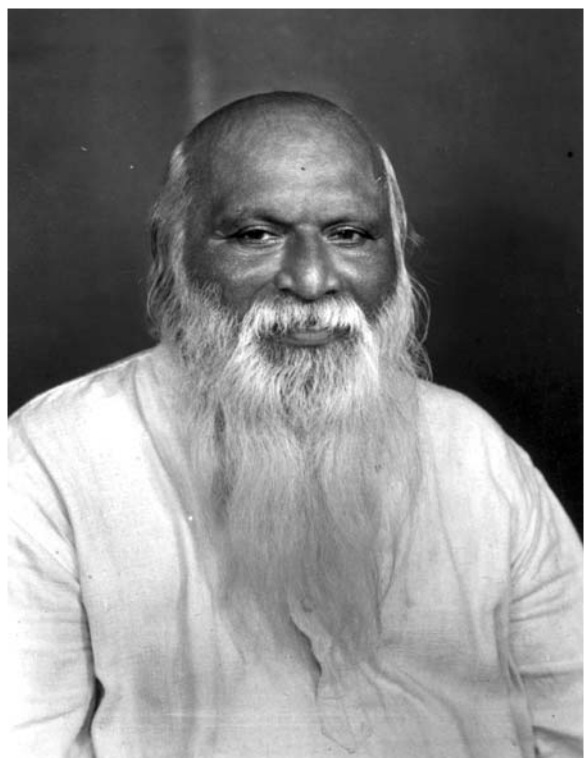

दाखल झाले. याच दरम्यान, राजर्षी शाहू महाराजांच्या विचारांचा प्रभाव त्यांच्यावर पडला. त्यांनी स्वाभिमान, स्वावलंबन, पराक्रम, पुरुषार्थ व मानवतेची पूजा ही पंचसूत्री मूल्ये समाजात पेरली. तसेच त्यांनी स्वातंत्र्यलढ्यात सहभाग घेऊन अनेक स्वातंत्र्यसैनिक तयार केले. महात्मा फुलेंच्या सत्यशोधक चळवळीचे ते क्रियाशील कार्यकर्ते होते.

महाराष्ट्र हा दगडधोंड्यांचा देश, अंजन-कांचन कडेकपाऱ्यांचा देश, भले रत्नांच्या खाणी या मातीत नसतील पण पृथ्वी मोलाची लाख नवरत्न या मातीने जगाला दिली. त्याच रत्नांतील एक रत्न म्हणजे, 'कर्मवीर भाऊराव पाटील' ज्ञानाचा दिवा महाराष्ट्रातल्या मनामनांत पेटवणारा लोकांच्या मनात स्वाभिमान रुजवणारा देव दगडात नसतो, माणसात असतो, हे हेरून इथल्या माणसांमध्ये माणुसकी पेरणारा 'लोकमहर्षी', 'शिक्षणमहर्षी' म्हणजेच 'कर्मवीर भाऊराव पाटील.'

बहुजनांच्या मुलांमध्ये शिक्षण प्रसार करणारा देवमाणूस कर्मवीर भाऊराव पाटील. आताचे सगळे 'शिक्षणसम्राट' आहेत; पण खऱ्या अर्थाने 'शिक्षणमहर्षी' असणारे कर्मवीर भाऊराव पाटील. एकवेळ जन्मदात्या बापाचे नाव बदलीन पण वसतिगृहला दिलेलं 'शिवाजी महाराजांचं' नाव नाही बदलणार, असं छातीठोकपणे सांगणारे 'कर्मवीर भाऊराव पाटील.'

ग्रामीण भागातील शिक्षणाची गरज १०० वर्षांपूर्वीच ओळखणारा शिक्षणमहर्षी ग्रामीण शिक्षण चळवळीचे जनक म्हणजेच 'कर्मवीर भाऊराव पाटील.' लोकशाहीचा मूलगाभा लोकशिक्षण हे आहे आणि हे लोकशिक्षण समाजाला विकासाकडे नेते हे कर्मवीरांना ज्ञात होतं म्हणून अनवाणी पायांनी वणवण करून अवघा महाराष्ट्र पिंजून काढून शिक्षणाची गंगा बहुजनांच्या झोपडी-झोपडीत आणि झोपडीतल्या खोपडी-खोपडीत करणारे कर्मवीर भाऊराव पाटील होते.

ज्या महाराष्ट्राच्या पवित्र मातीत 'कर्मवीरांसारखा' 'शिक्षणमहर्षी' जन्माला आला. त्याच महाराष्ट्राच्या मातीत आजच्या 'शिक्षणसम्राटांनी' शिक्षणव्यवस्थेचे चित्र काय निर्माण केलंय तर 'शिक्षणाचा संबंध पदव्याशी, पदव्यांचा संबंध नोकरीशी, नोकरीचा संबंध चाकरीशी, चाकरीचा संबंध छोकरीशी, या छोकरीचा संबंध भाकरीशी आणि भाकरीचा संबंध परत नोकरीशी' अशी अवस्था करून ठेवलीय. त्यामुळे कर्मवीरांसारख्या शिक्षणमहर्षी असणाऱ्या माणसाचं व्यक्तिमत्त्व तरुणांना माहीत होणं ही काळाची गरज बनली आहे.

१९०२ ते १९०७ या वर्षी ते कोल्हापूरच्या राजाराम हायस्कूलमध्ये शिकले. शाळेच्या पहिल्या दिवशी त्यांचे बाह्यरूप पाहून विद्यार्थी त्यांच्यावर हसले. शालेय अभ्यासक्रमात ते मागे असले तरी ते कुस्ती, पोहणे, मल्लखांब या क्रीडाप्रकारांत ते पटाईत होते. ते इंग्रजी सहावी म्हणजे आताची दहावी शिकले. १०वी नापास असणाऱ्या या विद्यार्थ्याने ज्ञानाची गंगा खेड्यापाड्यांपर्यंत नेली. कोल्हापुरात असताना भाऊराव कोल्हापूर येथील दिगंबर जैन बोर्डिंगमध्ये राहात असत. ही बोर्डिंग १९०५ मध्ये राजर्षी शाहूंनी सुरू केली.

१९०८ मध्ये मिस क्लार्क हॉस्टेल या अस्पृश्य मुलीच्या वसतिगृहाच्या उद्घाटन कार्यक्रमास गेले म्हणून त्यांनी दुसऱ्यांदा स्नान करावे हा आदेश न पाळल्यामुळे त्यांना वसतिगृहातून काढून टाकले गेले. बाळासाहेब खानविलकर या त्यांच्या मित्राने झाला प्रकार ऐकून त्यांना शाहू महाराजांच्या वाड्यावर आणले व राजवाड्यातील विद्यार्थी कक्षात त्यांची राहाण्याची व्यवस्था केली.

कोल्हापूरात शिक्षण घेत असतानाच त्यांच्या जीवनावर महात्मा फुले, शाहू महाराज, महात्मा गांधी यांच्या जीवनाचा खूप प्रभाव पडला. या ३ महान लोकांमुळेच भाऊरावांच्या मनात समाजसेवेचे शुद्ध बीज अंकुरित झाले. शिक्षण हाच सर्व सुधारणांचा पाया आहे, अशी त्याची खात्री पटली. शिक्षणाच्या अभावामुळेच आपली पीछेहाट

झाली आहे, याची त्यांना अगदी तरुण वयातच जाणीव झाली.

कर्मवीर भाऊराव पाटील यांनी १९०९ मध्ये काही मित्रांच्या सहकार्याने वाळवे तालुक्यातील दुधगाव येथे 'दुधगाव विद्यार्थी आश्रम' ही संस्था काढली व भाऊरावांच्या शैक्षणिक कार्यास प्रारंभ झाला.

काले या सातारा जिल्ह्यातील कराड या गावी १९१९ मध्ये सत्यशोधक परिषदेचे अधिवेशन भरले होते. ग्रामीण जनतेच्या शिक्षणासाठी शिक्षण संस्था स्थापन करावी, अशी विनंती भाऊरावांनी केली आणि ती मान्यही झाली. दीनदलित, बहुजन मुलांना शिक्षण दिले पाहिजे, असा विचार त्यांनी मांडला.

शेतकरी म्हणजेच रयत. रयतेला शिक्षण देणारी संस्था म्हणूनच या संस्थेला. 'रयत शिक्षण संस्था' असे नाव देण्यात आले. अशा तऱ्हेने ५ ऑक्टोबर १९१९ रोजी रयत शिक्षण संस्था स्थापन झाली. श्रम, स्वावलंब व समता या ३ तत्त्वांवर त्यांच्या शैक्षणिक कार्याचा वटवृक्ष आधारलेला होता. 'ज्याच्या हाताला घट्टा व चट्टा नाही तर तो स्वावलंबी विद्यार्थी नाही', असे भाऊराव म्हणत असत.

शिक्षणामध्ये शारीरिक श्रमाची प्रतिष्ठा प्रस्थापित करण्याचा यशस्वी प्रयत्न भाऊरावांनी केला. विद्यार्थ्यांनी शिक्षण घेत असतानाच काम केले पाहिजे व त्यातून शिक्षणाचा खर्च भागवला पाहिजे असे ते बोलत असत.

संस्थेच्या दैनंदिन कारभार पाहाता यावा म्हणून त्यांनी किर्लोस्कर कारखान्यातील कामाचा राजीनामा दिला. वसतिगृहातील विद्यार्थ्यांना भोजन, पुस्तके, वह्या, पाटी हा खर्च भागवण्यासाठी लोकांचा सहभाग व आस्था निर्माण केली. लोकसहभागातून संस्थेचा खर्च भागवला जाई. दुधगाव, कार्ले, नेर्ले या ३ ठिकाणी प्रथम जी वसतिगृहे स्थापन केली होती त्यांचा खर्च भागवण्यासाठी प्रसंगी त्यांनी आपली पत्नी लक्ष्मी यांचे मंगळसूत्रदेखील विकले होते.

१९१९ मध्ये रयत शिक्षण संस्थेची स्थापना जरी झाली असली तरी आपल्या कार्यास व्यापक रूप देण्यासाठी १९२४ मध्ये भाऊरावांनी सातारा येथे सर्व धर्माच्या, पंथाच्या व जातीच्या विद्यार्थ्यांसाठी एक वसतिगृह काढले. १९२७ साली महात्मा गांधींनी या वसतिगृहाला भेट दिली. सर्व जातीधर्मातील विद्यार्थी एकत्र राहातात ते पाहून गांधीजींना खूप आनंद झाला होता.

भाऊरावांच्या पत्नी सौ. लक्ष्मीबाईंनीही आपले सर्व जीवन वसतिगृहाच्या कामातच देण्याचे ठरवले. पुढे तर त्यांच्या पत्नीने आपले सर्व जीवनच संस्थेसाठी व्यतीत केले. १९३२ मध्ये कर्मवीर भाऊराव पाटील यांनी 'युनियन बोर्डिंग हाऊस' या नावाने वसतिगृह पुणे येथे फर्ग्युसन टेकडीच्या मागे असलेल्या वडार वस्तीजवळ झोपड्या बांधून सुरू केलं.

'वेलीवरती वेल गुंफुनी
पुष्पांचा पडे सडा
दीप उजळून जाता-जाता
प्रकाश व्यापे विश्वा'

महाराजांनी विद्यार्थ्यांची विचारपूस केली. तिथल्या भाकरी व पिठले याचा आस्वाददेखील घेतला. ते स्वत: शिक्षणाचे चाहते होते. त्यांनी भाऊरावांना ४००० रुपयांचा चेक दिला व त्यातून बहुजन समाजाला महागडे इंग्रजी शिक्षण मोफत मिळावे, अशी इच्छा प्रकट केली. १९३५ मध्ये सिल्वर ज्युबली रुरल ट्रेनिंग कॉलेज त्यांनी सातारा येथे सुरू केले. 'म. फुले अध्यापक विद्यालय' असे त्या विद्यालयाचे नाव होते.

१९४० मध्ये रयत शिक्षण संस्थेच्या वतीने पहिले माध्यमिक विद्यालय 'महाराज सयाजीराव गायकवाड फ्री अँड रेसिडेन्शियल हायस्कूल' सुरू झाले. त्यासाठी फलटणचे राजेसाहेब श्रीमंत मालोजीराजे निंबाळकर यांनी १० एकर जमीन, १ बंगला व रोख ५००० देणगी दिली होती. शाळेतील विद्यार्थ्यांना वसतिगृहात राहाणे, शाळेची

स्वच्छता करणे, जमाखर्च लिहिणे, शेतीत कामे करावी लागत, तेथे सर्व शिक्षण मोफत होते. 'कमवा व शिका' हा उपक्रम शाळेत राबवला जाई.

रयत शिक्षण संस्थेची आज ३२० हायस्कूल, २९ महाविद्यालये, ५७२ शाळा व वसतिगृहे आहेत. रयत शिक्षण संस्था, सातारा ही फक्त महाराष्ट्रातील किंवा भारतातील सर्वात मोठी शिक्षण संस्था आहे असे नाही तर संपूर्ण आशिया खंडात एवढी मोठी शाखात्मक विस्तार असलेली संस्था नाही.

आज सांगली, कोल्हापूर, बेळगाव, रत्नागिरी, सिंधुदुर्ग, सातारा, सोलापूर, रायगड, मुंबई, अहमदनगर, नाशिक, बीड इ. १४ जिल्ह्यात संस्थेचा शाखाविस्तार झालेला आहे.

'रयते मधुनी नव्या युगाचा
माणूस आता घडतो आहे
वटवृक्षाच्या विशालतेचा
मोह नभाला पडतो आहे'

गांधीहत्येनंतर सातारा येथे गांधीजींना श्रद्धांजली वाहाण्यासाठी झालेल्या सभेत तत्कालीन मुख्यमंत्री बाळासाहेब खेर यांच्याविरोधात अपशब्द काढले म्हणून संस्थेचे अनुदान बंद करण्याचा निर्णय घेतला. अत्यंत परिश्रमाने वाढलेली रयत शिक्षण संस्था बंद पडण्याचा धोका उत्पन्न झाला. मुंबई प्रांताचे तेव्हाचे गव्हर्नर मोरारजी देसाई यांनी तर भाऊरावांच्या उल्लेख एका सभेत 'सैतान' असा केला. तेव्हा एका सावकाराने कर्मवीरांनी सांगितलं, 'मी मदत करतो; पण तुमच्या वसतिगृहाला माझं नाव द्या'. तेव्हा कर्मवीर कडाडले, 'एकवेळ मी जन्म देणाऱ्या माझ्या बापाचं नाव बदलीन; पण माझ्या वसतिगृहाला दिलेलं छत्रपती शिवाजी महाराजांचं नाव कधीच बदलणार नाही.'

त्यांनी स्वत: तसेच शंकरराव मोरे, केशवराव जेधे, बापूजी साळुंखे आदींनी महाराष्ट्रात झंझावती दौरा करून संस्थेसाठी पैशाचा पाऊसच पाडला. भाऊरावांनी आपली बाजू जनतेपुढे मांडली. ५२ दिवसांत ५३,००० रुपये संस्थेला देणगी मिळाली. शेवटी २३ जानेवारी १९४९ रोजी सरकारने अनुदान चालू केले. भाऊरावांनी शिक्षणाविषयी पुरोगामी विचार मांडले. 'शिक्षण साध्य नसून साधन आहे' असे ते म्हणत असत. शिक्षणातून नवचैतन्य, नवमानव व नवसमाज निर्माण झाला पाहिजे, असा त्यांचा विचार होता.

'शिक्षण घ्या, शहाणे व्हा, पालकांचे दारिद्र्य आड येऊ देऊ नका. घाम गाळून शिका, समाजाच्या उपयोगासाठी शिका', असे त्यांचे विचार होते. शिक्षण हे माणसाच्या विकासाचे मूळ साधन आहे. शिक्षणामुळे माणूस बहुश्रुत होतो असे ते म्हणत. 'स्वावलंबी शिक्षण हेच आमचे ब्रीद' हे रयत शिक्षण संस्थेचे बोधवाक्य होते. भाऊराव पाटील म्हणजे महाराष्ट्रातील रविंद्रनाथ टागोर होते. भाऊरावांची राहाणी अत्यंत साधी होती.

१९१० पासून भाऊरावांनी खादीचे वृत्त स्वीकारले व अखेरपर्यंत त्याचे पालन केले. त्यांचे वर्षांचे कपडे म्हणजे ४ नेहरू शर्ट, ४ धोतरे, २ पंचे, खांद्यावर घोंगडी, हातात काठी असे. भव्य देहयष्टी, छातीत रुळणारी पांढरीशुभ्र दाढी, प्रभावी व्यक्तिमत्त्व, पहाडी आवाज, अमोघ वक्तृत्व ही त्यांची वैशिष्ट्ये होती. पुण्यात उच्च शिक्षणासाठी ठेवलेल्या मुलांकरिता भाऊराव स्वयंपाकाचे साहित्य डोक्यावर घेऊन अनवाणी येत असत. स्वत: ते खेड्यापाड्यात अनवाणी फिरून जातपात न पाहाता हुशार अशी मुले शिकायला साताऱ्यात आणत असत.

भाऊराव यांना रक्तदाबाचा आजार होता व उपचारांसाठी १९४४ मध्ये मुंबई ७ हॉस्पिटलमध्ये होते. ते आपल्या प्रकृतीकडे फारशे लक्ष देत नसत. प्रकृती थोडी ठीक झाली की ते लगेच कामाला लागत असत.

यशवंतराव चव्हाण बोलतात, ''जनता शिक्षणाचा नवा पायंडा पाडून बहुजन समाजात शिक्षणाने क्रांती घडवून

आणणे हे त्यांचे ध्येय होते. सामर्थ्यवान व गुणवत्तेनेयुक्त अशी माणसे तयार करणे हे त्यांच्या कार्याचे रहस्य होते.'' ना. ग. मोरे यांच्या मते, ''कर्मवीर महाराष्ट्राला लाभलेले विश्वमित्र होते. शून्यातून ब्रह्मांड निर्माण करण्याची करामत भाऊरावांनी महाराष्ट्रातील ग्रामीण जनतेवर अनंत उपकार केले आहेत.

ह. रा. महाजनींच्या मते, ''भाऊराव पाटील हे महाराष्ट्राचे बुकरटी वॉशिंग्टन होते.'' क्रांतिसिंह नाना पाटील यांच्या मते, ''भाऊरावांनी बहुजन समाजाची प्रामाणिकपणे सेवा केली. जातिभेद तोडून टाकण्याची शिकस्त केली. समाजावर घानामृताचा वर्षाव केला.''

याच कर्मवीरांच्या महाराष्ट्रात आज शिक्षणक्षेत्राचा बाजार चाललाय, असं चित्र दिसतंय. शिक्षणाचा व्यापार करणारे लोक महाराष्ट्रात आलेत. भाऊरावांचा महाराष्ट्र आज भाऊरावांचा झालाय, असंच सगळीकडं दिसतंय त्यामुळेच कर्मवीरांबद्दल म्हणावेसे वाटते,

'भाग्य थोर रयतेचे
उभारिला शिक्षण ध्वज
रान पाखरांची सेवा,
वड चिन्ह शोभे आज
पाजळली ज्ञानज्योत
यज्ञ शिक्षणाचा केला
वाही भार या संस्थेचा
डामडौल तो ही भला
पामरांना सावरिले
टिकविले ते नशीब
लक्षावधी हिरे आज
झाले कैक साहेब'

भारत सरकारने २६ जानेवारी १९५९ ला त्यांना 'पद्मभूषण' ने सन्मानित केले. भाऊराव तेव्हा म्हटले होते, ''मला जनता-जनार्दनाने दिलेली कर्मवीर ही पदवी त्याहून श्रेष्ठ आहे.'' ते आपल्या नावाखाली 'रयतसेवक' अशी पदवी लावत. शिक्षणाला एक नवी दृष्टी भाऊरावांनी दिली.

'श्रम करा व शिका', 'स्वावलंबी शिक्षण' हे त्यांच्या शिक्षणकार्यातील नवे तत्त्वज्ञान होते. शिक्षणाच्याआड गरिबी येत नाही हा एक नवीन विचारच त्यांनी आपल्या कार्यातून मांडला.

''वीरांच्या वीरा
हे कर्मवीरा
ज्ञानाचा तू
फुलवलास फुलोरा
तूच वाहिले
चैतन्यांचे वारे
ज्ञानाने चमकवले
असंख्य तारे
स्मृती तुमची
येते आज

स्मृतीत असते
नक्षत्रांचे तेज
न्यायाचे असंख्य
सोडूनी वीर
जगी झालास तू
हे कर्मवीरा
सोडूनी गेलास आम्हा
अमर हो कर्मवीरा.''

पुणे विद्यापीठाची 'डी.लिट.' ही पदवी भाऊराव पाटील यांना गव्हर्नर श्री. प्रकाश यांच्या हस्ते दिली. ही पदवी देण्यासाठी ससून रुग्णालयात कुलगुरू रँग्लर परांजपे व विद्यापीठ रजिस्ट्रार गेले होते. भाऊरावांनी अनेक मुले शिक्षरासाठी परदेशात पाठवली होती. परदेशात विद्याविभूषित होऊन आलेले विद्यार्थी परत संस्थेमध्येच काम करू लागले.

बहुजन समाजापर्यंत शिक्षणाची गंगा पोहोचवणारे आधुनिक भगीरथ आणि वटवृक्षरूप धारण केलेल्या रयत

शिक्षणसंस्थेचे संस्थापक कर्मवीर भाऊराव पाटील यांची आज जयंती भाऊरावांनी बहुजन तसेच दलित व अस्पृश्यांच्या शिक्षणासाठी महत्त्वपूर्ण काम केले होते. त्यांचा सामाजिक व शैक्षणिक कार्याबद्दल जाणून घ्या.

कर्मवीरांचे समाजकार्य–

भाऊरावांनी मागास व गरीब मुलांना शिक्षण घेणे शक्य व्हावे म्हणून ‘कमवा व शिका’ ही कल्पना स्वीकारून मोठे काम केले.

ते जोतिबा फुले यांनी सुरू केलेल्या सत्यशोधक समाजाचे महत्त्वाचे सदस्य होते.

त्यांचा भारतीय स्वातंत्र्यलढ्यातही सहभाग होता.

अस्पृश्यता मिटवण्यासाठी त्यांनी बालपणापासून काम केले होते. याचे उदाहरण म्हणजे लहानपण अस्पृश्य समाजातील लोकांना पाणी दिले जात नसल्याने कळताच त्यांनी एका विहिरीचा रहाटच मोडून टाकला होता.

देश पारतंत्र्यात असलेला पाहून त्यांनी खादीचा स्वीकार करून स्वातंत्र्य चळवळीत सहभाग घेतला. मजूर, शेतकऱ्यांची पिळवणूक थांबवून त्यांना मानाने जगण्याची संधी मिळवून देण्यासाठी देह कष्टविला. सत्यशोधक चळवळीचा प्रसार करून अडाणी, रुढिग्रस्त समाजाला जाग आणण्याचे कार्य त्यांनी केले. ‘कमवा आणि शिका’ योजना राबवून विद्यार्थ्यांना स्वावलंबनाचे महत्त्व पटवून देऊन आयुष्यभर शिक्षण-प्रसार, सामाजिक समता, मजुरांचे व शेतकऱ्यांचे हित साधले.

भाऊरावांसारखा तेजस्वी सूर्य शेवटी ९ मे १९५९ रोजी अस्ताला गेला. त्यांना आमचे कोटी कोटी प्रणाम!

महाराष्ट्राचे उन्नत मस्तक, नत ज्यांच्या धोरणा।
कर्मवीर ते उमर या जगी, अमर त्यांची प्रेरणा।।
‘निज देहाचे झिजवून चंदन
तुम्ही वेचला इथे कण-कण
आणि फुलविले हसरे नंदन
स्मृतीस तुमच्या शतशः वंदन’

◆

भविष्य

भविष्य कोणी घडवलेलं नसतं
ते आपणच घडवायचं असतं
कोणी ज्योतिषाने सांगितले तरी
ते नुसतेच ऐकायचे असते
स्वप्न पाहत जगायचे असते
स्वप्न साकारात फुलायचे असते
काटे दूर करीत धावायचे असते
यश मिळाले नसले तरीही
अपयशाने खचून जायचे नसते
उद्याचे भविष्य उज्ज्वल करण्यासाठी
आजपासूनच प्रयत्नार्थी राहायचे असते
वेळ निघून गेल्यावर मात्र
नशिबात मात्र दोषी ठरवायचे नसते

– पृथ्वीराज माने
बी.ए. भाग १

रयतमाऊली सौ. लक्ष्मीबाई भाऊराव पाटील यांचे जीवन व कार्य

ओमकार कृष्णात कांबळे
बी.ए. भाग-१

'ज्याच्या त्यागामधून रयत शिक्षणसंस्था उभी राहिली, असा दातृत्वाचा अखंड वारसा जपणाऱ्या लक्ष्मीबाई भाऊराव पाटील यांना त्यांच्या स्मृतिदिनानिमित्त विनम्र अभिवादन.' आदर्श पत्नी कशी असावी, याचे मूर्तिमंत उदाहरण म्हणून लक्ष्मी वहिनी यांच्याकडे पाहिले जाते. लक्ष्मी वहिनी आपले पती भाऊराव पाटील यांच्या पाठीशी खंबीरपणे उभ्या राहिल्यामुळे भाऊराव पाटील रयत शिक्षणसंस्था उभी करू शकले.

कर्मवीर डॉ. भाऊराव पाटील यांच्या सामाजिक कार्यात त्यांच्या पत्नी लक्ष्मीबाई यांचेही योगदान अत्यंत मोलाचे आहे. म. जोतिराव फुले यांना सावित्रीबाई फुले यांनी जशी साथ दिली, त्यांच्या कार्यास हातभार लावला, त्याचप्रमाणे लक्ष्मीबाई यांनी केलेले कार्य त्याच तोलामोलाचे आहे.

लक्ष्मीबाई यांचा जन्म ७ जून १८९४ रोजी कुंभोज, जि. कोल्हापूर येथे झाला. त्यांच्या वडिलांचे नाव अण्णा पाटील होते. कर्मवीर भाऊरावांचा जन्मही याच गावी त्यांच्या आजोळी झाला. कुंभोज हे समृद्ध, कर्मठ गाव होते. गावातील जैन समाज मात्र पारंपरिक कर्मठ होता. त्यामुळे लक्ष्मीबाईंच्या मनावर कर्मठपणाचे संस्कार बालपणापासून दृढ झालेले होते. लक्ष्मीबाई व भाऊरावांचे लग्न सन १९०९ मध्ये कुंभोज येथे झाले.

किर्लोस्करवाडीला भाऊरावांकडे दहा-बारा माणसांचे एकत्र कुटुंब होते. या सर्व कुटुंबाचे काम लक्ष्मीबाई स्वत: करीत. याशिवाय घरी येणारे-जाणारे पाहुणे यांचेही आदरातिथ्य त्याच करीत. त्यामुळेच किर्लोस्कर कारखान्याचे मालक लक्ष्मणराव किर्लोस्कर नेहमी म्हणत असत, 'गृहलक्ष्मी असावी तर लक्ष्मीबाई पाटील यांच्यासारखी.' भाऊरावांच्या आई गंगाबाई यांच्या मुशीतून लक्ष्मीबाईंची जडणघडण झाली होती.

किर्लोस्करवाडीला राहात असताना लक्ष्मीबाईंचा कर्मठपणा नैसर्गिकरीत्या अठरापगड जातीच्या बायकांमुळे कमी झाला. याच काळात भाऊराव सत्यशोधक समाजाचे कार्य करीत असल्यामुळे सर्व जातिधर्मांचे लोक त्यांच्याकडे येत असत. त्यामुळे लक्ष्मीबाईंना सोवळेओवळे कठीण जाऊ लागले व हळूहळू त्यांची कर्मठपणाची मानसिकता कमी होऊ लागली. या काळातच त्यांना १९१७ मध्ये आप्पासाहेब व १९१९ मध्ये शकुंतला अशी दोन अपत्ये

झाली. करवीर नगरीत सत्यशोधक समाजाचे आधारस्तंभ राजर्षी शाहू महाराज होते. त्यांनी आपल्या संस्थानात प्रजेचा कायापालट घडवून आणण्यासाठी सत्यशोधक चळवळीच्या विचाराचे लोक खेडोपाडी पसरवले होते. कर्मवीर अण्णा तर राजर्षी शाहू महाराजांच्या तालमीतच तयार झाले होते. त्यांनी सातारा या क्रांतिकारकांच्या जिल्ह्यात सत्यशोधक चळवळीचा प्रसार आणि प्रचार केला. सत्यशोधक समाजाच्या विचाराने भारावलेली एक पिढी त्यांनी घडविली. जेव्हा सातारा जिल्ह्यात सत्यशोधक समाजाने लोक जागृतीसाठी जलसे काढले तेव्हा भाऊरावांनी डफ वाजवण्यासाठी मागेपुढेही पाहिले नाही. सन १९१९ साली सातारा जिल्ह्यातील काले नावाच्या एका खेड्यात सत्यशोधक समाजाचे अधिवेशन घेतले होते. या अधिवेशनाच्या विचारपीठावर कर्मवीर भाऊराव पाटील यांनी ग्रामीण जनतेच्या शिक्षणासाठी एक खास संस्था काढण्याची कल्पना मांडली आणि ठराव रूपाने त्या अधिवेशनात त्यास मान्यता मिळाली. अशा रीतीने रयत शिक्षण संस्थेचे बीज सत्यशोधक समाजाच्या विचारपीठावर रोवले गेले.

वृक्षाखाली गौतम बुद्धांना ज्ञान प्राप्त झाले. 'बहुजन हिताय! बहुजन सुखाय!' हा गौतम बुद्धांचा संदेश आहे. म्हणून संस्थेचे बोधचिन्ह वटवृक्ष आहे. १९१९ मध्ये रयत शिक्षण संस्थेची स्थापना काले, जिल्हा सातारा येथे करून भाऊरावांनी तळागाळातील बहुजन समाजाला शिक्षणाची संधी करून दिली. सर्वप्रथम एक वसतिगृह काढून त्यांत सर्व जातिधर्माच्या मुलांना प्रवेश दिला. सन १९२४ मध्ये सातारा येथे जिल्ह्याच्या ठिकाणी संस्थेचे स्थलांतर करण्यात आले. सोमवार पेठेत स्वत:च्या राहात्या घरीच मोहिते नावाच्या दलित विद्यार्थ्याला ठेवून वसतिगृह सुरू केले. परंतु हा मुलगा जास्त दिवस राहिला नाही. नंतर पहिल्या वर्षी चार मुले वसतिगृहात दाखल झाली. वसतिगृह घरातच असल्यामुळे सर्व मुलांचा स्वयंपाक लक्ष्मीबाईंना करावा लागे.

सन १९२६ मद्ये लक्ष्मीबाईंना बेबी हे तिसरे अपत्य झाले. बेबी ही वसतिगृहात जात-येत असे. वसतिगृहातील मुले स्वयंपाक हाताने करत असत. मुलांनी भाकरी केली की, बेबी खाण्यासाठी जात असे. भाकरी खात खात घरी गेली की, भाकरी लक्ष्मीबाईंच्या भाकरीच्या टोपलीत टाकी. त्यावेळी त्या तिला रागावत असत. पण बेबीवर त्याचा काहीही परिणाम होत नसे. तेव्हा त्यांना सोवळे पाळणे कठीण जाऊ लागले. हळूहळू त्यांच्या स्वभावामध्ये बदल होऊ लागला व त्या वसतिगृहातील मुलांशी एकरूप झाल्या.

२५ फेब्रुवारी रोजी वसतिगृहाला म. गांधीजीच्या हस्ते 'श्री छत्रपती शाहू बोर्डिंग हाऊस' नाव देण्यात आले. भाऊराव महिन्यातील पंधरा-वीस दिवस बोर्डिंगच्या व इतर सार्वजनिक कामासाठी फिरतीवर जायचे अशा वेळी बोर्डिंगची सर्व जबाबदारी लक्ष्मीबाईंवर येऊन पडत असे. तेव्हा त्या वसतिगृहातील प्रौढ मुलांच्या सहकार्याने संपूर्ण वसतिगृहाची देखरेख करीत असत. बोर्डिंगमधील भोजन व शेतीसंबंधी सर्व कामावर लक्ष ठेवीत. मुलांचा स्वयंपाक वेळेवर व्हावा, विद्यार्थ्यांनी जेवण करून आपापल्या शाळेत वेळेवर जावे, याची त्या दक्षता घेत. त्याखेरीज बाजारहाट शेतीला पाणी देणे, मालविक्री यावरही लक्ष ठेवीत असतं. मुलांचे जेवण झाल्यावरच त्या स्वत:चे जेवण घेत. एकदा लक्ष्मीबाईंची दाढ खूप दुखत होती. सातारा येथील औषधोपचाराने बरे न वाटल्यामुळे भाऊरावांनी त्यांना ओळखीच्या डॉक्टरांकडे पुण्याला पाठविले. त्याचबरोबर आप्पालाल शेख या वसतिगृहातील माजी विद्यार्थ्याबरोबर थोडा शिधा दिला, ते दोघे बादल नावाच्या वसतिगृहातील माजी विद्यार्थ्याच्या घरी थांबले. लक्ष्मीबाईंना दाढदुखाचा त्रास जास्त होत असल्यामुळे त्यांना स्वत: स्वयंपाक करता येत नव्हता व त्या सोवळे पाळत असल्यामुळे खाणावळीत किंवा हॉटेलमध्ये जेवण घेणे त्यांना अशक्य होते. तेव्हा शेख या विद्यार्थ्याने त्यांना पिठलं, भात करून खाऊ घातला. तो त्यांनी आनंदाने खाल्ला. कुणाच्या हातचे अन्न न खाणाऱ्या लक्ष्मीबाईंनी एका मुस्लीम विद्यार्थ्याच्या हातचे जेवण खाल्ले. त्यामुळे त्यांचे सोवळे पार गळून पडले. त्या

वसतिगृहाकडे जातीने लक्ष देऊ लागल्या. वसतिगृह पाहाण्यासाठी बाहेरचे पाहुणे आल्यास, त्यांना संपूर्ण वसतिगृहाची माहिती देऊ लागल्या. वसतिगृहात जर पाहुण्यांनी त्यांना विचारले, 'तुम्हाला मुले किती?', 'मला पन्नास मुले आहेत', असे त्या सांगू लागल्या. वसतिगृहातील मुले व स्वत:ची मुले यांच्यात त्या फरक मानत नसत. वसतिगृहातील मुलांच्या त्या माता बनल्या होत्या. वसतिगृह हेच एक त्यांचे कुटुंब झाल्यामुळे व्यक्तिगत कौटुंबिक जीवन त्यांना राहिले नव्हते.

सन १९३०च्या मकर संक्रांती सणाच्यावेळी वसतिगृहात फारच बिकट परिस्थिती निर्माण झाली. वसतिगृहातील सर्व धान्य संपले होते. पैसाही शिल्लक नव्हता. पूर्वीची उधारी राहिल्यामुळे व्यापारी उधार धान्य देण्यास तयार नव्हते. भाऊराव देणग्या जमा करण्यासाठी बाहेरगावी गेले होते. वसतिगृहातील सेक्रेटरीने लक्ष्मीबाईंना ही हकिकत सांगितली. अशा वेळी काय करावे हे त्यांना सुचत नव्हते. आतापर्यंत वसतिगृहाच्या अडीअडचणीला लक्ष्मीबाईंच्या अंगावरील जवळपास ६० तोळ्यांचे सोन्याचे दागिने विकले गेले होते. आता विकण्यासाठी काहीही नव्हते. त्याचवेळी त्यांचे लक्ष गळ्यातील मंगळसूत्राकडे गेले. क्षणभर मनाची घालमेल झाली. लगेच आपल्या सौभाग्याचे लेणे असलेले मंगळसूत्र काढून त्याला ते गहाण ठेवून पैसे आणण्यास सांगितले. अशा प्रकारे वसतिगृहातील मुलांची खाण्यापिण्याची अडचण त्यांनी दूर केली. ते गहाण ठेवलेले मंगळसूत्र नंतर सोडविता न आल्यामुळे विकून टाकावे लागले.

'लक्ष्मीबाईंनी रयत शिक्षण संस्थेच्या जडणघडणीत तनमनधन अर्पण केले', म्हणून त्यांच्या परिसस्पर्शाने रयत शिक्षणसंस्थेचे सोने झाले. इ. स. १९३० साली लक्ष्मीबाईंचे निधन झाले, पण त्यांनी मरणोतर आपली व्यक्त इच्छा म्हणजे बोर्डिंगमध्ये सर्व जाती-जमातीच्या विद्यार्थ्यांना प्रवेश असावा हा दुसऱ्या दिवशी पाडव्याचे जेवण सर्वांना द्यावे, या त्यांच्या विचारावरून त्यांच्यातील दूरदृष्टी व समाजहिताची सदोदित घेतलेली काळजी याची ग्वाही पटते. लक्ष्मीबाईंचा आदर्श व कृती ही भारतीय स्त्रियांना आजही प्रेरणा देणारी घटना आहे. त्यांची आठवण म्हणून पुढे सौ. लक्ष्मीबाई पाटील मेमोरिअल एज्युकेशन फंड हा उपक्रम सुरू करण्यात आला. आज या फंडातून गरीब, होतकरू आणि गरजू विद्यार्थ्यांना कर्जरूपाने शिक्षणासाठी अर्थसहाय्य करण्यात येते. याचा फायदा हजारो विद्यार्थी आज घेत आहेत.

आमची लक्ष्मीवहिनी यांना केवळ ३६ वर्षांचे आयुष्य लाभले; पण या अल्पकालावधीमध्ये कित्येक बहुजन, गोरगरीब, शेतकरी, कष्टकरी, लेकराच्या जीवनाचे मात्र त्यांनी सोने केले. या महामातेला मानाचा मुजरा!

◆

लोकनेते शरद पवार यांचे रयत शिक्षण संस्थेमधील योगदान

इंद्रजीत कुमार भातमारे
बी.कॉम. भाग-३

पद्मविभूषण कर्मवीर भाऊराव पाटील यांनी स्थापन केलेली व देशाला ललामभूत झालेली 'रयत शिक्षण संस्था' या शिक्षण संस्थेच्या कार्यात यशवंतरावजी चव्हाण वसंतदादा पाटील यांच्याबरोबर शरदरावांनीही स्वत:ला वाहून घेतलेले आहे. 'रयत शिक्षण संस्था' महाराष्ट्राच्या शिक्षण क्षेत्रातील ज्ञानगंगा. या संस्थेची स्थापना कर्मवीरांनी सत्यशोधक समाजाचे काले, ता. कराड, जि. सातारा येथे भरलेल्या भव्य परिषदेत ५-९-१९१९ रोजी केली. महात्मा फुले यांच्या विचाराचा फार मोठा पगडा कर्मवीरांवर बसला होता. शेतकरी बहुजन समाज म्हणजे रयत. रयतेला शिक्षण देण्याकरिता शिक्षण संस्था काढली पाहिजे म्हणून या संस्थेला रयत शिक्षण संस्था असे नाव द्यायचे. 'स्वावलंबी शिक्षण' हे या संस्थेचे ब्रीद असून 'कमवा आणि शिका' हा या संस्थेचा संदेश आहे.

देशाला व महाराष्ट्राला गौरवस्थानी असलेल्या अशा या 'रयत शिक्षण संस्थेचे' शरदराव, यशवंतरावजी चव्हाण, वसंतदादा पाटील यांचे नंतर सन १९८८ मध्ये अध्यक्ष झाले. या संस्थेचे नेतृत्व स्वीकारून कर्मवीर अण्णांनी दाखवलेला सन्मार्ग मोठ्या भक्तिभावाने चोखाळून शरदरावांनी ही संस्था चांगल्याप्रकारे भरभराटीला आणली आहे. कर्मवीर आण्णांप्रमाणेच शिक्षणाचा प्रसार व शिक्षणाचे फायदे समाजातील शेवटच्या थरातील घटकांपर्यंत पोहचले पाहिजेत. यासाठी शरदराव मोठ्या तळमळीने या क्षेत्रात व संस्थेत कार्यरत आहेत. या संस्थेचे अध्यक्षपद स्वीकारलेनंतर झालेल्या या संस्थेच्या वार्षिक सभेत आपले शिक्षणविषयक विचार व्यक्ती करताना त्यांनी शिक्षण क्षेत्राविषयी अत्यंत वैचारिक भाषण केले. त्यांच्या भाषणातील विचारांनी उपस्थित असलेली सर्व संस्थेचे सदस्य भारावून गेले. त्यांच्या भाषणातील विचारांचा हा संदेश केवळ रयत शिक्षण संस्थेपुरताच मर्यादित नव्हता, तर शिक्षणक्षेत्राविषयी तळमळ वाटणाऱ्या सर्व संबंधितांना तो संदेश होता. त्या भाषणात शरदराव म्हणाले, 'चव्हाणसाहेब आणि वसंतरावदादा यांच्यानंतर आपण सगळ्यांनी अत्यंत विश्वासाने संस्थेची धुरा माझ्या खांद्यावर दिलेली आहे. मी कर्मवीरांचे फार मोठ्या आदराने स्मरण करून आपल्याला विश्वास देऊ इच्छितो की, या संस्थेच्या पाठीमागचा जो थोर वारसा आहे, जी काही मूल्ये आहेत, जो मूलभूत विचार आहे, तो अखंडपणे नजरेसमोर ठेवून, संस्थेच्या वाढीसाठी आणि गरीब कुटुंबातल्या मुला-मुलींना

शिक्षण देण्यासाठी संस्थेचे जे काम चालू आहे त्या कामात हातभार लावण्याचे प्रयत्न निश्चितपणे करीन.

कर्मवीर भाऊराव पाटील यांनी रयत शिक्षण संस्थेची स्थापना करून ज्ञानाची गंगा समाजातल्या सर्व घटकांपर्यंत नेली. कर्मवीर अण्णांच्या या पवित्र कार्यात अनेकांनी आपले योगदान दिलेले आहे. त्यात शरदरावांचाही सिंहाचा वाटा आहे. त्यांनी शिक्षण सर्वांना मिळाले पाहिजे, ही भूमिका घेऊन ग्रामीण भागातील डोंगरी भागातील, आदिवासी वनक्षेत्रातील, उपेक्षित समाजातील आणि शिक्षणापासून वंचित असलेल्या मुला-मुलींना ज्ञानाच्या या प्रवाहात आणण्यासाठी लक्ष केंद्रित करण्याची भूमिका त्यांनी मांडली. या व्यापक विचारांची भूमिका घेताना प्रत्यक्ष त्याप्रमाणे कृती करण्याचा आग्रह त्यांनी धरला. आधुनिक ज्ञानाच्या या स्पर्धेत आपण नेमके कोठे आहोत, याचा शोध घेऊन आपण नेमके काय करायला हवे, याबाबतचा ऊहापोह सतत ते करीत आहेत. कर्मवीर अण्णांच्या शैक्षणिक विचारावर व कार्यावर कमालीची श्रद्धा असणाऱ्या शरदराव यांनी त्यांचे मूळ विचारांचा ध्यास घेऊन सातत्याने पाठपुरावा करताना बदलत्या काळाची आव्हाने स्वीकारण्याचा विचार वेळोवेळी दाखवून दिला आहे. त्यांच्या सततच्या प्रयत्नामुळेच संस्थेच्या ध्येयधोरणानुसार आधुनिक काळातील बदलाशी सुसंगत अशा आधुनिक शिक्षणपद्धतीतून सर्व घटकांपर्यंत शिक्षण पोहचविण्याचे अखंड प्रयत्न सुरू आहेत. शरदराव यांचा हा शिक्षणविषयक दृष्टिकोन केवळ रयत शिक्षण संस्थेपुरता मर्यादित नाही, तर संपूर्ण महाराष्ट्राच्या जडणघडणीसाठी सातत्याने खटाटोप करताना दिसत आहे आणि त्यांचा हा दृष्टिकोन आता भारतभर पसरण्याचा आशावाद आहे. शरदराव सातत्याने शिक्षणाचे सार्वत्रिकरण व विस्ताराचा विचार आग्रहाने मांडतात. प्राथमिक शिक्षणातील गळती संदर्भात ते चिंता व्यक्त करतात. मुलींची शिक्षणाबद्दलची समाजातील बेफिकिरी त्यांना अस्वस्थ करते. यासाठी शिक्षणाचे सार्वत्रिकरण, विस्तार, गुणवत्ता व दर्जा वाढविणेसाठी प्रयत्नांची पराकाष्ठा करण्याचे आवाहन ते वेळोवेळी करतात. व्यवसायिक शिक्षण, शिक्षणाचे सार्वत्रिकरण, विस्तार, गुणवत्ता व इत्यादी जागतिकीकरण, संगणक-इंटरनेट आणि जैविक तंत्रज्ञान या बदलत्या काळाशी सुसंगत अशा आधुनिक ज्ञानामधून धनसंपत्तीपेक्षा ज्ञान व कष्टाचे महत्त्व वाढीस लागण्याची परिस्थितीची जाणीव समाजात ते करून देत आहेत. आर्थिक स्वावलंबनाचा मुद्दाही ते न विसरता समाजापुढे आणतात. आंतरराष्ट्रीय बदलत्या परिस्थितीने व गॅट कराराने जग जवळ आले. सर्व क्षेत्रात स्पर्धा वाढली. या स्पर्धेत टिकायचे असेल तर गुणवत्ता हवी, दर्जा हवा असा व्यवहारवादी विचारही ते मांडतात. या स्पर्धेत आघाडी घेण्यासाठी आधुनिक शिक्षण महत्त्वाचे आहे. ते शिक्षण सर्वांना मिळाले पाहिजे, असा ते आग्रह धरतात व त्याप्रमाणे ते कृती करतात.

ग्रामीण भागातील प्राथमिक शिक्षणातील गळतीबाबत चिंता व्यक्त करताना प्राथमिक शिक्षणातही जिल्हापरिषद, नगरपरिषद, नगरपालिका शाळांत शिकणाऱ्या विद्यार्थ्यांचा वर्ग, खाजगी शाळांत शिकणाऱ्या विद्यार्थ्यांचा वर्ग अशी विभागणी झाल्याचे ते सांगतात. प्राथमिक शिक्षणाची हेळसांड थांबविण्यासाठी त्यात लोकांचा सहभाग असला पाहिजे. गुणवत्ता वाढीस गावाचे लक्ष पाहिजे. मुलींना या प्रवाहात आणण्यासाठी गावात महिलांची शिक्षणसमिती असली पाहिजे, मुले शिक्षणात रमली पाहिजेत, असे दर्जेदार शिक्षण देण्याकडे कल असला पाहिजे, असा आग्रह ते धरतात.

शरदराव हे व्यवहारवादी नेते असल्याने समाजातील वास्तववादी चित्र ते मोकळेपणाने मान्य करतात. शिक्षणक्षेत्रातील असमतोल कसा अन्यायकारक आहे, हे शरदराव प्रांजळपणे कबूल करतात. शिक्षणक्षेत्रातील असमतोलाबद्दल शरदराव मोठ्या पोटतिडकीने म्हणतात. 'आमची स्थिती आधी कळस मग पाया' अशीच होती. प्रौढ साक्षरता कार्यक्रमाचा उद्देश प्रौढांना प्रचलित

घडामोडीचे ज्ञान देणे आणि त्यांची कार्यकुशलता वाढविणे असा होता. त्यांनी प्रौढ साक्षरतेचा साकल्याने विचार करून साक्षरता अभियान राबविण्यास जोमाने सुरुवात केली. शरदरावांनी अभियान म्हणजे असा व्यवहारिक कार्यक्रम की, ज्यायोगे विशिष्ट समस्येच्या मुळावरच घाव घातला जातो. या भावनेने स्वत: लक्ष घालून हे अभियान यशस्वीपणे राबविण्यास सुरुवात केली. अभियानांतर्गत राष्ट्रीय एकात्मता, पर्यावरण, संरक्षण, आरोग्य व स्वच्छता, स्त्री-पुरुष समता, छोट्या कुटुंबाचा आदर्श, आर्थिक शोषणाबद्दल जागृती या लोकोपहिती कार्यक्रमांचा समावेश शरदरावांनी केला व अभियानाची व्याप्ती वाढविली. भारतीय भाषांचा विकास व देशाची सांस्कृतिक एकात्मता या दोन प्रमुख उद्दिष्टांसाठी संस्कृत भाषेला शालेय व विद्यापीठीय स्तरावर अभ्यासक्रमात उदार स्थान देण्याचा निर्णय शरदरावांनी घेऊन महाराष्ट्राच्या थोर सांस्कृतिक प्रतिष्ठेची जोपासना केली. संस्कृतबरोबर पाली, अर्धमागधी, फारशी व अरेबिक या भाषांनाही शरदरावांनी न्याय दिला.

शिक्षणाच्या जागतिकीकरणात स्पर्धेच्या या युगात विद्यार्थी टिकला पाहिजे म्हणून शासनाच्या प्रयत्नाबरोबरच रयत शिक्षण संस्था, विद्याप्रतिष्ठान बारामती, मातोश्री शारदाबाई पवार साहेब स्त्री-शिक्षण संस्था यांच्या माध्यमातून सामान्यातल्या सामान्य विद्यार्थ्यास संगणक, तंत्रज्ञान, विज्ञान इ. आधुनिक व दर्जेदार शिक्षण देण्याचा ते आटोकाट प्रयत्न करीत आहेत. तसेच इंग्रजीचाही ते आग्रह धरतात. शैक्षणिक विस्तार गुणवत्ता आणि जगाच्या स्पर्धेत उतरताना शिक्षणाद्वारे सामाजिक परिवर्तनासाठी आवश्यक भूमिका स्वीकारण्याचे आवाहन शिक्षणक्षेत्रात कार्य करणाऱ्या सर्व घटकांना सातत्याने ते करतात.

देशातील युवकांना संदेश देताना ते म्हणतात, 'स्वत:ची गुणवत्ता, ज्ञान व कष्ट या गोष्टी जमेच्या असतील तर तुम्ही कोठेही जाऊ शकता'.

शरदसाहेबांचे हे द्रष्टेपण देशाला निश्चितच समर्थवान बनवेल. अशा या द्रष्ट्या शरदरावांना अमेरिकेतील डेट्राईट विद्यापीठासह भारतातील अन्य चार विद्यापीठांनी डी. लिट. पदवीने सन्मानित केलेले आहे.

◆

डोळे

मनातील भावनांना
ओठांवर आणू शकत नाही
मनात दाटलेल्या
हुंदक्याला अश्रू बनून
वाहू शकत नाही
डोळ्याने सांगू शकत नाही
तुला डोळ्यांचीच
भाषा कळत नाही
डोळ्यातील भाषा कागदावर
लिहणे कधीच जमत नाही
कारण, डोळ्याची भाषा ही
डोळ्यांनाच कळते

- पाटील संकेत रामदास
बी.कॉम. भाग १

ना. धों. महानोर

तनुजा दीपक माळवी
बी.कॉम. भाग-१

'तीच माझा एककल्ली एकटा चालीत गेलो
आडवाटेने पिसाटाच्यापरी बेहोश झालो

ना कुठे आधार आणिक ना गतीला अंत होता
मात्र पायीच्या बळाला जागता आवेग होता

ना भीती होती कशाची मी मला उधळीत गेलो
अन् धुळीच्या लक्तरांची लाज गुंडाळून आलो

मज कळेना चालताना दु:ख कैसे फुल झाले
अन् कोणाचे दिव्य आशीर्वाद मज घेऊन आले

अक्षरे चुरगाळता मी अमृताचे कुंभ प्यालो
अन् उद्याच्या जीवनाची सांगता घेऊन आले

अक्षरे चुरगाळता मी अमृताचे कुंभ प्यालो
अन् उद्याच्या जीवनाची सांगता घेऊन आलो'

अशा या उत्कृष्ट जीवनाची सांगतेचे लेखक ज्येष्ठ रानकवी ना. धों. महानोर यांचा जन्म १६ सप्टेंबर १९४२ साली पळसखेडला (जिल्हा-जळगाव) झाला. वयाच्या दहाव्या वर्षी पुढील शिक्षणासाठी ८-१० कि.मी. अंतरावर असलेल्या शेंदुर्णी गावाच्या शाळेत गेले. पुढे मॅट्रिक झाल्यानंतर त्यांनी जळगावच्या मूळजी जेठा महाविद्यालयात कला शाखेत प्रवेश घेतला; परंतु आर्थिक समस्यांमुळे एका वर्षात त्यांनी शिक्षण सोडले. महाविद्यालयीन शिक्षण सोडून ते आपल्या गावी परतले.

'महाराष्ट्र टाइम्स' या वृत्तपत्राला मुलाखत देताना महानोर त्यांच्या शेतीच्या प्रेमाबद्दल बोलले होते. ते वयाच्या अठराव्या वर्षांपासून शेती करत होते. शेती हे त्यांचं पहिलं प्रेम आहे असं ते म्हणायचे. सुमारे ४० वर्षांपूर्वी त्यांनी पळसखेड्याला २६ सिमेंट बंधारे, २६ दगडी बंधारे, ३ तलाव बांधून घेतले होते. त्यांनी माती अडवली, पाणी जिरवलं, शेतीच्या विकासातला तो आजही महत्त्वाचा प्रयोग मानला जातो. मी दिखावगिरी करत नाही. काम करतो असं ते म्हणायचेत. सव्वा लाख रुपयांत शेतकरी सन्मानाने कसा उभा राहू शकतो याचा मार्ग त्यांनी 'शेती आत्मनाश व नवसंजीवन' या पुस्तकाद्वारे केला होता. त्यांची पुस्तकं वाचून मुंबई-पुण्यातील शेतकरी गावात येऊन शेती करू लागले होते. महानोरांच्या अनेक कविता शेतकऱ्यांना तोंडपाठ होती.

‘या शेताने लळा लावला असा असा की,
सुख-दु:खाला परस्परांशी हसलो-रडलो
आता तर हा जीवच अवघा असा जखडला
मी त्याच्या हिरव्या बोलीचा शब्द जाहलो’

ही कविता महाराष्ट्राचीच झाली आहे असं ते म्हणत असत. मराठी विश्वकोशातील या वेबसाईटवर कवयित्री अरुणा ढेरे यांनी ना. धों. महानोरांची ओळख करून देताना म्हटलं आहे, ‘‘महानोरांनी गद्यलेखन केलेले असेल, तरी रसरशीत निसर्गभान जागविणारे कवी म्हणूनच मुख्यत: ते प्रसिद्ध आहेत. जिला अस्सल, संपन्न आणि तरल अशी ग्रामीण संवेदनशीलता म्हणता येईल, तिचा अपूर्व असा प्रत्यय त्यांच्या कवितेतून येतो म्हणूनच पूर्वकालीन वा समकालीन कवींना प्रभावापासून ही कविता मुक्त आहे. तसेच लोकगीतांतील छंद-लय जिवंत उस्फूर्तता आपल्या मातीशी आणि बोलीभाषेच्या सहजतेशी नाते सांगणारी जीवंत शब्दकळा ही महानोरांच्या कवितेची लक्षणीय वैशिष्टचे त्यांच्या ह्या खास संवेदनशीलतेतून स्वाभाविकपणेच आलेली आहेत. अनुभवागणिक नवी रूपे घेणाऱ्या त्यांच्या भाववृत्तीशी सूर जमविणारी चित्रमयताही त्यांच्या कवितेत आढळते. काही चित्रपटांसाठीही त्यांनी गीते लिहिली आहेत.

महानोरांचा पहिला काव्यसंग्रह ‘रानातल्या कविता’ (१९६७) हा आहे. त्यानंतर ‘वही’ (१९७०) आणि ‘पावसाळी कविता’ (१९८२) असे आणखी दोन काव्यसंग्रह प्रसिद्ध झाले. ‘गांधारी’ (कादंबरी-१९७२), ‘गपसप’ (१९७२) ‘गावातल्या गोष्टी’ (१९८१-दोन्ही लोककथा संग्रह) असे गद्यलेखनही त्यांनी केले आहे. त्यांनी केलेले लोकगीतांचे एक संकलनही (पळसरोडची गाणी-१९८२) प्रसिद्ध झालेले आहेत. निसर्गावरच्या असंख्य कविता केल्यामुळे ते रानकवी म्हणून ओळखले जातात. अजिंठा, गंगा वाहू दे निर्मळ, जगाला प्रेम अर्पावे, पावसाळी कविता, रानातल्या कविता हे त्यांचे कवितासंग्रह प्रसिद्ध आहेत. अनेक प्रसिद्ध मराठी चित्रपटांसाठी त्यांनी गाणी लिहिली. त्यांची गाणी खूप गाजली आणि आजही प्रसिद्ध आहेत. एक होता विदुषक, जैत रे जैत, दोघी, मुक्ता, सर्जा सारख्या प्रसिद्ध चित्रपटांतील त्यांची गाणी आजही मोठ्या प्रमाणात ऐकली जातात. जसे की, मी रात टाकली, जांभूळ पिकल्या झाडाखाली, दूरच्या रानात केळीच्या बनात, आम्ही ठाकर ठाकर, बाळगू कशाला व्यर्थ कुणाची भिती गं, राजसा जवळी जरा बसा इ. अजरामर गीते त्यांनी लिहिली.

१९७८ साली राज्यपाल नियुक्त आमदार म्हणून त्यांची नियुक्ती झाली होती. कला आणि शेतीतज्ज्ञ क्षेत्रातून त्यांची विधान परिषदेवर नियुक्ती झाली होती. साहित्य कलावंतांचे ते प्रतिनिधी होते. यशवंतराव चव्हाणांमुळे माझी नियुक्ती झाली होती असं ते म्हणाले होते. २०१९ च्या निवडणुकीच्या वेळी त्यांनी राज ठाकरेंना पत्र लिहिलं होतं. त्या पत्राची तेव्हा चर्चा झाली होती. २०१९च्या निवडणुकीच्या वेळी त्यांनी राज ठाकरेंना पत्र लिहिलं होतं. त्या पत्राची तेव्हा चर्चा झाली होती. २०१९ च्या निवडणुकीची तुलना १९७७ सालच्या निवडणुकीशी केली होती. हे करत असतानाच त्यांनी १९७७ सालच्या पु. ल. देशपांडेंच्या भूमिकेशी २०१९ सालच्या राज ठाकरेशीही तुलना केली होती. ना. धों. महानोर यांनी राज ठाकरेंना लिहिलेल्या पत्रात ते म्हणाले, ‘व्यंग दाखवण्याची व सडेतोड चिरफाड करण्याची आपली कला जन्मजात आहेच. आणीबाणीच्या प्रचंड अस्वस्थेनंतर निवडणुका आल्या. आदरणीय पु.ल. देशपांडे यांनी महाराष्ट्रात विराट सभा घेऊन चिरफाड केली. ही महत्त्वाची ऐतिहासिक नोंद आहे. तेच आपण करत आहात.’

महानोर सांगतात, ‘‘आणीबाणी १९७५ मध्ये लागू करण्यात आली होती. १९७७ मध्ये निवडणुका झाल्या आणीबाणीच्या काळात प्रसारमाध्यमांवर प्रचंड प्रमाणात निर्बंध लादण्यात आले होते. बोलण्यावर, लिहिण्यावर गदा आली होती. ‘आम्ही करतो ते बरोबर, तुम्ही करता

ते चुकीचं' अशी सरसकट भूमिका इंदिरा गांधींच्या काँग्रेस सरकारने घेतली होती. अभिव्यक्ती स्वातंत्र्याची बाजू घेणाऱ्यांना थेट जेलमध्ये टाकण्यात आले होते. शेतीआधारित अर्थव्यवस्था मोडकळीस आली होती. सामान्य नागरिकांची फरफट होत होती. आणीबाणीनंतरच्या निवडणुकांवेळी पु. ल. देशपांडे यांनी वेगवेगळ्या पद्धतीने सरकारच्या भूमिकेवर झोड उठवली. त्यावेळी पु. ल. देशपांडे यांनी महाराष्ट्रात विराट सभा घेऊन चिरफाड केली होती.

२०२० साली झालेल्या साहित्य संमेलनात फादर फ्रान्सिस दिब्रेटो यांच्या नियुक्तीवरून वाद झाला होता. तेव्हा ना. धों. महानोर यांनी ठाम भूमिका घेतली होती. साहित्यिकाची जात ही केवळ उच्च साहित्य असते. मराठी भाषेच्या विकासात ख्रिश्चन लेखकांचे योगदान असताना दिब्रेटो यांना विरोध असा सवाल महानोरांनी विचारला होता. जातिधर्माचे कप्पे करून लेखकाला कमी लेखू नका, असे आवाहन महानोर यांनी केलं होतं.

भारत सरकारचा 'पद्मश्री' पुरस्कार–१९९१, जागतिक चित्रपट महोत्सव गीतकार जीवनगौरव पुरस्कार, पुणे–२०१५, कृषिभूषण (महाराष्ट्र शासन)–१९८५, 'वनश्री' पाणलोट पर्यावरण क्षेत्रातील कार्याबद्दल–१९९१, कृषिरत्न शेतीक्षेत्रातील बहुमोल कामगिरीबद्दल सुवर्णपदक–२००४, डॉ. पंजाबराव देशमुख गौरव पुरस्कार–२००४, कुसुमाग्रज प्रतिष्ठानचा जनस्थान पुरस्कार –२००९, साहित्य अकादमी पुरस्कार–२००० 'पानझाड', विंदा करंदीकर जीवनगौरव पुरस्कार (महाराष्ट्र शासन)–२०१२, मराठवाडा भूषण महानोर आणि त्यांच्या पत्नी सुलोचना यांना यशवंतवेणू पुरस्कार–२०१७, अनंत भालेराव स्मृतिपुरस्कार, जळगाव येथील भवरलाल ॲन्ड कांताबाई जैन फाऊंडेशन सर्वोत्कृष्ट गद्य लेखनासाठी ना. धों. महानोर पुरस्कार अशा अनेक पुरस्काराने सन्मानित करण्यात आले आहे.

महानोरांनी खऱ्या अर्थाने मराठी साहित्यात बालकवी आणि बहिणाबाई यांचा समृद्ध वारसा जिवंत ठेवला. कवितेतून माती, शेती आणि संस्कृतीची नवी ओळख करून दिली. त्यांच्या 'पानझड', 'तिची कहाणी', 'रानातल्या कविता' आदी अनेक रचना अजरामर आहेत. ३ ऑगस्ट २०२३ ज्येष्ठ कवी ना. धों. महानोर यांचे निधन झाले. ते ८१ वर्षांचे होते. त्यांना अनेक मान्यवरांनी, अनेक नेत्यांनी श्रद्धांजली वाहिली आहे. ते म्हणतात, ''ना. धों. ची विधान परिषदेतील भाषणेदेखील माणसाच्या काळजाचा ठाव घेते. ना. धों. खूपच हळवे, त्यात पत्नीच्या निधनाने ते आणखी खचले. मी प्रतिभा त्यांच्या खचलेल्या मनाला उभारी देत राहिलो. पण अखेर हा वृक्ष उन्मळून पडला. ना. धों. चे निधनदेखील पावसाळ्याच्या दिवसांत व्हावा हा योग मनाला चटका लावून जाणारा आहे. मी या मृदू मनाच्या निसर्ग कवीला श्रद्धांजली अर्पण करते.

◆

चंद्रयान मोहीम : भारतीय संशोधकांचे कार्य

तन्वी बापूसो भारते
बी.कॉम. भाग-२

‘अंतरिक्ष में गुंज उठे हम
चंद्रयान का गान लिए
चाँद तिरंगे रंग में रंगा
नयी एक पहचान लिए
मेरे भारत के वैज्ञानिक
तुम गौरव हो भारत का
ऊँचा माथा लिए खडे हम
सच्चा एक अभिमान लिए’

चंद्रयान ३ मिशन :

भारतीय अंतराळ संशोधन संस्थेतर्फे देशाचं नाव उच्चांकित करण्यासाठी सतत नवनवीन उपग्रह अवकाशात पाठवण्यात येतात. चंद्रयान-३ भारतीय अंतराळ संशोधन आणि वैज्ञानिक प्रगतीसाठी (ISRO) ने हाती घेतलेली तिसरी चंद्रमोहीम भारताच्या अतूट वचनबद्धतेचा पुरावा आहे. चंद्रयान-१ आणि चंद्रयान-२ या पूर्ववर्तींकडून मिळालेल्या यश आणि धड यांवर या मोहिमेचा उद्देश चंद्राच्या रहस्यांबद्दलची आपली समज अधिक सखोल करणे आणि मानवतेच्या खगोलीय पिंडांच्या ज्ञानात योगदान

देणे हा आहे. चंद्रयान-३ ही भारतीय अंतराळ संशोधन संस्थेची तिसरी चंद्र संशोधन मोहीम आहे. हे १४ जुलै २०२३ रोजी भारतातीलच श्रीकोटा येथील सतीश धवन अंतराळ केंद्राकडून प्रक्षेपित करण्यात आले.

चंद्रयान-३ मोहीम ही भारतीय अंतराळ कार्यक्रमांसाठी एक महत्त्वाचा टप्पा आहे. चंद्रावर रोवर उतरवण्याची ही भारताची पहिली मोहीम आहे. मिशन चंद्राविषयी मौल्यवान वैज्ञानिक डेटादेखील प्रदान करेल.

चंद्रयान-३ मोहीम तीन भागांनी बनलेली आहे. लँडर, रोवर आणि पेलोड मॉड्युल लँडर चंद्रावर उतरल्यावर रोव्हर तैनात करेल. त्यानंतर रोवर चंद्रावर अनेक प्रकारे संशोधन करेल आणि वैज्ञानिक डेटा गोळा करेल. पेलोड मॉड्युलमध्ये वैज्ञानिक उपकरणे असतील जी चंद्राच्या पृष्ठभागाचा आणि वातावरणाचा अभ्यास करतील.

चंद्रयान-३ हे अंतराळातील भारताच्या वाढत्या क्षमतेचे प्रतीक आहे. जागतिक अंतराळ शर्यतीत भारत हा एक प्रमुख खेळाडू आहे, याची आठवण करून देतो. विज्ञान आणि तंत्रज्ञान मंत्री हर्षवर्धन चंद्रयान-३ मोहीम ही भारतासाठी मोठी उपलब्धी आहे.

ISRO टीमच्या कठोर परिश्रमाचा आणि समर्पणाचा हा पुरावा आहे. या मोहिमेमुळे चंद्रयान-३ हे अंतराळातील भारताच्या वाढत्या क्षमतेचेही प्रतीक आहे. हे एक स्मरणपत्र आहे आणि ते आगामी गोष्टींचे लक्षण आहे. भविष्यात, भारत आणखी महत्त्वाकांक्षी अंतराळ मोहीम हाती घेण्याची शक्यता आहे की भारत एक दिवस आघाडीची अंतराळ शक्ती बनेल.

उद्देश

चंद्रयान-३ मुख्य उद्देश चंद्राच्या पृष्ठभागावर विशेषत: चंद्राच्या दक्षिण ध्रुवाच्या परिसरात रोवर यशस्वीरीत्या उतरवणे हा आहे. हा प्रदेश त्यांच्या संभाव्य पाण्याच्या बर्फाच्या साठ्यामुळे आणि त्यांच्या अद्वितीय भूवैज्ञानिक वैशिष्ट्यांमुळे खूप मनोरंजक आहे. चंद्राच्या पृष्ठभागावर पाण्याच्या रेणूंची शक्यता शोधण्यासाठी प्रयोग करणारी वैज्ञानिक पेलोड्स वाहून नेण्याचा मिशनचा हेतू आहे. चंद्रयान-३ चा उद्देश हा चंद्रावर परीक्षण करणे हा आहे. याची माहिती इस्त्रोला प्राप्त करून दिली जाईल. चंद्रयान-३ चा खर्च चंद्रयान-२ पेक्षा कमी आहे. चंद्रयान-३ चा संपूर्ण खर्च ६१५ कोटी रुपये इतका आला होता, तर चंद्रयान-२ साठी ९७८ कोटी रुपयांचा खर्च आला होता.

लँडर

चंद्रयान-२ मोहिमेत लँडर, रोवर आणि ऑर्बिटर होता. चंद्रयान-३ मध्ये स्वदेशी प्रोपल्शन मॉड्युलर आहे. चंद्रयान-२ मुळे चंद्राच्या भूभागाचा अभ्यास करता येणार आहे. तेथील माती तसेच वातावरणाचा अभ्यास करता येणार आहे. १४ जुलैला हे चंद्रयान आकाशात झेपावले. ४५ ते ५० दिवसांत चंद्रावर लँड होणार आहे.

भारतीय अंतराळ संशोधन संस्थेने चंद्रयान-३ लाँच केले. याची लाँचिंग आंध्रप्रदेशातील श्रीहरीकोटा येथील सतीश धवन स्पेस सेंटरमधून करण्यात आली. या चंद्रयानाला चंद्रावर पोहचण्यासाठी ४२ दिवस लागतील. २३ ऑगस्ट रोजी चंद्रावरील दक्षिण भागात हे यान लँड होईल. ही मोहीम यशस्वी झाल्यामुळे भारत, अमेरिका, सोव्हियत संघ (रशिया) आणि चीनच्या यादीत येणार आहे. यापूर्वी २०१९ ला चंद्रयान-२ मिशन लाँच करण्यात आले. पण सॉफ्ट लँडिंगच्यावेळी हे मिशन फेल झाले. पण अपयश आलं तरी शास्त्रज्ञांनी हार मानली नाही. पुन्हा ४ वर्षांनी चंद्रयान-३ मिशन लाँच केले. चंद्रयान-३ चे वजन ३९०० कि.ग्रॅ. आहे. चंद्राच्या कक्षेत परिभ्रमण करून २३ ऑगस्ट रोजी हे चंद्रयान-३ दक्षिण पोलवर लँड होईल. ही माहिती एस. सोमनाथ यांनी दिली.

वैज्ञानिकदृष्ट्या महत्त्व

चंद्रयान-३ ला वैज्ञानिकदृष्ट्या खूप उपस्थितीचा भविष्यातील चंद्राच्या शोधासाठी सखोल परिणाम होऊ शकतो. कारण पाण्याचा वापर मानवी क्रिया-कल्पनांना

समर्थन देण्यासाठी केला जाऊ शकतो. जसे की, इंधनासाठी, ऑक्सिजन आणि हायड्रोजन तयार करणे. या व्यतिरिक्त चंद्राच्या पृष्ठभागाच्या रचनेचा अभ्यास केल्याने त्याला आकार देणाऱ्या प्रक्रिया आणि त्यांच्या सुरुवातीच्या इतिहासाची अंतर्दृष्टी मिळू शकते. ज्यामुळे आपल्याला सौरमंडळाच्या निर्मितीसाठी समजून घेण्यास मदत होते.

चंद्रयान-३ संभाव्य आंतरराष्ट्रीय सहकार्यासाठी दरवाजेदेखील उघडले आहेत. जसजसे अंतराळ संशोधन अधिकाधिक सहयोगी होत जाते, तसतसे इस्रोच्या मोहिमा इतर अवकाश संस्थांसोबत ज्ञान, कौशल्य आणि संसाधने सामायिक करण्याच्या संधी प्रदान करतात व शेवटी जागतिक वैज्ञानिक समज वाढतात.

चंद्रयान-३ च्या पूर्ववर्तीप्रमाणेच, भारतीय लोकांच्या कल्पनाशक्तीचा वेध घेत होते आणि महत्त्वाकांक्षी शास्त्रज्ञ, अभियंते आणि अंतराळ प्रेमींसाठी प्रेरणा म्हणून काम करते. हे भारताच्या तांत्रिक पराक्रमांचे आणि जटिल अंतराळ मोहिमा हाती घेण्याची क्षमता दाखवते. तरुण पिढीमध्ये अंतराळ विज्ञान आणि संशोधनात रस वाढतो.

चंद्रयान-३ मोहीम भारताच्या अंतराळ कार्यक्रमांतील एक महत्त्वाचा टप्पा आहे. हे मिशन भारताच्या वाढत्या तांत्रिक क्षमतांचा आणि अवकाश संशोधनासाठीचा त्यांच्या वचनबद्धतेचा दाखला आहे. मिशन भारतातील तरुणांना प्रेरणा देईल आणि त्यांना विज्ञान आणि तंत्रज्ञानामध्ये करिअर करण्यासाठी प्रेरित करेल, अशी अपेक्षा आहे.

या मोहिमेत एक खास गोष्टी अशी आहे की, चंद्रयान-३ हे जेव्हा चंद्रावर उतरत होते त्यावेळी सायंकाळी ६ च्या सुमारास अगदी क्रिटिकल टाईम होता. लँडरची स्पीड त्यावेळी कमी केली होती. अगोदर ठरवलेल्या ठिकाणी लँडर उतरणार होते; पण त्या निश्चित जागी लँडरला उतरणे धोक्याचे होते. अगदी महत्त्वाचा असा हा काऊंडाऊन होता. पण भारतीय शास्त्रज्ञांनी ऐनवेळी परिस्थिती जाणली. मागील मोहिमेतून शिकवण घेत अधिक काळजी घेतली गेली होती. त्यामुळे या चंद्रयान-३ लँडरमध्ये काही ॲडव्हान्स टेक्नॉलॉजी वापरली गेली होती आणि याचमुळे आज भारताचे चंद्रयान-३ चंद्राच्या अति दुर्गम भागात यशस्वी सॉफ्ट लँडिंग करू शकला.

ही टेक्नॉलॉजी Ai शी साम्य आहे. म्हणजेच टेक्नॉलॉजी Ai चा यात वापर केला गेला आहे. त्यामुळेच लँडर ऐनवेळी अगदी काही मिनिटे लँडिंगला असताना लँडरने स्वत:हून त्याची पोझिशन चेंज केली. लँडर थोडासा एका बाजूला वळला आणि वेगळ्या ठिकाणी लँड केले. या खास गोष्टीमुळेच आपले चंद्रयान-३ मोहीम यशस्वी होऊ शकली.

'अगर चांद तेरी जिद है कि
बिजलिया वही गिरेंगी
तो सून अब ISRO की भी जिद है
अशियाना तो अब
चांद के साउथ पोल पर ही बनेगा...'

भारताच्या या ऐतिहासिक यशामागे इस्रोच्या शेकडो शास्त्रज्ञांची मेहनत आहे. मात्र ७ शास्त्रज्ञ या संपूर्ण मोहिमेचा चेहरा आहे.

१. एस. सोमनाथ, इस्रोचे अध्यक्ष

भारताच्या महत्त्वाकांक्षी चंद्रमोहिमेमागे एस. सोमनाथ यांची मोठी भूमिका आहे. गगनयान आणि आदित्य L1 या सूर्यमोहिमेसह इस्रोच्या इतर अंतराळ मोहिमांना गती देण्याचं श्रेयही त्यांनाच दिलं जातं.

एस. सोमनाथ हे इस्रोच्या प्रमुख पदाची जबाबदारी स्वीकारण्यापूर्वी विक्रम साराभाई स्पेस सेंटर आणि लिक्विड प्रपल्शन सिस्टिम सेंटरचे संचालक म्हणून कार्यरत होते. लिक्विड प्रपल्शन सिस्टिम सेंटर प्रामुख्याने इस्रोसाठी रॉकेट तंत्रज्ञान विकसित करते.

चंद्रयान-३ चं प्रक्षेपण करण्यात आलं तेव्हा सोमनाथ म्हणाले होते, ''चंद्रयान-३ त्यांच्या अचूक कक्षेत पोहोचलं

आहे आणि त्याने चंद्राच्या दिशेने प्रवास सुरू केला आहे. यान एकदम ठीक आहे...''

बुधवारी चंद्रयान-३च्या यशस्वी लँडिंगनंतर एस. सोमनाथ म्हणाले, ''चंद्रयान-२च्या अपयशातून आम्ही खूप काही शिकलो आणि आज आम्ही यशस्वी झालो आहोत.'' ते म्हणाले की, चंद्रयान-३ साठी पुढील १४ दिवस महत्त्वाचे आहेत.

२. पी. वीरा मथुवेल

पी. वीरा मथुवेल हे चंद्रयान-३ चे प्रकल्प संचालक आहेत. त्यांचे वडील रेल्वे कर्मचारी होते. त्यांनी चंद्रयान-३ आणि इस्रोच्या वेगवेगळ्या केंद्रांसोबत समन्वयाची संपूर्ण जबाबदारी सांभाळली. २०१९ मध्ये त्यांनी या मोहिमेची जबाबदारी स्वीकारली.

चंद्र मोहिमेच्या प्रक्षेपणापूर्वी वीरा मथुवेल इस्रोच्या मुख्यालयात अंतराळ पायाभूत सुविधा कार्यक्रम कार्यालयात उपसंचालक होते. ते त्यांच्या उत्कृष्ट तांत्रिक कौशल्यासाठी ओळखले जातात.

वीरा मथुवेल यांनी चंद्रयान-२ मोहिमेतही महत्त्वाची भूमिका बजावली होती. नासासोबत समन्वय साधण्यातही त्यांनी महत्त्वाची भूमिका बजावली. ते तमिळनाडूमधील विल्लुपुरमचे रहिवासी असून त्यांनी मद्रास आय. आय. टी. मधून शिक्षण घेतलं आहे. वीरा मथुवेल हे लँडरचे तज्ज्ञ आहेत आणि त्यांनी विक्रम लँडरच्या डिझाइनमध्ये सक्रिय भूमिका बजावली आहे.

३. कल्पना के. उपप्रकल्प संचालक, चंद्रयान -३

कल्पना के. यांनी चंद्रयान-३ टीमचं नेतृत्व केलं. कोरोना साथरोगाच्या काळातही प्रबळ इच्छाशक्तीच्या जोरावर सर्व आव्हानांना तोंड देत त्यांनी या मोहिमेचं काम पुढे नेलं. भारताच्या उपग्रह प्रक्षेपण कार्यक्रमामागे महिला अभियंत्यांचा मोठा वाटा आहे.

कल्पना यांनी चंद्रयान-२ आणि मंगळयान मोहिमेतही मुख्य भूमिका बजावली आहे. पत्रकारांशी बोलताना कल्पना म्हणाल्या मी, ''आम्ही वर्षानुवर्षे हे उद्दिष्ट साध्य करण्याचा प्रयत्न करत होतो. आज आम्ही अचूक परिणाम साध्य केलाय.''

माझ्यासाठी आणि माझ्या टीमसाठी हा सर्वात स्मरणीय क्षण आहे. आम्ही आमचं ध्येय गाठलं आहे.

४. एम. शंकरन, यु.आर. राव उपग्रह केंद्राचे संचालक

एम. शंकरन हे यु.आर. राव उपग्रह केंद्राचे प्रमुख आहेत आणि त्यांची टीम इस्रोसाठी सर्व उपग्रह बनवते. चंद्रयान-१, मंगळयान आणि चंद्रयान-२ उपग्रहांच्या निर्मितीमध्ये शंकरन यांचा सहभाग होता. चंद्रयान-३ उपग्रहांचे तापमान संतुलित राहील, याची खातरजमा करण्याची जबाबदारी शंकरन यांच्यावर होती.

वास्तविक, उपग्रहांचे कमाल आणि किमान तापमान तपासणे हा या संपूर्ण प्रक्रियेचा अत्यंत महत्त्वाचा भाग आहे. त्यांना चंद्राच्या पृष्ठभागाचा नमुना तयार करण्यात मदत केली. ज्यावर लँडरच्या टिकाऊपणाची चाचणी घेण्यात आली होती.

कम्युनिकेशन नेव्हिगेशन, रिमोट सेन्सिंग, मेटीरियोलॉजी आणि इतर ग्रहांवरील संशोधन यासारख्या क्षेत्रात त्यांची महत्त्वाची भूमिका राहिली आहे.

जून २०२१ मध्ये त्यांनी इस्रोच्या सर्व उपग्रहांच्या डिझाइन आणि विकासावर देखरेख करण्यासाठी केंद्राचे प्रमुख म्हणून पदभार स्वीकारला.

५. एस. मोहन कुमार, मोहिमेचे संचालक

एस. मोहन कुमार हे विक्रम साराभाई स्पेस सेंटरचे वरिष्ठ शास्त्रज्ञ आहेत आणि चंद्रयान-३ मोहिमेचे संचालक आहेत. मार्च २०२३ मध्ये इस्रोच्या/VM3 या मोहिमेअंतर्गत वन वेब कंपनीच्या ३६ उपग्रहांचे यशस्वी व्यावसायिक प्रक्षेपण करण्यात आलं होतं. त्यावेळी संचालक म्हणून मोहन कुमार यांनी काम केलं होतं.

मोहन कुमार म्हणाले, ''LVM3M4 (चंद्रयान ३ प्रक्षेपित करण्याची मोहीम) या मोहिमेनं पुन्हा एकदा सिद्ध

केलंय की, ते मोठ्या वजनाच्या वस्तू अवकाशात नेऊ शकतं टीमवर्कसाठी इस्रो परिवाराचे अभिनंदन.''

६. एस. उन्नीकृष्णन नायर, विक्रम साराभाई स्पेस सेंटर, संचालक

एस. उन्नीकृष्णन नायर हे केरळमधील तिरुवनंतपुरम येथील थुंबा विक्रम साराभाई स्पेस सेंटरचे प्रमुख आहेत. या मोहिमेत त्यांना आणि त्यांच्या टीमला मोहिमेच्या संचालनाची जबाबदारी देण्यात आली होती.

जिओसिंक्रानस सॅटेलाइट लॉन्च व्हेईकल (GSLV) मार्क -III जे आता लाँच व्हेईकल मार्क - III(LVM3) नावाने ओळखण्यात येतं. ते देखील विक्रम साराभाई स्पेस नावाने ओळखण्यात येतं. ते देखील विक्रम साराभाई स्पेस सेंटरने तयार केलं होतं.

याच LVM3 रॉकेटच्या साहाय्यानं चंद्रयान-३ अवकाशात सोडण्यात आलं होतं.

७. ए. राजराजन, लाँच ऑथोरायझेशन बोर्डाचे प्रमुख

ए. राजराजन हे श्रीहरीकोटा येथील सतीश धवन अंतराळ केंद्राचे संचालक आणि शास्त्रज्ञ आहेत. मानवी अंतराळमोहीम कार्यक्रम गगनयान आणि एस.एस. एल.व्ही.च्या मोटरवर ते काम करत आहेत.

प्रत्यक्षात लाँच ऑथोरायझेशन बोर्ड प्रक्षेपणासाठी ग्रीन सिग्नल देते. इस्रोच्या माहितीनुसार, चंद्रयान-३ मोहिमेत ५४ अभियंते आणि शास्त्रज्ञ सहभागी झाले होते.

या शास्त्रज्ञांच्या सहभागामुळेच आपले चंद्रयान-३ ही मोहीम यशस्वी होऊ शकली.

सध्या चंद्रयान-३ हे चंद्राच्या दक्षिण ध्रुवावर आहे. सॉफ्ट लँडींग यशस्वी झाली आहे. सध्या लँडर ज्या जागी आहे, कारण जेव्हा लँडींग झाली होती. तेव्हा चंद्रावर मोठा धुळीचा गुबारा उठला होता. ही धूळ रासायनिक मिश्रणाने झाली होती. सगळी धूळ लँडरच्यावर होती. त्यामुळे काही वेळ लँडर त्याच जागी राहणार आहे आणि त्या रात्री म्हणजेच दि.२३ ऑगस्ट २०२३ वेळ रात्री१०:०० ला ही धूळ चंद्राच्या जमिनीवर येणार व मग सर्व धूळ निघाल्यावर लँडरमधून आपला प्रग्यान रोवर म्हणजे रोबोट निघाला होता.

प्रग्यान रोवर हा एकूण १४ दिवस चंद्रावर संशोधन करणार आहे व त्या त्या वेळेचं सर्व परीक्षण करून निकाल / परीक्षण पृथ्वीवर पाठवणार आहे. प्रग्यान रोवर मध्ये विशेष प्रकारचे कॅमेरा लेन्स बसवले आहेत. जे चंद्राचे दक्षिण ध्रुवाचा फोटो काढून पाठवणार आहे. सोबतच हा प्रग्यान रोवर पूर्ण सोन्याने प्लेटेड आहे. कारण दक्षिण ध्रुवावर सूर्याचे हानिकारक किरणे येतात. त्यापासून रोवरचे रक्षण करण्यासाठी सोने आणि इतर धातू मिळून प्रग्यान रोवर बनवला गेला आहे.

'सपना टुटा था
हौसला नही
गिरा था
मरा नही
ऐ चाँद आ गया मे फिर से
अपने सपने लेकर
एक नया विक्रम एक नया रोवर'

◆

विकसित भारत @ २०४७

तनुजा राजेंद्र थोरात
बी.कॉम. भाग-२

भारत असा देश आहे, जिथे सर्व संस्कृती आणि धर्माचे लोक एकत्र राहातात. मला असे वाटते की, आपल्यापैकी प्रत्येकाने आपला देश कसा असावा याचे स्वप्न पाहिले असेल. साहजिकच, आपण कधीही कशाचीही स्वप्ने पाहू शकतो आणि भारतीय नागरिक म्हणून आपण आपला देश सुधारण्यासाठी आपण आणि एक चांगला भारत पाहाण्यासाठी सतत चांगले चांगले काही उपाय शोधत असतो. मी असा भारत घडवण्याचा प्रयत्न करेन, की ज्यामध्ये गरीब लोकांनाही वाटेल, तोच त्यांचा देश आहे. ज्याचा देश आहे, ज्याच्या उभारणीत त्यांचा आवाज महत्त्वाचा आहे. मी अशा भारतासाठी प्रयत्न करेन, ज्यामध्ये उच्च आणि निम्न वर्ग हा असा भेद केला जाणार नाही आणि ज्यामध्ये विविध पंथांचा, धर्मांचा परस्पर संवाद होईल. अशा रीतीने अस्पृश्यता आणि दारू, सिगारेट आणि इतर मादक पदार्थांना भारतात स्थान असू शकत नाही, ते स्त्रियांना पुरुषांसारखेच अधिकार असतील. बाकी जगाशी आपले नाते शांततेचे असेल. हे माझ्या स्वप्नांचा भारत आहे.

आपल्या स्वप्नांचा भारत बनवणे इतके अवघड नाही, हे फक्त आपल्याला भारत योग्य दिशेने काम करायचे आहे, की आपण तरुणांना खूप जबाबदारी घ्यावी लागेल आणि यश आपण मिळेपर्यंत थांबायचे नाही. 'मेरे सपना का भारत' हे पुस्तक डॉ. ए.पी.जे अब्दुल कलाम आणि डॉ. ए. शिवथानू पिल्लई जीने लिहिले आहे. मी असा भारत घडवण्याचा प्रयत्न करेन, ज्यामध्ये गरीब लोकांनाही वाटेल, तोच त्यांचा देश आहे, ज्याच्या उभारणीत त्यांचाही आवाज महत्त्वाचा आहे. मी अशा भारतासाठी प्रयत्न करेन, की ज्यामध्ये उच्च आणि निम्न वर्ग असा भेद केला जाणार नाही, की आणि ज्यामध्ये विविध पंथांचा परस्पर संवाद होईल. अशा पद्धती रीतीने अस्पृश्यता आणि दारू आणि इतर मादक पदार्थांना आपल्या भारतात स्थान असू शकत नाही, स्त्रियांना पुरुषांसारखेच हक्क, अधिकार असतील. बाकी जगाशी आपले नाते शांततेचे असेल.

मला विकसित भारत @ २०४७ पूर्ण सुशिक्षित पाहायचा आहे. याचा अर्थ, देशातील प्रत्येक नागरिक पूर्णत: शिक्षित झाला पाहिजे. स्त्री असो वा पुरुष, प्राथमिकमध्ये विशेष शिक्षण दिले पाहिजे. शिक्षण हा प्रत्येक भारतीय नागरिकाचा पहिला मूलभूत अधिकार असला पाहिजे. आपला भारत देश, जर सर्व नागरिक सुशिक्षित होतील. मग देशाचे तंत्रज्ञान, देशाचे विज्ञानक्षेत्र आणि देशाचे उद्योगक्षेत्रही वाढू लागले. जर माणूस शिक्षित असेल तर तो आपल्या देशाबद्दल योग्य विचार करू शकले. प्रगतीचा आणि मी राष्ट्राच्या ताकदींचा विचार करू शकेल. जेव्हा देशातील शिक्षण सेवा आणि स्त्री-पुरुष भेदभाव संपुष्टात येईल, तेव्हा लोकसंख्या भारतामध्ये नियंत्रणही

सहज होईल.

सध्या देशात जो भ्रष्टाचार आणि काळाबाजार चालू झालेला आहे. तो माझ्या स्वप्नातील भारत संपणार आहे. जो भ्रष्टाचार राजकारणी किंवा इतर कोणत्याही सत्तेच्या नावाखाली लोक देशात पसरवत आहे. विकसित भारत @ २०४७ हे सर्व नष्ट होणार आहेत. या विकसित भारत @ २०४७ जगातील सर्वोत्तम आणि समृद्ध देश बनेल. विकसित भारत @ २०४७ असा भारत बनला पाहिजे, जो विकास आणि तंत्रज्ञान क्षेत्रात सध्याच्या तुलनेत अधिक वेगाने प्रगती करेल आणि विकसित भारत @ २०४७ लवकरात लवकर विकसित देशांच्या यादीत सामील होऊ शकेल.

आपल्या देशात विविध प्रकारचे तंत्रज्ञान दिवसेंदिवस वाढत जात असल्याचे आपण पाहात आहोत. पण भविष्यात हे तंत्रज्ञान अधिक प्रमाणात वेगाने विकसित व्हायला हवे, तरच हा देश विकसित देशांच्या यादीत पुढे सामील होऊ शकेल. मला विकसित भारत @ २०४७ पूर्ण सुशिक्षित झालेला पाहायचा आहे. याचा अर्थ, देशातील प्रत्येक नागरिक पूर्णत: शिक्षित झाला पाहिजे. स्त्री असो वा पुरुष, प्राथमिकमध्ये विशेष शिक्षण दिले पाहिजे. शिक्षण हा प्रत्येक भारतीय नागरिकाचा पहिला मूलभूत अधिकार असला पाहिजे. भारताचे सर्व लोक शिक्षित होतील तेव्हाच माझा देश प्रगत होईल आणि त्यांच्या मुलांना लहान वयात नोकऱ्या न करता शिक्षण मिळेल. ज्या प्रौढांनी त्यांच्या बालपणात अभ्यास करण्याची संधी गमावली त्यांनी स्वत:साठी चांगली नोकरी, काम शोधण्यासाठी शिक्षण घेण्यासाठी प्रौढ शिक्षण वर्गात देखील सामील व्हावे.

तरुणांना योग्य रोजगार मिळावा आणि देशाच्या विकासास हातभार लागावा यासाठी सरकारने सर्वांना समान रोजगाराच्या संधी उपलब्ध करून द्याव्यात, अशी माझी इच्छा आहे. शेवटी, मला भारत असा देश हवा आहे, जिथे सर्वांना समान संधी आहेत. भारताला समृद्ध सांस्कृतिक वारसा आहे. या देशात विविध जाती, पंथ आणि धर्माचे लोक शांततेने राहातात. तथापि, काही लोकांचे गट आहेत जे आपल्या निहित स्वार्थासाठी लोकांना अडकवण्याचा प्रयत्न करतात, ज्यामुळे देशातील शांतता बिघडते. अशा फुटीरतावादी प्रवृत्तींपासून मुक्त भारताचे माझे स्वप्न आहे. हे असे ठिकाण असावे जेथे विविध वांशिक गट एकमेकांशी परिपूर्ण सुसंवादाने राहातात. विकसित भारत @ २०४७, स्वाभाविकपणे, तीच प्राचीन भूमी आहे. शांतता, समृद्धी, संपत्ती आणि अफाट ज्ञानाने परिपूर्ण आहे. शांतता नष्ट करणाऱ्या आणि लोकांमध्ये अशांतता आणि निराशा निर्माण करणाऱ्या समस्यांपासून मला मुक्त पाहायचे आहे. सर्वांसाठी मोफत आणि सक्तीचे प्राथमिक शिक्षण असेल. सर्व पुरुष, स्त्रिया आणि मुले शिक्षित होतील आणि कोणीही निरक्षर राहाणार नाही.

२०४७ मधील भारतासाठी माझ्याकडे खूप चांगला दृष्टिकोन आहे. २०४७ पर्यंत भारतातील सर्व लोकांच्या मूलभूत गरजा पूर्ण झालेल्या असतील. सर्व भारतीयांना प्राथमिक तसेच उच्च शिक्षणाचा हक्क मिळालेला असेल. प्रत्येक क्षेत्रात पुरुषांबरोबर समान हक्क व अधिकार मिळालेले असतील. २०४७ पर्यंत भारतातील बालमजुरी, भ्रष्टाचार, आतंकवाद, बेरोजगारी, गरिबी, महागाई, भाषावाद, प्रांतवाद, निरक्षरता, कुपोषण इ. समस्यांचे निर्मूलन झालेले आहेत.

२०४७ पर्यंत भारतातील बालमजुरीची समस्या कमी होतील. आपला भारत विज्ञान-तंत्रज्ञान, आरोग्य, क्रिडा, संरक्षण, कृषी इ. सर्व क्षेत्रात आघाडीवर असेल. भारत आपल्या शेजारील देशांचा चांगला मित्र बनेल. २०४७ पर्यंत भारत संविधानातील प्रत्येक मूल्याचे योग्यप्रमाणे पालन करेल. मला आशा आहे की, माझ्या या २०४७ मधील भारतासाठी व्हिजनकरिता प्रत्येक भारतीयाने झटले, तर नक्की आपला भारत देश जगात एक आदर्श देश बनेल.

'भारत माता, भारत माता,
भारत माझ्या देशा,
अनेक नावे, अनेक रंग,
अनेक रूपरेषा'

पुढील २५ वर्षांत देशाला विकसित देश बनवण्याचे लक्ष्य पंतप्रधान नरेंद्र मोदी यांनी ठेवले आहे. २०४७ मध्ये जेव्हा देश स्वातंत्र्याची १०० वर्षे साजरी करेल, तेव्हा विकसित देशाच्या यादीत भारताचा समावेश करण्याचे महत्त्वाकांक्षी लक्ष्य ठेवण्यात आले आहे. आकडेवारीनुसार देशाची अर्थव्यवस्था २०४७ पर्यंत ३० ट्रिलियन डॉलरच्या GDP सह ही जगातील पाचवी सर्वात मोठी अर्थव्यवस्था आहे. जागतिक बँकेच्या मते, जर एखाद्या देशाचे दरडोई उत्पन्न १२,००० डॉलर्सपेक्षा जास्त म्हणजे वार्षिक १० लाख रुपये असेल, तर तो देश उच्चदराच्या उत्पन्नाची अर्थव्यवस्था म्हणजेच विकसित अर्थव्यवस्था मानला जातो. जागतिक रेटिंग एजन्सी S & P च्या मते, भारताचा GDP पुढील ७ वर्षांत ७.३ ट्रिलियनपर्यंत पोहोचेल. अशाप्रकारे, भारत २०३० पर्यंत जपान आणि जर्मनीला मागे टाकून जगातील तिसरी सर्वात ही मोठी अर्थव्यवस्था बनण्याची अपेक्षा आहे.

माझ्या स्वप्नांचा भारत शांतता आणि सौहार्दाने परिपूर्ण असेल. लोकप्रेमाने, आनंदाने आणि उत्साहाने जगात असतील. मी असा भारत पाहातो जिथे प्रत्येक व्यक्तीला महत्त्व असेल. देशाच्या या कारभारात प्रत्यक्ष तसेच अप्रत्यक्षपणे प्रत्येकाची भूमिका असेल. मी अशा भारताचे स्वप्न पाहातो ज्यात लोक आहेत, ज्यात निष्ठा, स्वावलंबी, सत्य आणि जीवन जगण्याची व्यवस्था असणारे लोक स्वावलंबी समुदाय आहेत. पंतप्रधान नरेंद्र मोदी व्हिडिओ कॉन्फरन्सिंगद्वारे 'विकसित भारत @ २०४७ Voice Of Youth' पोर्टल लाँच करणार आहेत. या प्रसंगी पंतप्रधान देशभरातील राजभवनांमध्ये आयोजित कार्यशाळेत विद्यापीठांचे कुलगुरू, संस्थांचे प्रमुख आणि मी प्राध्यापकांना संबोधित करतील. राष्ट्रीय योजना, प्राधान्यक्रम आणि उद्दिष्टे तयार करण्यात देशातील तरुणांना सक्रियपणे सहभागी करून घेणे हे पंतप्रधान मोदींचे उद्दिष्ट आहे.

जागतिक बँकेच्या मते, ज्या देशांचे दरडोई वार्षिक उत्पन्न १२,००० डॉलरपेक्षा जास्त म्हणजे सुमारे १० लाख रुपये आहे ते उच्च उत्पन्न असलेली अर्थव्यवस्था म्हणून परिभाषित केले जातात. NITI आयोगाच्या सुरुवातीच्या अंदाजानुसार सुरुवातीच्या अंदाजानुसार जर भारताला २०४७ पर्यंत विकसित देश बनवायचे असेल, तर या काळात अर्थव्यवस्थेला वार्षिक ९ टक्के दराने वाढ करावी लागेल. सुब्रमण्यम हे म्हणाले की, व्हिजन डॉक्युमेंट हे उद्दिष्ट गाठण्यासाठी आवश्यक असलेले संचनात्मक बदल आणि सुधारणांची रुपरेषा दर्शवले. उत्पन्नाचे आर्थिक जाळे फोडायचे असल्याचे आयोगाचे मत आहे. मे २०२३ मध्ये NITI आयोगाच्या गव्हर्निंग कौन्सिलच्या बैठकीत पंतप्रधान नरेंद्र मोदी यांनी सर्व मुख्यमंत्र्यांना २०४७ पर्यंत भारत विकसित करण्याच्या दिशेने हे काम करण्यास सांगितले होते. पण विकसित देश झाल्यानंतर कसे भारतीयांच्या कमाईवर काय परिणाम होईल हे तुम्हाला माहीत आहे का? हे समजून घेण्यासाठी जागतिक बँकेची विकसित राष्ट्राची ही व्याख्या जाणून घेणे आवश्यक आहे.

NITI आयोग २०४७ पर्यंत भारताला सुमारे ३० ट्रिलियनची विकसित अर्थव्यवस्था बनवण्यासाठी व्हिजन डॉक्युमेंट तयार करत आहे. 'व्हिजन' दस्तऐवज २०४७ पर्यंत देशाला विकसित राष्ट्र बनवण्यासाठी आवश्यक संस्थात्मक मूलभूत बदल आणि सुधारणांची रुपरेषा दर्शविले. भारताला गरिबी आणि मध्यम उत्पन्नाचे जाळे फोडायचे असल्याचे आयोगाचे मत आहे. मे २०२३ मध्ये NITI आयोगाच्या गव्हर्निंग कौन्सिलच्या बैठकीत पंतप्रधान नरेंद्र मोदी यांनी सर्व मुख्यमंत्र्यांना २०४७ पर्यंत भारत विकसित करण्याच्या दिशेने काम करण्यास सांगितले.

२०४७ साली जेव्हा भारत स्वातंत्र्याची १०० वर्षे साजरी करत असेल तेव्हा देश विकसित देशांच्या यादीत असेल. तोपर्यंत देशाची अर्थव्यवस्था ३० ट्रिलियन डॉलरपर्यंत पोहोचण्याची अपेक्षा आहे. २०३० पर्यंत भारत जपान आणि जर्मनीला मागे टाकून जगातील तिसरी सर्वात मोठी अर्थव्यवस्था बनवण्यासाठी अपेक्षा आहे. रेटिंग एजन्सी S & P च्या मते, भारताचा जीडीपी २०३० पर्यंत

७.३ ट्रिलियन डॉलरपर्यंत पोहोचेल. NITI आयोग २०४७ पर्यंत भारताला सुमारे ३० ट्रिलियन डॉलर्सची विकसित अर्थव्यवस्था बनवण्यासाठी 'व्हिजन डॉक्युमेंट' तयार करत आहे.

'व्हिजन डॉक्युमेंट' : सुब्रमण्यम पुढे म्हणाले की, २०४७ पर्यंत भारताला सुमारे ३० ट्रिलियनची विकसित अर्थव्यवस्था बनवण्यासाठी 'व्हिजन डॉक्युमेंट' तयार केले जात आहे. भारताला गरिबी आणि मध्यम उत्पन्नाचा सापळा तोडावा लागेल. मे २०२३ मध्ये NITI आयोगाच्या गव्हर्निंग कौन्सिलच्या बैठकीत पंतप्रधान नरेंद्र मोदी यांनी सर्व मुख्यमंत्र्यांना २०४७ पर्यंत विकसित भारत बनवण्यासाठी काम करण्यास सांगितले होते.

एस. जयशंकर यांनी आपल्या भाषणात म्हटलं की, भारतात डिजिटल तंत्रज्ञानाचा चांगल्या प्रकारे वापर करत आहे. याचा जनतेला फायदा झाला आहे. भारतात डिजिटल तंत्रज्ञानाच्या मदतीने ८० कोटी लोकांना अन्नसुरक्षेअंतर्गत रेशन देण्यात आलं आहे. भारताने २०४७ पर्यंत विकसित देश बनण्याचे लक्ष्य ठेवले आहे.

आपल्या भाषणात एस. जयशंकर यांनी भारत आणि संयुक्त राष्ट्रांसोबतच्या संबंधाबद्दल सांगितलं की, पृथ्वीची सुरक्षा सुनिश्चित करण्यासाठी आम्ही संयुक्त राष्ट्रांसोबतचे संबंध अधिक मजबूत करण्यासाठी वचनबद्ध आहोत. भारताचा संयुक्त राष्ट्रांच्या तत्त्वांवर आणि सनदेवर पूर्ण विश्वास आहे.

शिक्षण : सरकारकडून शिक्षणाला चालना देण्यासाठी अनेक उपक्रम राबवले जात असले तरी असे अनेक लोक आहेत. ज्यांना त्याचे पूर्ण तरच खरे महत्त्व कळत नाही. माझ्या स्वप्नातील भारत हे असे ठिकाण झाले असेल जिथे सर्वांसाठी शिक्षण अनिवार्य असेल. माझ्या स्वप्नांच्या या भारतात अशिक्षित लोक नसतील अशी माझी इच्छा आहे. मला आपल्या भारतात अशी शिक्षणप्रणाली लागू करायची आहे. विकसित अशा भारत @२०४७ माझ्या देशातील लोकांना शिक्षणाचे महत्त्व असावे आणि त्यांच्या मुलांना लहान वयात कोणतेही काम करण्यापेक्षा ते शाळेत जाण्यासाठी प्रोत्साहित करावे असे मला वाटते. प्रत्येकाला आपल्या शिक्षणाची उपलब्धता असणारा देश म्हणून भारताचे माझे स्वप्न आहे. अशी मुले आहेत. जी गरीब कुटुंबातील आहेत आणि उच्च शाळेच्या फीमुळे शिक्षण घेऊ शकत नाहीत. अशा मुलांना मोफत शिक्षण दिले पाहिजे. शिवाय लिंगभेदाचा विचार न करता शिक्षण दिले पाहिजे. आता मुलीलाही मुलाप्रमाणेच संधी द्यायला हवी.

महिला सक्षमीकरण : महिलांबाबत खूप भेदभाव केला जातो. पण तरीही स्त्रिया घराबाहेर पडून विविध क्षेत्रात आणि समाजात आपला ठसा उमटवत आहेत. याशिवाय, स्त्री भ्रूणहत्या असो की, त्यांना घरच्या कामांपुरते मर्यादित ठेवण्यासाठी अनेक क्षेत्रांवर काम करणे आवश्यक आहे. विकसित भारत @ २०४७ भारतामध्ये सर्वत्र आदर असलेल्या महिलांचा समावेश आहे. त्यांना पुरुषांइतकेच अधिकार आहेत. त्यांना कुटुंबातील एक अत्यंत महत्त्वाचा सदस्य मानला जातो. जेथे ते निर्णय घेऊ शकतात आणि आर्थिक स्वातंत्र्य मिळवू शकतात. त्यांना सुरक्षित वातावरण मिळाले पाहिजे. जेथे त्यांना बलात्कार, शारीरिक हल्ला, अपहरण, ॲसिड हल्ला, घरगुती हिंसाचार, हुंडा प्रथा, कामाच्या ठिकाणी लैंगिक छळ इत्यादी गुन्ह्यांची काळजी करण्याची गरज नाही. त्यांना सुरक्षित आणि संरक्षित वाटले पाहिजे. जेणेकरून ते त्यांची पूर्ण क्षमता आणि ऊर्जा योग्य दिशेने वापरू शकतात. हे त्यांना त्यांची प्रतिभा दाखवण्यास सक्षम करेल आणि अशा प्रकारे राष्ट्राच्या विकासात योगदान देईल.

भ्रष्टाचारमुक्त भारत : आपल्या देशाच्या विकासात मार्गात भ्रष्टाचार हे मूळ कारण आहे. आपले सरकार आणि राजकीय व्यवस्था भ्रष्टाचारमुक्त झाली, तर आपला देश झपाट्याने विकसित होईल. लाचखोरी व्यवस्था संपुष्टात येईल आणि सर्व नोकरशहा सचोटीने आणि जबाबदारीने काम करतील. प्रत्येक सरकारी कर्मचारी त्यांच्या कामाची

जबाबदारी घेईल. त्यामुळे माझ्या स्वप्नातील भारत भ्रष्टाचारमुक्त होईल.

रोजगाराच्या संधी : जरी भारतात बरेच शिक्षित लोक आहेत. परंतु भ्रष्टाचार आणि इतर अनेक कारणांमुळे त्यांना योग्य नोकरी मिळू शकत नाही. याशिवाय, देशात रोजगाराच्या अनेक संधी आहेत; परंतु काही त्या मर्यादित आहेत किंवा पुरेसा पगार देत नाहीत. शिवाय आरक्षण हा या मार्गातील अडथळा आहे. कारण बहुतेक पात्र उमेदवार यामुळे त्यांच्या चांगल्या संधी गमावतात. यातील अनेक पात्र उमेदवार परदेशात जाऊन इतर देशांच्या आर्थिक वाढीसाठी काम करतात. माझ्या स्वप्नातील भारतीय अशी जागा असेल जिथे राखीव उमेदवारांऐवजी पात्र उमेदवाराला प्रथम नोकरी मिळेल. तरुणांसाठी रोजगाराच्या संधी निर्माण करणे हा राष्ट्राच्या विकासात योगदान देणारा एक महत्त्वाचा घटक आहे. मी ज्या भारताचे स्वप्न पाहातो. त्या भारतामध्ये तरुणांसाठी मोठ्या संधी उपलब्ध असाव्यात. जेणेकरून त्यांना सहज रोजगार मिळू शकेल. प्रत्येक क्षेत्रात नोकऱ्या असाव्यात. जेणेकरून एखाद्याला त्याच्या आवडीच्या क्षेत्रात काम करता येईल. अशा प्रकारे भारत खूप उंची गाठेल.

जातीभेद : १९४७ मध्ये भारताला स्वातंत्र्य मिळाले असले, तरी जात, धर्म, पंथ भेदापासून आजही आपण पूर्ण स्वातंत्र्य मिळवू शकलेलो नाही. देशाच्या काही भागात समाजातील खालच्या स्तरातील लोकांना मूलभूत अधिकार दिले जात नाहीत. हे सर्व जरी असेल तरीही असे विविध सामाजिक गट आहेत जे त्यांच्या हक्कांसाठी बोलतात आणि त्यांना या दडपशाहीला विरोध करण्यासाठी मदत करतात. याशिवाय मी अशा भारताचे स्वप्न पाहातो जिथे कोणताही त्रास नाही.

तांत्रिक प्रगती : मला भारत वैज्ञानिक, तांत्रिक आणि कृषिदृष्ट्या अत्याधुनिक बनलेला पाहायचा आहे. मला असा भारत पाहायचा आहे, जिथे विज्ञान आणि तंत्रज्ञान अंधश्रद्धा आणि जुन्या विचारांवर विजय मिळवतील. कारण सध्याचे युग हे विज्ञान आणि माहिती तंत्रज्ञानाचे युग आहे. मला भारताला वैज्ञानिक आणि तांत्रिक प्रगतीच्या शिखरावर पोहोचवायचे आहे. वैज्ञानिक आणि तांत्रिक विकास आवश्यक आहेत. कारण ते देशाच्या विकासातील एक महत्त्वपूर्ण पायरी आहेत.

स्वच्छ, हरित आणि प्रदूषणमुक्त वातावरण : माझ्या विकसित भारत @ २०४७ सर्वांसाठी स्वच्छ, हिरवा आणि निरोगी असेल. लोक हिरवळ, ताजी हवा आणि प्रदूषणमुक्त वातावरणाचा आनंद घेतील. माझ्या स्वप्नांच्या भारतामध्ये स्वच्छता आणि स्वच्छतेचे उच्च दर्जाचे पालन केले जाईल. प्रत्येकाला निरोगी वातावरण मिळावे म्हणून नागरिक भारत स्वच्छ करण्यात सक्रिय सहभाग घेतील.

निष्कर्ष : असा हा विकसित भारत @ २०४७ भारत देश आहे. एक असा देश जिथे शांतता, समृद्धी आणि सत्यता आहे. जिथे कोणीही सत्य हे बोलण्यास घाबरत नाही आणि जिथे भ्रष्टाचार नाही. असा देशही असेल जिथे महिलांचा आदर केला जातो आणि सर्व धर्माचे लोक एकत्र राहातात आणि जिथे प्रत्येक नागरिकाला भारतीय असल्याचा अभिमान वाटतो. हा देश हिंसा, दहशतवाद, भूक आणि दु:खापासून मुक्त असेल.

◆

पर्यावरण संवर्धन : काळाची गरज

कविता संतोष राठोड
बी.ए. भाग-१

पर्यावरणाला प्रदूषण व शोषणापासून वाचवण्याप्रक्रियेला 'पर्यावरण संवर्धन' असे म्हणतात. पर्यावरण निरोगी ठेवण्याचे कार्य वृक्ष व अनेक वनस्पती करत असतात. वृक्षांपासून आपल्याला ऑक्सिजन हा वायू मिळत असतो. पर्यावरणाला इजा होईल असे कोणतेही कृत्य किंवा वर्तन हे नागरिकांनी करू नये. जास्तीत जास्त वृक्ष लावावीत. वृक्षांची काळजी व निगा राखणे हे प्रत्येक नागरिकांचे कर्तव्य आहे. आजच्या युगात काय सुरू आहे, हे प्रत्येकाला माहीतच आहे. प्रत्येक जण स्वार्थी विचार करणारा आहे. स्वत:ला हव्या त्या गोष्टी प्राप्त करण्यात सर्वजण मग्न आहेत. अनेक जण वृक्षतोड मोठ्या प्रमाणात करीत असलेले आपल्याला पाहावयास मिळते. वृक्ष असा विचार करत नाहीत की, मी तुम्हाला फळे, फुले आणि मुख्य म्हणजे ऑक्सिजन देतो. माझ्यापासून तुम्ही कितीतरी उपयोगी वस्तू बनवता, हे वृक्ष जर म्हणू शकले असते तर, आपल्याला हा विचार करायला जमत नाही. कारण आपण आपली गरज भागली ना मग झालं. त्या वस्तू, वनस्पतीचं काहीही होऊदे हा विचार प्रत्येकजण करत असतो. आज सगळीकडे हे भयानक दृश्य पाहायला मिळते. हे थांबणे अत्यंत गरजेचे व महत्त्वाचे आहे. पर्यावरणाचा ऱ्हास थांबलाच पाहिजे.

कारण वृक्षांपासून आपल्याला अनेक फायदे मिळतच असतात. याची जाणीव ही प्रत्येक मनुष्याला व वृक्षतोड करणाऱ्यांना असणे गरजेचे आहे. अलीकडे आपल्याला पाहायला मिळाले की 'कोरोना व्हायरस' हा रोग येऊन गेला. ह्या रोगामुळे अनेकांना आपले प्राण गमवावे लागले. अशा अनेक समस्या आहेत त्यामुळे पर्यावरण हे धोक्यात येऊ शकते. पर्यावरण प्रदूषित करून आपल्याला धोका उद्‌भवू शकतो. अनेक प्रकारचे सांडपाणी, कारखान्यातील दूषित पाणी नाल्यामध्ये सोडले जाते. ते पाणी नाल्यामध्ये मिळून-मिसळून त्या नाल्यातील दूषित पाणी नाल्यामध्ये सोडले जाते. ते पाणी नाल्यामध्ये मिळून-मिसळून त्या नाल्यातील जिवाणू व जलचर, उभयचर प्राण्यांना जीव गमवावा लागतो. ते पाणी जर आपणच दूषित विषारी बनवत असू, तर त्याचा परिणाम हा आपल्या जीवावरही बेतण्याच्या घटना घडू लागतील. ह्या घटना किंवा समस्या उद्‌भवू नयेत यासाठी आपण स्वत: प्रयत्न करणे अत्यंत गरजेचे आहे. पर्यावरण म्हणजे नैसर्गिक साधनसंपत्ती म्हणायला काही हरकत नाही. कारखान्यातील तो धूर हा वातावरणात मिसळून सर्वांना श्वास घेणं कठीण होऊ शकते.

अनेक प्रकारचे धूर, फटाक्याचे वेगवेगळे धूर हे हवेत मिसळून जातात. यामुळे अनेक लोकांना ते हानिकारक वायू आहेत असे वाटते. आपण अशा किती गोष्टी करतो आपल्या आनंदासाठी पण, त्यातून आपल्याला अनेक समस्यांना तोंड द्यावे लागते. ते आपल्या जिवावर येते, ह्याचा विचार करणे फार आवश्यक आहे. आजचे युग हे मॉडर्न पद्धतीचे आहे. या युगात आपण काय करतोय?

याचा कोणाला त्रास होतोय काय? याचा विचार कोणीही करत नाही. आधीच्या युगात सर्व काही व्यवस्थित व आरोग्यदायी वातावरण होते; पण आता असे दृश्य कोठेही दिसत नाही. सर्वजण आपला फायदा कशात आहे, आपल्याला फायदा कसा होईल याचाच विचार करत आहेत. ह्यांच्या फायद्यासाठी हे अनेक वृक्ष, प्राणी हे नष्ट करू लागले आहेत. त्यामुळे असे वाटते की हे जग एकेदिवशी नष्ट होईल. शासन ह्या समस्यांवर नियंत्रण आणण्यासाठी अनेक कठोर निर्णय, निर्बंध तयार करीत आहे. हे सर्व आटोक्यात आणण्याचे प्रयत्न शासन करत आहे. जलप्रदूषण हे अत्यंत घातक व विषारी प्रदूषण आहे. पाणी हे जीवन असते. हेही प्रदूषण मोठ्या प्रमाणात होत असल्याचे दिसते.

अनेक कार्यक्रमांमध्ये मोठमोठ्याने बँजो, ढोलताशे व डॉल्बी अशा अनेक साधनांपासून ध्वनीप्रदूषण होत आहे. या प्रदूषणांमुळे लोकांना मोठमोठ्या आवाजांमुळे हृदयविकाराचा झटका येवून लोकांचे प्राण गेलेले आहेत व जातही आहेत. मनुष्याने स्वत:चीही काळजी घेणे गरजेचेच आहे; पण पर्यावरण संवर्धनाची काळजी घेणे हे आपले व सर्व नागरिकांचे परमकर्तव्य आहे. पर्यावरण संवर्धन जपून आपण आपले आरोग्य, जीवन सुरक्षित ठेवू शकतो. हे प्रत्येकाच्या लक्षात आणून देणे फार आवश्यक आहे.

ह्या सर्व गोष्टी नैसर्गिक असून त्या निसर्गापासून तयार झालेल्या आहेत. ही साधनसंपत्ती जपून ठेवणे हे फार महत्त्वाचे आहे. देशात होत असलेल्या पर्यावरणाचा ऱ्हास वेळीच रोखण्यात आला नाही, तर अनेक समस्या उद्भवू शकतात. ५ जून हा पर्यावरण संवर्धन दिन म्हणून साजरा केला जातो. ह्या दिवशी सर्वांनी हा निश्चय केला पाहिजे की, पर्यावरणाचे संरक्षण मी करेन, पर्यावरणाचा ऱ्हास रोखण्यासाठी जे काही करावे लागेल ते मी करेन, असे कृत्य, वर्तन प्रत्येकाचे असावे असे मला वाटते. अनेक प्रकारची प्रदूषणे थांबवणे महत्त्वाचे आहेत, त्यासाठी कठोर निर्बंध घालून नागरिकांना हे सर्व करण्यापासून रोखण्यात येणे गरजेचे आहे.

पर्यावरण म्हणजे जीवन आहे. त्याची जाणीव प्रत्येकाला असणे गरजेचे आहे. लोक स्वत:च्या स्वार्थासाठी अनेक गोष्टी प्राप्त करण्याच्या मार्गावर आहेत. त्यांचा हा मार्ग चुकीचा व इतरांच्या जिवावर बेतू शकतो, ह्याची अनेकांना कल्पनाही नाही. त्यामुळे पर्यावरण संरक्षणासाठी मी वृक्षलागवड करेन व कचरा कोठेही न टाकता कचरा पेटीमध्ये टाकून कचऱ्याची विल्हेवाट लावीन. पर्यावरणाला धोका होईल, असे कोणतेही कृत्य मी करणार नाही.

पर्यावरण वाचवा, जीव वाचवा.

◆

एक फौजी

ए मित्रा...
तुझा हात हवा होता
अजून
तुझ्या संग मला करावयाचं होतं देशाचं रक्षण
अरे...मी अजूनसुद्धा दचकून जागा होतो
मधीच येत असते तुझी आठवण
आपण हसण्याची...
आपण खाण्याची...
आपण खेळण्याची....
आपण मस्ती करण्याची...
अशी येत असते आठवण...
तू का इतक्या लवकर
सोडून गेलास हा देश सारा

– रेवती शिवाजी आदमाने
बी.ए. भाग २

होय! मला अभिमान आहे ‘स्त्रीत्वाचा’...!

निकिता किरण कांबळे
बी.ए. भाग-२

‘गावात नदी आणि घरात मुलगी असायलाच हवी’ अशी जुनीजाणती माणसं नेहमीच म्हणायची. नदी हे जीवनाचं, समृद्धीचं प्रतीक तर, घरात मुलगी असणं हे आसू, हसू, फॅशन, कला-साहित्य, संस्कृती, नावीन्य, नात्यातला जिव्हाळ्याचा रेशीमबंध जिवंत असल्याचं प्रतीक असतं. म्हणूनच तर घरात मुलगी झाली असून, ‘लई झाल्या लेकी नको म्हणून बापा, उडुनिया जाईल तुझ्या चिमण्याचा ताफा’ असं सांगून घरची माणसं मुलीच्या जन्माचं स्वागत करायला लावायची. आज पुन्हा तीच संस्कृती आणि तोच विचार समाजमनात रुजवण्याची गरज भासू लागली आहे.

ज्या राष्ट्रात, समाजात स्त्रीला मानसन्मान दिला जातो. ते राष्ट्र आणि तो समाज कधीही सन्मानकारी ठरतो आणि कधीही रसातळाला जात नाही म्हणूनच ‘होय’ मला अभिमान आहे स्त्रीत्वाचा!

धरणी, माता, नारी, भगिणी, कांता आणि अबला ही सारी ‘स्त्री’ची रूपं आहेत. तिच्याकडे नवीन निर्मिती करण्याची क्षमता असते. या जगात ज्या घटकांकडे नवनिर्मिती करण्याची क्षमता असते ते घटक वर्तमान, भूतकाळ, भविष्यकाळ टिकून राहातात व त्यांच्या कार्याचा जयजयकार केला जातो. स्त्रीकडे नवनिर्मिती करण्याची क्षमता असल्यामुळे, मनुष्य जेव्हा तिच्या उदरातून जन्म घेतो तेव्हाच तो हे सुंदर जग पाहू शकतो.

यासाठी ती अनंत यातना सोसते. आपण स्वत: ओल्या कपड्यांवर झोपत; पण बाळाला मात्र सुक्या कपड्यांवर झोपवते आणि इथूनच खऱ्या अर्थाने तिच्या जीवनाचा प्रारंभ होतो. कवी विंदा करंदीकर एके ठिकाणी म्हणून जातात,

‘स्वागतासाठी तू ‘सुहासिनी’ असतेस;
वाढताना ‘यक्षिणी’ असतेस;
भरवताना ‘पक्षिणी’ असतेस;
साठवताना ‘संहिता’ असतेस;
भविष्याकरता ‘स्वप्नसती’ असतेस

वेदकाळापासून ते आजच्या शतकापर्यंतच्या स्त्रियांच्या कर्तृत्वांचा लेख मांडताना त्यांच्या कर्तृत्वापुढे क्षितिजसुद्धा ठेंगणे पडू लागले. जीवनाच्या प्रत्येक क्षेत्रात पुरुषाच्या बरोबरीने किंबहुना त्याहीपेक्षा सरस कामगिरी राष्ट्रीय आणि आंतरराष्ट्रीय पातळीवर करताना ती दिसत आहे. गुलाबाची प्रसन्नता, नंदादीपाची सोज्वळता, चंद्राची शीतलता, दवबिंदूची स्वच्छता, सूर्याची तेजस्विता, आभाळाची ममता, सागराची सखोलता आणि फुलपाखरांची चित्रविचित्रता स्त्रीच्या अनेक रूपांत आढळून येते. आईची माया, पत्नीची सेवा, बहिणीचं प्रेम, प्रेयसीची आतुरता स्त्रीच्या विविध रूपांत भरून राहिलेली असते. भारतीय संस्कृतीतील त्याग, सेवा आणि प्रेम या त्रिकोणी संगमावरील एक सुंदर असं मंदिर म्हणजेच ‘स्त्री’ होय.

‘स्त्री’ ही पुरुष जीवनाची जडणघडण करणारी माता

आणि नेताही असते. स्त्री हे मुलाचे पहिले विद्यापीठ असते. पुस्तकांच्या पानातून जे शिकता येतं. चूल-मूल सांभाळणारी ती आता देशाचा गाडाही हाकू लागली आहे. तिन्ही सेनादलांत तिनं आपल्या या कर्तृत्वावर प्रवेश मिळवलाय.

शेतात खुरपणी करणारी ती बँकेत नोटाही मोजू लागली. चाक फिरवून गाडग्या मडक्यांना आकार देणे तिचे हात फॅशन डिझायनिंग नि चित्रपट निर्मितीही करू लागलेत. रांधणारी, वाढणारी ती आता उद्योग-व्यवसायाची क्षितिजंही विस्तारू लागली आहे. केसांत फुलं माळून गावातील त्या राव्यांची कल्पना करणारी ती आता थेट अंतराळाचीही वारी सफल करून येत आहे. पत्थर फोडणारे तिचे हात आता सफाईदारपणे शस्त्रक्रिया करू लागले आहेत.

संसाराचा सारीपाट मांडणारी ती आता मैदानही गाजवू लागलीय आणि सर्वात महत्त्वाचं म्हणजे नणंद-जावांच्या रुसव्या-फुगव्यांत गुंतलेली ती आता मंत्र्या-संत्र्यांच्या 'Fixcing' मध्येही अडकून गेलीय. आज कथा आणि कवितांतून व्यक्त होणारी ती सभा-संमेलनं गाजवतेय नि आरोप-प्रत्यारोपाशीही झुंजतेय. आजवरच्या स्त्रियांच्या कर्तृत्वाचा आलेख जर मांडायचा झाला, तर अगदी महाग्रंथच तयार होईल; परंतु ज्यांच्या कर्तृत्वाने इतिहासाची पानेही सोनेरी झाली आहेत. त्यांच्या कर्तृत्वावर नजर टाकली असता आपल्या लक्षात येते की, वेदकाळातील भारताची सर्वश्रेष्ठ विदुषी म्हणजे गार्गी एकीकडे तर दुसरीकडे पतीच्या सहकार्याशिवाय पतिपेक्षाही अलौकिक पराक्रमी पुत्रांना जन्म देणारी व घडविणारी रामायणातील सीता आपल्याला एक वेगळंच तत्त्वज्ञान सांगून जाते.

कठोर जीवन जगतानासुद्धा आपल्या कर्तृत्वभावनांचा कधीही विसर न पडू देणारी महाभारतातील कुंती कोणत्याही विद्यापीठांची पदवी न घेता, रामाच्या आणि मारुतीच्या मंदिरात जाऊन जीवनाचे अलौकिक तत्त्वज्ञान निसर्गाच्या आधाराने आपल्यासमोर मांडणारी, तब्बल ७२९ कविता लिहिणारी बहिणाबाई चौधरी, सासरविषयी भाष्य करताना म्हणते;

'अरे संसार संसार,
जसा तवा चुल्ह्यावर
आधी हाताला चटके
तवा मिळते भाकर!'

प्रतिकूल परिस्थितीतसुद्धा दक्षिण आणि उत्तरेच्या तढ्यावरील सुरा, सुराही आणि सुंदरीच्याभोवती राज्यकारभार करणाऱ्या सम्राटाच्या काळात स्वराज्याचे स्वप्न उराशी बाळगून त्या स्वप्नपूर्तीसाठी 'शिवाजी' घडवणारी राजमाता जिजाऊ असो किंवा 'तलवार ही फक्त वीरांच्या हातातच शोभून दिसते' हे विधान खोडून वयाच्या २२व्या वर्षी इंग्रजांशी दोन हात करणारी 'झाशीची राणी लक्ष्मीबाई असो, शांतता नोबेल पुरस्कार विजेत्या 'मदर तेरेसा' असो!

मुलगा हा 'हिरा' असतो, तर मुलगी ही 'हिरकणी' असते. मुलं ही देवघरची फुलं असतात. तर मुली या 'वेली' असतात. मुलगा वंशाचा 'दिवा' त मुलगी ही वंशाची 'पणती' असते. मुलगा म्हणजे म्हातारपणाची काठी म्हणे, तर ती किडकी का असेना हो! मुलगी म्हणजे साक्षात लक्ष्मीचे रूप म्हणजे देवी कन्या जन्माचा आणि कन्यादानाचा आणि अमूल्य लाभ मिळणे म्हणजे सुदैवच ना!

'नारी को अबला मत समझो,
नारी है रत्नों की खाण!
नारी ने ही जन्म दिया,
चौबीसी भगवान!'

म्हणूनच तर मला अभिमान आहे... 'स्त्रीत्वाचा'!

◆

माझे बाबा

रेवती शिवाजी आदमाने
बी.ए. भाग-२

'बाप माझा शेतकरी
उन्हातान्हात राबतो...
आम्हा लेकरांसाठी
आयुष्य तो वेचतो...'

खरंच, आजपर्यंत सर्वांनीच आईची थोरवी गायली. ते योग्यही होते. कारण आईची माया, तिची ओढ हे अनिवार्य आहेच. तसेच तिचे मातृत्व अवर्णनीय आहेच. पण, हे सगळे सांगत असताना मनात कुठेतरी खंत राहाते, ते म्हणजे माझ्या बाबांची आणि हा प्रश्न जेव्हा मी स्वत:लाच विचारते तेव्हा डोळ्यात चटकन पाणी उभे राहाते आणि त्याच स्वच्छ, निर्मळ पाण्यात दिसते ते माझ्या बाबांचे स्वच्छ, पारदर्शी व्यक्तिमत्त्व आणि म्हणूनच मला वाटले, अगदी मनापासून हे बाबांबद्दल लिहावे म्हणूनच हा एक अट्टाहास!

मला माहीत आहे की, आई नेहमीच आपल्याला प्रेमाने घास भरविते, पण तो मिळवण्यासाठी बाप कुठेतरी रात्रंदिवस कष्ट करीत असतो. रक्ताचे पाणी करत असतो. आणि तोच बाप प्रत्येकवेळी 'दुर्लक्षिला' जातो, असे का? तर बाबा म्हणजे नेहमीच रागावलेले, चिडलेले, सतत अपेक्षा ठेवणारे, दिवसातून खूप कमी वेळ भेटणारे असाच एक साधारण चेहरा म्हणजे 'बाप' असे आपल्याला वाटते. पर या रागीट चेहऱ्यामागची माया कधी तरी कुणी डोकावून पाहिली आहे का? बापसुद्धा लेकरासाठी रडतो हे कधी कुणी अनुभवले आहे का? हो! तोही रडतो, कुडतो पण आतल्या आत. असाच असतो परिस्थितीने बनलेला अबोल किंवा बोलका बाप...

'किती सांगू मी आता,
माझ्या बाबाची महती
शब्द आणि लेखणी ही
जणू अपुरी पडती'

असेच माझे आणि तुमचेसुद्धा बाबा. जगात सर्वात जास्त माझे प्रेम कुणावर असेल तर ते माझ्या बाबांवर. कारण खायला कमी असले तरी स्वाभिमान कसा जपावा हे त्यांच्याकडूनच आलेले ज्ञान आणि कदाचित म्हणून आजच्या या दुषित वातावरणातसुद्धा चारित्र्य जपण्याची ताकद. त्याचे महत्त्व समजते, ते माझ्या बाबांमुळेच. तेव्हा खूप काही कळत नव्हते. पण आज या सगळ्या दुनियेकडे उघड्या डोळ्यांनी आम्ही बघतो. तेव्हा प्रत्येक पावलागणिक त्यांची वाक्ये आठवतात आणि खूप काही शिकवतातसुद्धा. प्रत्येक ठेचेला त्यांचे वाक्य येते आम्हाला उठवायला आणि जणू काही वाकुल्या दाखवत म्हणत, ''बाळ, मी सांगत होतो, अगं आयुष्य असंच असतं. कधी चढउतारांचं, तर कधी वळणावळणाचं, ते फक्त जगणाऱ्यांनी ठरवावं कसं चालावं आणि कसं, कुठं थांबाव?'' त्यांच्या एकेक वाक्यावर उभे आयुष्य जगावे असेच माझे बाबा एक अनुभवाचे महाकाव्य प्रत्यक्ष जगताना होणाऱ्या वेदनांचे महाकाव्य...

असेच होते माझे बाबा ज्यांचे मत, विचार परखड. ते नेहमी आम्हाला सांगायचे, ''बाळांनो, स्वतःची ओळख निर्माण करा. आज आपण साक्षर असूनसुद्धा जगण्यासाठी बऱ्याच गोष्टींच्या कुबड्या घ्याव्या लागतात. मग त्यांना हे ज्ञान कुणी दिले? मित्र हो, याचे उत्तर एकच आहे 'परिस्थितीने! असे होते माझे बाबा... एक आदर्श... माझा आणि सर्वांचा बाप!'

◆

माझी मायबोली मराठी

पवन भारत शिनगारे

बी.ए. भाग-३

महाराष्ट्राची शान म्हणजे आपली मायबोली मराठी भाषा. २७ फेब्रुवारी हा दिवस 'मराठी भाषा दिन' म्हणून साजरा केला जातो. मराठी कवी वि. वा. शिरवाडकर यांच्या जन्मदिनाप्रित्यर्थ हा दिवस साजरा केला जातो.

'मराठी असे आमुची मायबोली, ती जरी आज राज्यभाषा नसे।' असे कवी माधव ज्युलियन यांनी म्हटले आहे. त्या काळात मराठीला राज्यभाषेचे स्थान नव्हते तरीही प्रत्येक मराठी माणसाला मराठी भाषेचा प्रखर अभिमान वाटत होता आणि आता तर मराठी ही महाराष्ट्राची राज्यभाषा आहे. माझ्या मराठीला फार मोठी परंपरा आहे. अगदी नवव्या-दहाव्या शतकात मराठीत कोरलेले शिलालेख आज उपलब्ध आहेत. तेराव्या शतकात लिहिलेली 'ज्ञानेश्वरी' हा मराठी भाषेतील प्राचीन ग्रंथ. तेव्हापासून आजपर्यंत मराठी भाषा अनेक अंगांनी समृद्ध होत गेली आहे. आता ज्ञानाची कोणतीही शाखा मराठीला अनोळखी राहिलेली नाही. विज्ञान, यंत्रशास्त्र, तंत्रशास्त्र, वैद्यक, न्याय सर्व शास्त्र, विविध कला इ. अनेक विषयांवर शेकडो उत्तमोत्तम ग्रंथ मराठी भाषेत लिहिले जातात. ज्ञानेश्वरांपासून आजच्या अनेक नामवंत लेखकांपर्यंत अनेकांनी उत्त्मोत्तम वाङ्मय निर्माण केले आहे. मराठी भाषेतील ग्रंथाचे आता अनेक भाषांमध्ये भाषांतर झालेले आहे. माझी मराठी भाषा अमृताहूनही श्रेष्ठ दर्जाची आहे. अशा या मराठीचा मला खूप अभिमान वाटतो.

कवी कुसुमाग्रजही सांगतात-

'माझ्या मराठी मातीला,
लावा ललाटास टिळा।'

देशाला जेव्हा स्वातंत्र्य मिळाले त्या वेळेस माधव ज्युलियन ह्या कवींनी एक गीत लिहिले होते,

'मराठी असे आमुची मायबोली
जरी आज ती राज्यभाषा नसे,
नसो आज ऐश्वर्य ह्या माऊलीला
यशाची पुढे दिव्य आशा असे।'

आणि खरेच कवीची ही इच्छा सार्थ ठरली. कारण भाषावर प्रांतरचनेमध्ये महाराष्ट्र हे वेगळे राज्य स्थापन झाले आणि मराठीला त्या राज्यांच्या राजभाषेचा दर्जा मिळाला. मराठी भाषेला तेराशे वर्षांपूर्वीपासूनची जुनी परंपरा आहे. त्यामुळे ती अभिजात भाषांमध्ये मोडते. तिच्या कुशीत शिवाजी महाराज, झाशीची राणी, महात्मा फुले, सावित्रीबाई फुले, लोकमान्य टिळक, राम गणेश आगरकर, स्वातंत्र्यवीर सावरकर, बाबासाहेब आंबेडकर अशा थोर माणसांचा जन्म झाला. तसेच संत ज्ञानेश्वर,

तुकाराम, नामदेव, संत एकनाथ, जनाबाई ह्या प्राचीन काळातील कवींनी तिच्यावर साज चढवले. त्यानंतरच्या काळात पाहिले तर बहिणाबाई, राम गणेश गडकरी, आचार्य अत्रे, बा. सी. मर्ढेकर, कुसुमाग्रज, विंदा करंदीकर, वसंत बापट, शांता शेळके आदी साहित्यिकांनी मराठी भाषेत मोलाचे योगदान दिले. अशी ही मराठी भाषा महाराष्ट्र ह्या राज्याची राज्यभाषा झाली आणि तिला तिचे योग्य स्थान मिळाले.

'माझा मराठीची बोलु कौतुके।
परि अमृतातेही पैजा जिंके ।
ऐसी अक्षरे रसिके मेळविन ।'

या पंक्ती थोर तत्त्वज्ञ, आत्मानुभवी योगी, प्रतिभासंपन्न कवी, भूतदयावादी संत, वारकरी नाथ, भक्तिसंप्रदायाचा प्रेरक अशा ज्ञानदेवांच्या ज्ञानेश्वरी, अमृतानुभव या काव्यग्रंथातील आहेत. जेव्हा 'याचि देही याचि डोळा' त्यानी समाजसृष्टीचे अवलोकन केले तेव्हा समाजातील सत्य परिस्थिती त्यांच्या लक्षात आली. अशिक्षित, गरीब समाज उच्चवर्णियांकडून नागविला जातो. पिळला जाण्याचे कारण अज्ञान होते.

सर्वसामान्य माणसाची बोलीभाषा मराठी होती आणि भगवत्‌गीता संस्कृत भाषेत प्रचलित होती म्हणून ज्ञानेश्वरांनी 'भगवत्‌गीतेतील' सार सर्वसामान्य वर्गांसाठी ज्ञानेश्वरीरूपे निरुपित केले आणि माझ्या मायबोलीचे हे अलंकाररूपी रसाळ दालन वाचकांसाठी खुले केले. विद्वानांना लवकर न गवसणारे व शब्दकोशातही सहसा न आढळणारे शब्द ज्ञानेश्वरीत आले आहेत. हे शब्द आईच्या भाषेतून किंवा ग्रामबोलीत सहजी आढळतात. संस्कृत व देशी भाषा यांचे स्वरूप पाहिले, तर येथे 'अलंकारिले कवण कवणे' असा प्रश्न पडतो. अशी ही आपली मायबोली रसाळ आणि मधूर आहे की तिची गोडी अवीट आहे.

मराठी संस्कृतीला 'मातृदिन' आम्हाला माहीत नसतो. आम्ही 'मदर्स डे' सेलिब्रेट करतो. श्रावण महिन्यात १५ ऑगस्ट येतो असे विधान जेव्हा मुलं निबंधात लिहितात, तेव्हा त्यांच्या अगाध ज्ञानाची प्रचिती येते. मातृभाषेतून शिकून आपण मागे पडत नाही. हा मुद्दाच कोणी लक्षात घेत नाही. दक्षिणात्य राज्यात गेल्यावर तर आपल्याला तेथील लोक मातृभाषेचे कट्टर पुरस्कर्ते असल्याचे जाणवते.

आपली मराठी भाषा नऊ रसांनी समृद्ध आहे. 'खबरदार जर टाच मारुनी जाल पुढे चिंधड्या उडवीन राई राई एवढ्या' ऐकताना मनातील स्फूर्ती जागृत होते. हे वीररसाचे उदाहरण. तर 'रेशमाच्या रेघांनी' ऐकताना आपले पाय ताल धरू लागतात, हे शृंगाररसाचे उदाहरण! अशी कित्येक उदाहरणं देता येतील. 'ऐका दाजिबा'सारख्या गीतात गीतकाराला हिंदी लिहिताना 'मराठी शब्द' वापरावेच लागले. कशामुळे? मराठी भाषेच्या गोडीमुळे!

'उद्धरली ज्ञानदेवे जगती,
मायबोली मराठी भाषा
अमृताची घेऊन ती गोडी
जगी वाढेल मराठी भाषा'

या काव्यपंक्तीतून कवी कुसुमाग्रजही सांगताहेत की, संत ज्ञानेश्वरांनी जिचा अमृताशी तुलना करून उद्धार केला, ती मराठी भाषा अमृताचा गोडवा घेऊन जगभरात तिचा विस्तार करेल.

◆

समाज

समतेसाठी लढले
फुले, शाहू, आंबेडकर, गांधी
तरी समतेसाठी द्यावी लागते
आर्त हाक आज ही...
विषमतेची मुळं नष्ट होत नाहीत
या समाजाला म्हणावं तरी काय?

शिक्षणासाठी झटले सत्यशोधक कर्मवीर
स्थापली रयत बहुजनांसाठी
जपला वारसा शिवराय, फुले, शाहूंचा
आज बाजार भरला शिक्षणाचा
या समाजाला म्हणावं तरी काय?

लढले मराठी वीर संयुक्त महाराष्ट्रासाठी
जपली मराठी भाषा संस्कृतीचा अभिमान
अमर शेख, अण्णा भाऊ साठेंच्या शाहिरीने
दुमदुमला महाराष्ट्र गर्जला मराठी बाणा
आज लोपते मराठी भाषा, संस्कृती
या समाजाला म्हणावं तरी काय?

राज्यकर्ते भांडणे लावतात
धर्मा-धर्मांत, घरा-घरांत, राज्यांत
लुटली जाते देशाची संपत्ती
घातली जाते भांडवलदारांच्या घश्यात
जनता मात्र खुशाल
या समाजाला म्हणावं तरी काय?

– ऋतुजा कांबळे
बी.कॉम. भाग १

मन

मन किती नाजूक असतं
एका जागी कधीच नसतं
विना तिकीट करत जगाचा प्रवास
नसतो त्याला कधी कुणाचा सहवास
क्षणात मारून भरारी दूर जातं
मन किती नाजूक असतं
मन हे असंच असतं

फुलापेक्षाही कोमल असतं
कुणी बोललं की लगेच दुखावतं
माया लावली की क्षणात सुखावतं
मन किती वेडं असतं
कुठं जायचं हे त्याला कळत नसतं
मन हे असचं असतं

मन किती बोलकं असतं
मन सतत भटकत असतं
क्षणात कुडतं तर क्षणात रडतं
मन हे असंच असतं

मन कधी कुणाचं दुखवायचं नसतं
गोड बोलून नातं जोडायचं असतं
दुसऱ्याचं मन कधी पाहायचं नसतं
ते आपण आपलंच ओळखायचं असतं
मन हे असंच असतं
मन किती नाजूक असतं

– सुहानी भारत माच्छरे
बी.ए. भाग १

अंतिम सत्य

उंच शिखरावर पोहचल्यावर
पायथ्याला विसरायचं नसतं
यौवनात आल्यावर
बालपणाला विसरायचं नसतं

प्रिये धुंद-बेधुंद झाल्यावर
मातापित्यांना विसरायचं नसतं
आधुनिक सिनेमा पाहत असताना
श्यामच्या आईला विसरायचं नसतं

पंचपक्वानांचा स्वाद घेताना
चटणीभाकरीला विसरायचं नसतं
अफाट सागरामध्ये डुबत असताना
झऱ्यांना कधी विसरायचं नसतं

जे जवान सरहद्दीवर शहीद झाले
त्यांना कधी विसरायचं नसतं
आणि या क्षणभुंगर जीवनात
अंतिम सत्य 'मृत्यु'
याला कधी विसरायचं नसतं

- मुजावर जिया रियाज
बी.कॉम. भाग १

नशीब

जी माणसं हवीशी वाटतात
ती कधीही भेटत नाही
जी माणसं नकोशी वाटतात
त्याचा सहवास संपत नाही
ज्याच्याकडे जावेसे वाटते
त्याच्याकडे जायला जमत नाही
ज्याच्याकडे जाऊ नये असे वाटते
त्याच्याकडे जावेच लागते
जेव्हा जीवन नकोसे वाटते
तेव्हा काळ संपत नाही
जेव्हा जीवनाचा खरा अर्थ कळतो
तेव्हा काळ संपलेला असतो
नशीब हे असंच असतं
त्याच्याशी जपून वागावं लागतं
तिथे कोणाचेच चालत नाही
जिकडे नेईल तिकडे जावेच लागते

- प्रणव विनायक कुंभार
बी.कॉम. भाग १

मैत्री

हरवलेली पाखरे येतील का पुन्हा भेटायला
गेलेले दिवस येतील का पुन्हा सजवायला
एकत्र राहून खूप हसलो-खेळलो
शेवटच्या दिवशी मात्र रडलो
पाहिलं आपण एकमेकांच्या
डोळ्यांत सजवलेलं गाव
कधीच विसरू नका आपल्या मित्र-मैत्रिणींचं नाव
जगाच्या कानाकोपऱ्यात कुठेही जाऊ...
एकमेकांना काही सेकंदासाठी आठवण पाहू...
खरंच हरवलेली पाखरे येतील का पुन्हा भेटायला...
आठवणीतील ते दिवस पुन्हा सजवायला...
आयुष्यात खूप कॉम्प्रमाइज केलं...
फक्त एकाच ठिकाणी मनासारखं
जगायला मिळालं, हसायला मिळालं
ते म्हणजे आपले मित्र
आयुष्यात जर मित्रच भेटले नसते
तर कधीच विश्वास बसला नसता...
की अनोळखी माणसंसुद्धा
रक्ताच्या नात्यापेक्षा खूप जवळची असतात.
मैत्रीची सुंदर व्याख्या उद्या मी ह्या जगात नसेल
पण तरीही
माझा नंबर तुमच्या मोबाईलमध्ये
नक्की असेल
।। फक्त सुंदर मैत्रीसाठी ।।

- मयुरी तानाजी लोहार
बी.ए. भाग ३

एक पाऊल प्रगतीचे

काळ बदलला वेगाने
वाहती वारे बदलाचे
कर्तृत्व कर्मिता निःस्वार्थ
खुणावते ते एक पाऊल प्रगतीचे...

स्वीकारता बदल जरासे
संचित आधुनिक तंत्रज्ञानाचे
वाट हर्षावता स्वरांगी
झेपावते ते एक पाऊल प्रगतीचे...

ऑफलाईन शिकताना नेमके
धडे ओंजळीत दृढावती ज्ञानाचे
ऑनलाईनच्या विश्वात मधुरंगी
गर्जते ते एक पाऊल प्रगतीचे

वेळेचे अंकगणित जुळता
सिद्धले प्रयोग अध्यापकीय नवोपक्रमाचे
अद्ययावत करण्या ज्ञानार्थी
घडले ते एक पाऊल प्रगतीचे

विश्वसंचार अभासी शिकता सजले ज्ञानरांजण
विविधतेचे
शिक्षणाचे माधुर्य सुरंगी
दाखवी ते एक पाऊल प्रगतीचे

- माळवी तनुजा दिपक
बी.कॉम. भाग १

अनोळखी नातं

प्रेम म्हणजे नक्की काय असतं
प्रेम म्हणजे सर्व काही असतं

प्रेम म्हणजे डोळे भरून पाहाणं
प्रेम म्हणजे एकाग्रतेने ऐकणं
प्रेम म्हणजे स्वत: हरवणं असतं

प्रेम म्हणजे सहवासी सुखावणं
प्रेम म्हणजे विरहात दु:खावणं

प्रेम म्हणजे भेटीसी धावणं
प्रेम म्हणजे भेटीत विसावणं
प्रेम म्हणजे ध्यासात रहाणं असतं

प्रेम म्हणजे मिलनात आनंदानं असतं
प्रेम म्हणजे सर्व काही असतं

– तनुजा राजेंद्र थोरात
बी.कॉम. भाग २

मैत्रीचं नातं

मैत्री....
शिंपल्यात पाणी घालून समुद्र
दाखवता येत नाही
हाताने काढलेल्या फुलाला सुगंध
कधी येत नाही...
निळ्याभोर गगनाचा अंत कधी होत नाही
मैत्रीच्या गोडव्याचा उल्लेख शब्दात मात्र होत नाही
विश्वास...
अवघे साडेतीन अक्षरी
शब्द लिहायला सेकंद
वाचायला सेकंद
पण मिळवायला जन्म लागतो
आठवण...
आठवण काय असते
शब्दात सांगणे कठीण असते
मला तुझी आठवण येते
असे म्हणणे सोपे असते
पण शब्दात मांडणे अवघड असते

– प्रणाली गिरीबुवा
बी.ए. भाग २

हिंदी विभाग

''सब का सुख ही स्वांत सुख है हुआ सत्य का दर्शन
व्यष्टि समष्टि, स्व-पर, करता मन सीमा का उल्लंघन।
सीमोल्लंघन किया, स्वयं को यम-नियमों में बांधा,
जागा अद्वय-भाव हृदय में, सेवा धर्म सनातन।''
– नरेंद्र शर्मा

विभागीय संपादक
प्रा. मारुफ मुजावर

अंतरंग

गद्य विभाग

- **हिंदी भाषा राष्ट्रभाषा, विश्वभाषा... फिर सम्मान क्यों नहीं?** / चौगुले दर्शन राजेंद्र, बी. ए. भाग - तीन
- **'मोटा अनाज' : समय की आवश्यकता** / थोरात तनुजा राजेंद्र, बी. कॉम. भाग - दोन
- **भारत की सामाजिक समस्या : दहेज** / कांबळे निकिता किरण, बी. ए. भाग - दोन
- **भारत की जनभाषा : हिंदी** / कांबळे प्रियंका सुभाष, बी. कॉम. भाग - तीन
- **आज की नारी** / आदमाने रेवती शिवाजी, बी. ए. भाग - दोन
- **भारतीय भाषा हिंदी** / माळवी तनुजा दिपक, बी. कॉम. भाग - एक
- **कर्मवीर भाऊराव पाटील** / कुंभार धनश्री यशवंत, बी. ए. भाग - दोन
- **प्रदुषण : एक समस्या** / गिरीबुवा प्रणाली हणमंत, बी. ए. भाग - दोन
- **दोस्ती : एक पवित्र रिश्ता** / महाजन मयुरी मनोहर, बी. ए. भाग - तीन
- **राष्ट्रभाषा हिंदी** / भारते तन्वी बापूसो, बी. कॉम. भाग - दोन
- **चांद्रयान - ३** / चौगुले दर्शन राजेंद्र, बी. ए. भाग - तीन
- **चांद्रयान - ३** / महाजन मयुरी मनोहर, बी. ए. भाग - तीन
- **तनाव की दवा : शास्त्रीय संगीत** / सन्मती धोंडीराम अवघडे, बी. ए. भाग - एक

पद्य विभाग

- **हिंदी राष्ट्रभाषा** / थोरात तनुजा राजेंद्र, बी. कॉम. भाग- दोन
- **माँ - बाप और गुरु** / हेब्बाळे फजल मकबुल, बी. ए. भाग- तीन
- **मेरा ईश्वर** / खरात सन्मती विठ्ठाल, बी. ए. भाग- तीन
- **मेरा देश महान** / मुगडे धनश्री जयवंत, बी. ए. भाग- तीन
- **महिला गान** / भडगांवे दिव्यानी दत्तात्रय, बी. ए. भाग- तीन

हिंदी भाषा :
राष्ट्रभाषा, विश्वभाषा, फिर सम्मान क्यों नहीं?

- चौगुले दर्शन राजेंद्र
बी. ए. भाग - ३

हर देश की अपनी भाषा होती है। भाषा के माध्यम से ही हम एक दुसरे की बातों और विचारों को समझ और समझा पाते है। भारत देश में वैसे तो अलग-अलग राज्यों में अलग-अलग भाषायें बोली जाती है। 'हिंदी' यह हमारे देश की राष्ट्रभाषा है। २६ जनवरी १९५० को जब भारत का संविधान बना तो हिंदी को राष्ट्रभाषा का दर्जा दिया गया। लेकिन राष्ट्रभाषा का दर्जा मिलने के बाद भी इसको वह सम्मान नहीं मिला जो इसे मिलना चाहिए था। हिंदी भाषा के प्रयोग में हमें कमतर महसूस न करके इसका गर्व के साथ प्रयोग करना चाहिए। एवं आनेवाली पीढी को भी हिंदी को अपनाने के लिए जागरुक करना चाहिए।

भारत देश में विभिन्न जाती, धर्मों एवं संस्कृती का देश है जहाँ कई भाषाओं और बोलियों का प्रयोग होता है। ऐसे में यदी किसी देश की अपनी एक राष्ट्रभाषा न हो तो देश में एकता की कल्पना करना असंभव है। इसिलिए भारतीय संविधान में 'हिंदी' को राष्ट्रभाषा घोषित किया गया है जिससे इस राष्ट्रभाषा के धागे से सब एक साथ बंधे है। लेकिन राष्ट्रभाषा होने के बाद भी वह दर्जा नही मिल पाया जो इसे मिलना चाहिए था।

भारत में मुगलों और अंग्रेजो ने भी राज्य किया और यही इसका कारण भी हो सकता है। कुछ हद तक हम हिंदी भाषा का प्रयोग करने से अपने को छोटा भी मानते है और अंग्रेजी प्रयोग करने में बडपन समझते है। हमे इस मनस्थिती को सुधारणा होगा और यह कार्य अपने घरसे ही शुरु होना चाहिए। अन्यथा, एक दिन हम अपनी राष्ट्र भाषा को समझने के लिए इंटरनेट का सहारा लेने लगेंगे जो की हमने शुरु कर ही दिया है। हिंदी माध्यम के विद्यालयों के अतिरिक्त अन्य किसी विद्यालय में हिंदी को बढावा नहीं मिल पाता। हमें बच्चों को हिंदी किताबें पढाने एवं हिंदी में बात करने के लिए प्रोत्साहित करना चाहिए। क्योंकि यह वह आदत है जो बचपन से ही विकसित की जा सकती है।

आजकल जिस किसी को भी देखो वह अंग्रेजी भाषा या किसी अन्य भाषा को सीखने में ज्यादा उत्सुक रहता है। इसका मुख्य कारण यह भी है कि अधिकतर स्थानों पर अंग्रेजी भाषा का ही प्रयोग होता है। और कोई भी व्यक्ति नही जानता कि अंग्रेजी भाषा का ही प्रयोग होता है। और कोई भी व्यक्ति नहीं चाहता कि अंग्रेजी न आने से उसका भविष्य खराब हो। इसलिए हिंदी काम चलाने लायक आ जाए तो बहुत है पर अंग्रेजी अवश्य आनी चाहिए इस प्रकार की स्थिती होने का सीधा सम्बन्ध हमारी नीतियों से है। यदि सरकार ऐसी नीति बनाए कि जिससे सभी स्थानों पर हिंदी भाषा के प्रयोग को प्रमुखता दी जाए तो लोग अपनी राष्ट्रभाषा की ओर ज्यादा आकर्षित होंगे। विदेश में जाने के लिए जिस प्रकार अंग्रेजी की परिक्षा उत्तीर्ण होनी पडती है, वैसी ही विदेश से आनेवाले नागरिकों को हिंदी की परिक्षा उत्तीर्ण होनी आवश्यक करना चाहिए। इस प्रकार अधिक से अधिक लोग हिंदी भाषा में पारंगत होने एवं प्रयोग करने में उत्साहित भी। विद्यालय स्तर पर भी हमे हिंदी भाषा के प्रयोग पर जोर देना चाहिए जिससे बच्चे बचपन से ही अन्य भाषाओं के साथ साथ हिंदी भाषा में पारंगत हो।

महाकवि भारतेंदु हरिश्चन्द्र ने भी कहा था -

''निज भाषा उन्नति अहै, सब उन्नति को मूल, बिन निज भाषा-ज्ञान के, मिटन न हिय को सूल.''

भारत की उन्नति के लिए आवश्यक है की भारतवासी ज्यादा हिंदी का प्रयोग करे।

◆

'मोटा अनाज' : समय की आवश्यकता

तनुजा राजेंद्र थोरात
बी. कॉम. भाग - २

हरित क्रांति ने देश के खाद्य उत्पादन में काफी वृद्धि की; लेकिन इसके चलते किसानों का रुझान परंपरागत फसलों के बजाय नकदी फसलों की ओर अधिक होने लगा। पिछले कुछ वर्षों से वैश्विक जलवायु परिवर्तन से किसान काफी प्रभावित हुए है। 'आधुनिक जीवनशैली' के नाम पर कई लोगों की खान-पान की आदतें बदल गई है। संयुक्त राष्ट्र ने वर्ष २०२३ को 'मोटे अनाज का अंतराष्ट्रीय वर्ष' घोषित किया है। मोटे अनाजों में ज्वारी, बाजरी, चौलाई, कोदरो कुटकी, सावा, राला, वरई (भगर), नाचिनी शामिल है। वैश्विक मोटे अनाज उत्पादन में भारत की हिस्सेदारी ४१ प्रतिशत है। इसके पोषण संबंधी महत्त्व को जानना और दैनिक आहार में इसका उपयोग करना बहुत जरुरी है। इसके लिए विभिन्न स्तरों पर इस अनाज के फायदों को जन जन के में बिठाना जरुरी है।

मोटे अनाज वाली फसलों की विशेषता यह है कि इन्हें कम वर्षा की स्थिति में शुष्क और अर्ध-शुष्क क्षेत्रों में उगाया जाता है। इससे एलर्जी का कोई खतरा नहीं होता। इन फसलों को रासायनिक उर्वरकों और कीटनाशकों के कम उपयोग की आवश्यकता होती है। वैकल्पिक रुप से, उत्पादन लागत कम हो जाती है और उत्पादन बढ जाता है। इन फसलों में उच्च पोषण मूल्य होते है और इन्हें 'पोषक अनाज' के रुप में जाना जाता है और पचाने में आसान होते है। इससे मिट्टी में नाइट्रोजन की मात्रा बढती है और मिट्टी की बनावट में सुधार होता है। ये अनाज पक्षियों का पसंदीदा भोजन है और जैव विविधता को बढाता है तथा इनसे प्राप्त विभिन्न खाद्य पदार्थों को प्रमाणित एवं विक्रय करके आत्मनिर्भर समूह आत्मनिर्भर बन सकते है।

ज्वार : ज्वार प्रोटीन का मुख्य घटक प्रोलामिन (कैफिरिन) है जिसमें खाना पकाने के दौरान पाचनशक्ति को कम करने का गुण होता है जो कुछ आहार समूहों के लिए स्वास्थ्य के लिए फायदेमंद हो सकता है। पका हुआ ज्वार प्रोटीन अन्य प्रोटीन की तुलना में पचाने में आसान होता है। ज्वार प्रोटीन, फाइबर, थायमिन, राइबोफ्लेविन, फोलिक एसिड और कैरोटीन से भरपूर है। इसमें आयरन, झिंक और सोडियम के साथ-साथ पोटॅशियम, फॉस्फोरस और कैल्शियम भी भरपूर मात्रा में होता है।

बाजरा : बाजरा में प्रोटीन (१२-१६%) के साथ साथ लिपिड (४-६%) भी उच्च मात्रा में होते है। इसमें ११.५% आहारीय फाइबर होता है। यह आंत में भोजन के पारगमन समय को बढाता है। इसलिए, सूजन आंत्ररोग का खतरा कम हो जाता है। बाजरा में किसी भी अन्य अनाज की तुलना में अधिक नियासिन होता है। इसमें फोलेटे मैग्नीशियम, आयरन, कॉपर, झिंक और विटामिन ई और बी-कॉम्प्लेक्स भी शामिल है। अन्य मोटे अनाजों की तुलना में इसमें ऊर्जा की मात्रा अधिक होती है। इसमें कैल्शियम और असंतृप्त वसा भी प्रचुर मात्रा में होती है जो स्वास्थ्य के लिए अच्छा होता है।

शाफ्ट : रागी कॅल्शियम का सबसे बडा स्त्रोत (300-350 mg/100g) है। रागी में सबसे अधिक खनिज

पदार्थ होते है। इसमें प्रोटीन (६-७% और वसा (१.५-२%) कम है। रागी में मौजूद प्रोटीन अपनी सल्फर युक्त अमीनो एसिड सामग्री के कारण अद्वितीय है। इसमें उत्कृष्ट माल्टिंग गुण है और डेयरी उत्पाद के रुप में उपयोग के लिए यह व्यापक रुप से फायदेमंद है। रागी में उच्च एंटीऑक्सीडेंट गतिविध होती है। जिससे उम्र बढने से देरी होती है।

रेले : राल में कार्बोहाइड्रेट की मात्रा अधिक होती है। इसमें चावल की तुलना में दोगुना प्रोटीन होता है। तांबा और लोहा जैसे खनिज प्रचुर मात्रा में होते है। यह पोषक तत्त्वों की भरपूर आपूर्ति प्रदान करता है। मीठा और स्वादिष्ट और सबसे सुपाच्य और गैर-एलर्जेनिक अनाजों में से एक माना जाता है।

कोदरा : कोदरा में उच्च प्रोटीन सामग्री (११%), कम वसा (४.२%) और बहुत अधिक फाइबर सामग्री (१४.३) होती है। नट्स विटामिन बी, विशेष रुप से नियासिन, पाइरिडोक्सिन और फोलिक एसिड के साथ-साथ कैल्शियम, आयरन, मैग्नीशियम और झिंक जैसे खनिजों से भरपूर होते है। नट्स में उच्च मात्रा में लेसिथिन होता है और यह तंत्रिका तंत्र को मजबूत करने के लिए उत्कृष्ट है।

सावा : यह कच्चे फाइबर और आयरन का सबसे बडा स्त्रोत है। इसके दानो में निम्नलिखित लाभकारी घटक होते है, गामा अमीनो ब्यूटिरिक एसिड (जीएबीए) और बीटा-ग्लू-कन जिनका उपयोग एंटीऑक्सिडेंट के रुप में और रक्त लिपिड स्तर को कम करने के लिए किया जाता है।

कुटकी / शवान : कुटकी के दाने अन्य मोटे अनाजों की तुलना में आकार में छोटे होते है। इसमें आयरन की मात्रा अधिक होती है। इसमें उच्च एंटीऑक्सीडेंट गतिविधी होती है। इसमें लगभग ३८% आहारीय फाइबर होता है।

चेना/बेरी : इसमें प्रोटीन की मात्रा सबसे अधिक (१२.५%) होती है। श्रृंखला में कार्बोहाइड्रेट और फैटी एसिड की मात्रा महत्त्वपूर्ण है। मसालों और नट्स जैसे अन्य पारंपरिक स्त्रोतों की तुलना में यह मैगनीज का एक सस्ता स्त्रोत है। इसमें बडी मात्रा में कैल्शियम होता है जो हड्डीयों के विकास और रखरखाव के लिए आवश्यक है। यह कोलेस्ट्रॉल के स्तर को कम करता है और हृदयरोग के खतरे को भी कम करता है।

अमरनाथ : उच्च प्रोटीन सामग्री (१३-१४%) और लाइसिन का वाहक, एक अमीनो एसिड; जो कई अन्य अनाजों में या नगण्य मात्रा में मौजूद नही है। चौलाई में ६ से ९% वसा होती है जौ अन्य अनाजों की तुलना में अधिक है। अमरंथ तेल में लगभग ७७% असंतृप्त वसा अम्ल होते है और इसमें लिनोलिक एसिड उच्च मात्रा में होता है। इसमें आहारीय फाइबर की मात्रा अधिक होती है। इसमें आयरन, मैग्नीशियम, फॉस्फोरस, पोटेशियम और कॅल्शियम अधिक मात्रा में होता है। कोलेस्ट्रोल में कम, ऐमारैंथ फाईटोस्टेरॉल का एक समृद्ध आहार स्त्रोत है। इसमें लुनासिन जैसा पेप्टाइड और अन्य बायोएक्टिव पेप्टाइड्स होते है। यह कैंसर और हाई ब्लड प्रेशर जैसी दो बीमारियों से बचाता है।

एक प्रकार का अनाज (कुट्टू) : इसमें १३-१५% प्रोटीन होता है और अमीनो एसिड लाइसिन प्रचुर मात्रा में होता है। यह कार्बोहाइड्रेट (मुख्यतः स्टार्च) से भरपूर होता है। इसमें विटामिन बी १, सी और ई पाया जाता है। पॉलीअनसेचुरेटेड आवश्यक फैटी एसिड (लिनोलिक एसिड) से भरपूर । जस्त, तांबा और मैगनिज अन्य अनाजों की तुलना में अधिक प्रचुर मात्रा में है। और इन खनिजों की जैव उपलब्धता भी बहुत अधिक है। इसमें घुलनशील फाइबर की मात्रा अधिक होती है। यह पॉलीफेनॉल यौगिकों का एक समृद्ध स्त्रोत है। इसमें बायोफ्लेवोनॉइड्स होते है, जिनमें सूजन - रोधी, रक्तचाप- नियंत्रण और कैंसर विरोधी गुण होते है।

◆

भारत की सामाजिक समस्या : दहेज

निकिता किरण कांबळे
बी. ए. भाग - २

आजकल किसी भी दैनिक अखबार में दहेज मृत्यू का समाचार अवश्य मिलेगा। कहने के लिए हमने बहुत प्रगति की है, पर हम अपने समाज को नहीं बदल पाए है। यदि स्वतंत्रता की ताजी हवा समाज के मन-मस्तिष्क तक पहुँची होती तो आज दहेज प्रथा जैसी क्रूरता हमारे यहाँ न होती। भारत में शादियाँ हमेशा से एक खर्चीली एवं कष्टकर सामाजिक रीति मानी जाती रही है। वे दुल्हन और लाखो रुपए के उपहार के साथ घर जाते है। यही आधुनिक भारतीय शादी है। शादियों में दिए जाने वाले सभी उपहार 'दहेज' की श्रेणी में आते है।

एक समय था जब कन्या के विवाह में उसका पिता या संरक्षक अपनी शक्ति के अनुसार भेंट - उपहार दिया करता था और वर-पक्ष उसे संतोषपूर्वक स्वीकार कर लेता था। दहेज का यह रुप हमारी संस्कृति का एक आदर्श और मंगलमय पहलू था। लेकिन दहेज आज कन्या पक्ष के शोषण का माध्यम बन गया है। कहीं यह शोषण नकद धन राशि के रुप में होता है। तो कही दहेज आभूषणों के रुप में । कही लड़के की पढाई के खर्च के रुप में दहेज वसूल किया जाता है, तो कही दहेज जगह-जमीन, मोटारकार, स्कूटर या अन्य रुप में लिया जाता है। प्रकार कोई भी हो, दहेज के लेन-देन के बिना कन्या डोली में नही चढ सकती है। यही कारण है आज देश में दहेज की समस्या बढती चली जा रही है।

आजकल अपेक्षिक दहेज न मिलने पर नववधू को कई प्रकार के ताने सुनने पडते है। नववधुओं को अनेक प्रकार की शारीरिक तथा मानसिक यातनाएँ दी जाती है। दहेज के लालच में पुत्र का दुसरा विवाह कराने के लिए पुत्रवधुओं को विष देकर या जलाकर मार डाला जाता है। अधिकांश मामलो में तो त्रस्त नववधुएँ स्वयं ही आत्महत्या कर लेती है। रेल की खूनभरी पटरियाँ, बाथरुमों से निकलता मिट्टी के तेल का धुआँ और सिलिंग पंखो से लटकती या कुओं में डुबी हुई लाशें अनेक बार इसका सबूत दे चुकी है। दहेज का दानव कन्या-पक्ष का जमकर लहू पीता है। अपेक्षित दहेज न दे पाने पर बारात ही लौट जाती है। दहेज का इंतिजाम न होने पर कभीकभी तो कन्या का पिता आत्महत्या कर लेता है।

दहेज की प्रथा इतनी प्रबल हो गई है कि लोगों में इसके विरोध में आवाज उठाने की मानो शक्ति ही नही रहती है। दहेज के खिलाफ बोलने वाली युवती मूर्ख या पागल समझी जाती है। सबसे अधिक दु:ख तो इस बात का है की हमारे समाज का प्रगतिशील, शिक्षित वर्ग भी दहेज को अपना खास असर नहीं डाल पाते। यह घृणित दहेज प्रथा हमारे समाज के लिए एक अभिशाप हो गई है। यदि दुल्हन अपने साथ पर्याप्त उपहार नहीं लाती है, तो वह अपने ससुरालवालों द्वारा प्रतडित की जाती है। यही कारण है कि, हम लोग दहेज के कारण नवविवाहिता दुल्हनों की मौत के कई मामले सुनते है। इसलिए इस प्रथा को समाप्त करने की आवश्यकता है।

दहेज प्रथा मिटाने के लिए देश के हर एक व्यक्ति को आगे आना चाहिए। हमारे युवक इतना लालची हो

गया है, उसे आज कि मनःस्थिती बिक जाने के रास्ते में चल रही है। दहेज प्रथा एक सामाजिक बुराई है जो कई सदियों से भारतीय समाज को प्रभावित करती आ रही है। सरकार के प्रयासों के बावजूद, यह प्रथा अभी भी भारत के अधिकांश हिस्से में प्रचलित है। इस प्रथा के पीछे सामाजिक रुढियों को तोडना और समाज में लैंगिक समानता का माहौल बनाना जरुरी है। दहेज प्रथा जो लडकियों को आर्थिक रुप से मदद करने के लिए एक सभ्य प्रक्रिया के रुप में शुरु की गई, क्योंकि वे नए सिरे से अपना जीवन शुरु करती है, धीरे-धीरे समाज कि सबसे बुरी प्रथा बन गई है। जैसे बाल विवाह, बाल श्रम, जाति भेदभाव, लिंग असमानता, दहेज प्रणाली आदि भी बुरी प्रथाओंसे एक है जिसका समाज को समृद्ध करने के लिए उन्मुलन की जरुरत है। हालाकि दुर्भाग्य से सरकार और विभिन्न सामाजिक समूहों द्वारा किए गए प्रयासों के बावजूद यह बदनाम प्रथा अभी भी समाज की हिस्सा बनी हुई है।

कुछ लोगों के लिए दहेज प्रथा एक सामाजिक प्रतिक से अधिक से अधिक नकद राशि दुल्हे के परिवार को देते है इससे समाज में उनके परिवार की छवि अच्छी बनती है। इसलिए भले ही कई परिवार इन खर्चों को बर्दाश्त ना कर पाएं पर वे शानदार शादी का प्रबंध करते है और दुल्हे तथा उसके रिश्तेदारों को कई उपहार देते है। यह इन दिनों एक प्रतियोगिता जैसा हो गया है जहाँ हर कोई दूसरे को हराना चाहता है।

हालाकि सरकार ने दहेज को दंडनीय अपराध बनाया है। पर इससे संबंधित कानून को सख्ती से लागू नहीं किया गया है। विवाह के दौरान दिए गए उपहारों और दहेज के आदान-प्रदान पर कोई रोक नही है। ये खामियाँ मुख्य्य कारणों में से एक है क्यों यह बुरी प्रथा अभी भी मौजूद है। इन के अलावा लैंगिक असमानता और निरक्षरता भी इस भयंकर सामाजिक प्रथा के प्रमुख योगदान कर्ता है। दहेज दुल्हन के परिवार द्वारा दुल्हे और उसके परिवार को नकद, संपत्ती और अन्न संपत्तीयों के रुप में उपहार देने की प्रथा है जिसे वास्तव में महिलाओं, विशेष रुप से दुल्हनों, के लिए शाप कहा जा सकता है। दहेज ने महिलाओं के खिलाफ कई अपराधों को जन्म दिया है। यहाँ विभिन्न समस्याओं पर एक नजर है जो इस प्रथा से दुल्हन और उसके परिवार के सदस्यों के लिए उत्पन्न होती है।

हर लडकी के माता-पिता उसके जन्म के बाद से उसकी शादी के के लिए बचत करना शुरु कर देते है। वे कई साल शादी के लिए बचत करते है क्योंकि शादी के मामले में सजावट से लेकर खानपान तक पूरी जिम्मेदारी उनके परिवार और उसके रिश्तेदारों को भारी मात्रा में उपहार देने की आवश्यकता होती है। कुछ लोग अपने रिश्तेदारों और मित्रों से पैसे उधार लेते है जब कि अन्य इन मांगो को पूरा करने के लिए बँक से ऋण लेते है। दुल्हन के माता-पिता अपनी बेटी की शादी पर इतना खर्च करते है कि वो अक्सर अपने जीवन स्तर को कम करते है। कई लोग बँक का ऋण के चक्कर में फंसकर अपना पूरा जीवन इसे चुकाने में खर्च कर देते है।

जिस व्यक्ति के घर में बेटी ने जन्म लिया है उसके पास दहेज देने और एक सभ्य विवाह समारोह का आयोजन करने से बचने का कोई विकल्प नहीं है। उन्हें अपनी लडकी की शादी के लिए पैसा जमा करना होता है और इसके लिए लोग कई भ्रष्ट तरीकों जैसे कि रिश्वत लेने, टॅक्स चोरी करने या अनुचित साधनों के जरिए कुछ व्यवसायिक गतिविधियों का संचालन करना शुरु कर देते है।

दहेज प्रथा की जोरदार निंदा की जाती है। सरकार ने दहेज को एक दंडनीय अपराध बनाते हुए कानून पारित किया है लेकिन देश के ज्यादातर हिस्सों में अभी भी इसका पालन किया जा रहा है जिससे लडकियों और उनके परिवारों का जीना मुश्किल हो रहा है।

◆

भारत की जनभाषा : हिंदी

प्रियंका सुभाष कांबळे
बी. कॉम. भाग - ३

'जिसने सबके मन को जीत लिया
ऐसी मनमोहनी भाषा है हिंदी
सरल शब्दों में कहा जाय तो,
जीवन की परिभाषा है हिंदी।'

भारत देश में प्रतिवर्ष १४ सितंबर को हिंदी दिवस मनाया जाता है । १४ सितंबर १९४९ को हिंदी भाषा को राजभाषा का दर्जा दिया गया । हिंदी भाषा भारत में सबसे अधिक बोली जानेवाली भाषा यह भाषा हमारे देश के संस्कार और संस्कृति का प्रतिबिंब है । यह भाषा हमारे देश की एकता और अखंडता का प्रतीक है । हिंदी भाषा हमारे देश की पहचान है । सभी भाषाओं में हिंदी भाषा का महत्त्व अमूल्य है । हिंदी दिवस मनाने का मुख्य उद्देश हिंदी भाषा के खोते जा रहे अस्तित्व को बचाने का प्रयास भी है ।

आज के समय में हम अंग्रेजी भाषा को अधिक महत्त्व दे रहे है । जिस व्यक्ति को अंग्रेजी नहीं आती हम उसे गवार समझते है । हम अपने बच्चों को भी अंग्रेजी में बात करने के लिए ही प्रेरित करते है । हम भारतीय लोग बचपन से बोलना शुरू करते है तब पहला शब्द हमारा हिंदी का ही होता है और उस हिंदी भाषा के सहारे ही हम दुनिया के तमाम तरह के जज्बात, भावनाओं को व्यक्त कर पाते है । लेकिन जब बात आए सन्मान की तो हम हिचकते है । हिंदी को अपनी मातृभाषा कहते हुए, हमारी राष्ट्रभाषा हिंदी पर हम सब गर्व तो करते है, फिर भी हिंदी को बोलने में हमें शर्म क्यों आती है।

हम कहीं बाहर जाकर किसी से मिलते है तो हिंदी के बजाय अंग्रेजी में बात करने को ज्यादा मान्यता देते है । दुनिया में बोली जानेवाली अनेक भाषाएँ है, लेकिन उनमें से एक भाषा जिसमें हम बडी सहजता के साथ अपनी भावनाओं को व्यक्त करते है । 'हमारी राष्ट्रभाषा कहलाती है । हमारी राष्ट्रभाषा पुरी दुनिया में हमारी बोली, हमारी सभ्यता की एक पहचान देती है। १४ सितंबर साल १९४९ में संविधान सभा ने एक बैठक में राष्ट्रभाषा के बारे में वार्तालाप की, जिसके बाद कई राजकीय भाषाओं को राष्ट्रभाषा बनाने का सुझाव दिया गया, लेकिन उस सम भी ज्यादातर लोग हिंदी के पक्ष में खडे थे, जिसके बाद बहुमत के साथ हिंदी को राष्ट्रभाषा का दर्जा दे दिया गया ।

हर साल हम १४ सितंबर को हिंदी दिवस के रूप में मनाते है, उस दिन सरकारी और गैरसरकारी स्थानोंपर आयोजन किए जाते है और बडे बडे भाषण के साथ हिंदी को माँ का दर्जा भी दिया जाता है । हमें चाहिए कि जो हम इज्जत हिंदी को दुनिया के सामने देने का ढोंग करते है, उसे असल जिंदगी में भी दे । जिससे हमारी हिंदी भाषा दुनिया में तरक्की कर सके बिल्कुल वैसे जैसे आज अंग्रेजी भाषा भारतसहित दुनिया के तमाम देशों में अपनी पहचान बनाए हुए है।

'राष्ट्र' शब्द का प्रयोग किसी देश तथा वहाँ बसने वाले लोगों के लिए किया जाता है । हर राष्ट्र का अपना स्वतंत्र अस्तित्व होता है । उसमें जातियों एवं धर्मों के

लोग रहते है । विभिन्न स्थानों अथवा प्रांतो में रहने वाले लोगों की भाषा भी अलग अलग होती है । इस भिन्नता के साथ साथ उनमें एकता भी बनी है । किसी देश की राष्ट्रभाषा वही हो सकती है, जिसका अपने देश की संस्कृति और साहित्य से गहरा संबंध हो । राष्ट्रभाषा बनने के लिए यह भी आवश्यक है कि उसे देश की बहुसंख्यक जनता बोलती-समझती हो तथा वह अन्य प्रांतीय भाषाओं के साथ भी गहरा संबंध रखती है । उसके शब्दों के पहचानने की क्षमता भी उस भाषा में होनी चाहिए । इस दृष्टि से विचार करने पर स्पष्ट हो जाता है ।

हिंदी के अतिरिक्त अन्य भाषाएँ केवल अपने प्रांत में सिमटी हुई है, उन्हे बोलने वालों की संख्या भी सीमित है । दुसरी ओर हिंदी का क्षेत्र अत्यल्प व्यापक है । भारत की राष्ट्रभाषा हिंदी है, क्योंकि यह बहुसंख्यक लोगों की भाषा है तथा इसका क्षेत्र व्यापक है । मोटे तौर पर हिंदी भाषा क्षेत्र के अंतर्गथ हिमाचल प्रदेश, हरियाणा, दिल्ली, उत्तर प्रदेश, मध्यप्रदेश, बिहार और राजस्थान राज्य आते है । इन राज्यों में तो हिंदी का बोलबाला है ही, इसके अतिरिक्त महाराष्ट्र, गुजरात, पंजाब, काश्मीर में भी हिंदी बोलने-समझने वाले लोग निवास करते है । देश के अन्य प्रांतो में भी हिंदी बोलने वालों की संख्या एक सीमित प्रतिशत में है । उक्त विवेचन से स्पष्ट है की हिंदी भारत के बहुसंख्यक लोगों की भाषा है । अनुमानतः ५० करोड लोग हिंदी भाषा-भाषी है ।

अतः हिंदी के अतिरिक्त किसी अन्य भाषा को भारत की राष्ट्रभाषा के पद पर सुशोभित नहीं किया जा सकता । जब तक हम राष्ट्रभाषा के प्रश्न को राष्ट्रीय स्वाभिमान से नहीं जोडते, तब तक हिंदी भारत की राष्ट्रभाषा नहीं बन सकती । जिस प्रकार राष्ट्रगान, राष्ट्रीय ध्वज किसी स्वतंत्र राष्ट्र को गौरव, स्वाभिमान एवं अस्मिता के प्रतीक होते है । उसी प्रकार राष्ट्रभाषा भी किसी राष्ट्र के स्वाभिमान की वाहक होती है । जिस प्रकार देश के नागरिक अपने राष्ट्रगीत एवं राष्ट्रीय झण्डे से प्यार करते है, उसी प्रकार उन्हें अपनी राष्ट्रभाषा से भी प्रेम करना चाहिए।

हिंदी भारत की राष्ट्रभाषा पद के लिए पूर्णतः उपयुक्त भाषा है । इसमें वह सामर्थ्य एवं क्षमता विद्यमान है जो किसी देश की राष्ट्रभाषा में होनी चाहिए । हिंदी ने वह क्षमता भी ग्रहण कर ली है, जिसमें वह उच्च शिक्षा का माध्यम बनने में समर्थ हो सकी है । हर स्वाभिमानी नागरिक का यह कर्तव्य है कि वह हिंदी का अधिकाधिक व्यवहार करे । हिंदी में पत्र लिखे, हिंदी में हस्ताक्षर करे और हिंदी में भाषण दे । वे सरकारी कर्मचारी जो हिंदी जानते है, सारा कामकाज हिंदी में करे । जब हिंदी हमारे मन-प्राण से जुड जायेगी, तभी वह सच्चे अर्थो में राष्ट्रभाषा बन सकेगी ।

आज हिंदी दिवस के अवसर पर हम यह कहना चाहते है कि आप सभी भाषाओं को सीखे लेकिन हिंदी भाषा के महत्त्व को कम करके नही । आज के आधुनिक युग की माँगो को देखते हुए भी सीखना जरुरी है । हिंदी भाषा को भी न भुलें । इसलिए हिंदी भाषा का प्रसार बढाने के लिए ही हिंदी दिवस मनाया जाता है ।

◆

आज की नारी

रेवती शिवाजी आदमाने
बी. ए. भाग - २

आज की नारी पूरी दुनिया में सफलता प्राप्त कर रही है । आज कहीं पर भी नारी समाज किसी काम में पीछे नहीं है । वह अपनी मेहनत और लगन से पुरुषों को भी पीछे छोड रही है । आज हर क्षेत्र में महिलाएँ आगे बढ रही है, एवं सफलता प्राप्त कर रही है। महिलाओं के बढते कदम और सफलता को आज हम सभी भलिभांति देख रहे है । आज हम आपको यह बताने वाले है की, आज की नारी किस तरह से अपने आप को सफल बना रही है और अपने परिवार के साथ खुद को भी सफलता की उंचाईयों पर पहुँचा रही है । पुराने समय से ही महिलाओं और लडकियों पर कई तरह के अत्याचार किए जाते रहे है । पहले की जो महिलाएँ थी वह अपनी इज्जत और अपने परिवार के मान-सन्मान को बचाने के लिए अपने उपर किए गए जुल्म को छुपा लेती थी । यह सब इसलिए होता था क्योंकि पुराने समय में लडकियों को पढाया नही जाता था । उनको सिर्फ घर में रोटी बनाने का काम सिखाया जाता था । जब वह बडी हो जाती थी तो उनकी शादी कर दी जाती थी । शादी करने के बाद वह अपने बच्चों का पालन पोषण में ही पुरा जीवन बिता देती थी लेकिन आज समय बदल चुका है । क्योंकि आज लडकियाँ लडकों को पीछे छोड रही है, शिक्षा के क्षेत्र में सबसे आगे बढ रही है । महिलाएँ जब शिक्षित होती है तो उनको उपने अधिकार मालूम होते है, जब कोई व्यक्ति महिलाओं के उपर अत्याचार करता है तो वह उस व्यक्ति के खिलाफ आवाज उठाने से पीछे नहीं हटती । आज हम देख रहे है कि महिलाएँ हर क्षेत्र में भी आगे बढ रही है । अब हम बात करते है, पढाई की तो पढाई में भी महिलाएँ पीछे नहीं है । पहले घर को चलाने के लिए पुरुष मेहनत करते पैसा कमाते थे और महिलाएँ घर पर खाना बनाना, बच्चों को पालने में ही अपना जीवन बिता देती थी लेकिन आज हर महिला अपने पति के साथ कदम से कदम मिलाकर आगे बढ रही है । आज हम देखते है कि, सरकारी ऑफिसों में और कई ऐसे प्रायव्हेट सेक्टरों में भी महिलाएँ काम कर रही है और नारी के सम्मान को बढा रही है।

आज की नारी हर क्षेत्र में सफलता प्राप्त कर रही है, जैसे की डॉक्टरी लाईन में वकील, इंजिनियर, जज, कलेक्टर और एयरलाईन्स में भी कई महिलाएँ अपना योगदान दे रही है । आजकल की नारी तो ट्रेन, ट्रक और हेलिकॉप्टर भी चलाने से पीछे नही हट रही है । आजकल की नारी तो फौज में भी अपना योगदान दे रही है । यह सब बदलते समाज के कारण ही संभव हो पाया है । पहले हमारे समाज में यह गंदी सोच फैली थी कि यदि लडकी को पढाया जाए तो हमारे परिवार का नाम खराब हो जाएगा । वह अपने घर की लडकियों को घर से बाहर नहीं जाने देते थे, जिसके कारण लडकी अपनी कामयाबी को साबित नहीं कर पाती थी। लेकिन आज समय बदल चुका है और नारी हर क्षेत्र में कदम रख कर नारी के सम्मान को बढा रही है ।

हमारे देश की सरकार भी नारी को आगे बढाने के लिए कार्यक्रम करवाती है । उन कार्यक्रमों में कई तरह की प्रदर्शनी लगाई जाती है और नाटक नौटंकी के माध्यम से लोगों को जागरूक किया जाता है कि जब तक हम हमारे देश की नारी का सम्मान नहीं करेंगे तब तक हमारा

देश आगे नहीं बढ सकता है ।

हर क्षेत्र में महिलाओं को छुट दी जाती है, सरकारी सेक्टर की जो नौकरियाँ होती है, उन नौकरियों में महिलाओं को विशेष छुट देकर उनको आगे बढाकर तरक्की करने का मौका दिया जाता है और वह इस मौके को छोडती नहीं है एवं हर क्षेत्र में आगे बढ रही है । आज की नारी विकास की ओर बढ रही है, शिक्षा की ओर बढ रही । अपने परिवार को भी ठीक तरह से चला रही है ।

मैं कभी कभी सोचता हूँ की, यह महिलाएँ किस तरह से अपना घर चलाने के साथ साथ अपने आप को एक सफल नारी बना लेती है । शादी से पहले जब लडकी स्कूलों में पढने के लिए जाती है तो उसको खुद की हिफाजत करना पडता है, क्योंकि जिस जगह पर वह महिला काम करती है, पढाई करती है वहाँ पर कई ऐसे बुरे लोग होते है, जो उनको परेशान करते है । आज हम देख रहे है की महानगरों में महिलाओं के उपर अत्याचार, बलात्कार जैसी घटनाएँ होती है फिर भी आज की नारी सफलता के रास्ते पर चलती है और अपने जीवन को सफल बनाती है ।

अपने आत्मविश्वास के बल पर आज वह दुनिया में अपनी एक अलग पहचान बना रही है । आज की नारी आर्थिक, मानसिक रूप से आत्मनिर्भर है। परिवार और अपने करियर दोनों में तालमेल बिठाती है । नारी का कौशल वाकई काबिले तारीफ है । किसी को शिकायत का मौका नहीं देनेवाली ना ही आज अपनी काबिलीयत और साहस के बुते पर कामयाबी के मुकाम तक पहुँची है।

'सृष्टि नहीं नारी बिना, यही जगत आधार ।
नारी के हर रूप की, महिमा बडी अपार ।
जिर घर में होता नहीं, नारी का सम्मान ।
देवी पूजन व्यर्थ है, व्यर्थ वहाँ सब दान ।।'

भारत देश का इतिहास तो वारांगनाओं के नाम से भरा पडा है । इस देश ने हमेशा ही संघर्ष कर आगे बढनेवाली महिलाओं की जयजयकार की है और सब उनके आगे नतमस्तक हुए है । झांसी की रानी लक्ष्मीबाई, रानी पद्मावती, भारत की पहली प्रधानमंत्री इंदिरा गांधी, बचेंद्री पाल, मिताली राज, सुश्मिता सेन ये कुछ ऐसे नाम है, जो समाज और परिवार की बेडीयाँ को तोडकर आगे आयी । इन्होंने विश्व को दिखा दिया है की औरते किसी भी तरीके से अपने पुरुष साथीयों से कम नही है ।

भारत में महिलाओं को हमेशा से उच्च दर्जा दिया गया है । शिक्षित महिलाएँ अपने अधिकार और कर्तव्यों को अच्छी तरह पहचानती है । आज की महिलाएँ केवल घरही नहीं चलाती अपितु घर खर्च में आर्थिक सहयोग भी प्रदान करती है ।

आज की महिला जागरूक है, जिज्ञासू है, उसने ज्ञान अर्जित किया है । वह ज्यादातर मुद्दोंपर अपनी राय प्रकट करती है । घर के सभी रिश्तों को शालीनता के साथ निभाते हुए वह अपने पति और बच्चों के साथ अपने जीवन का आनंद उठाती है । उच्च और निम्न दोनों ही वर्ग के माता-पिता अपने बच्चे और बच्चीयों को समान रूप से शिक्षा के अवसर प्रदान करते है । ताकि भविष्य में उनकी लडकियाँ आत्मनिर्भर बन सके । शादी के समय वर-पक्ष के माता-पिता अपने बेटे के लिए पढी लिखी बहु चाहते है, जो समाज में उनका नाम उँचा कर सके और साथ ही साथ घर के खर्चों में हाथ बँटा सके ।

पुलिस, मॅजिस्ट्रेट, मंत्री, उद्यमी, प्रशासनिक अधिकारी, डॉक्टर, इंजिनियर, जैसे उच्च पदोंपर पुरुषों के साथ महिलाएँ भी सुशोभित है । खेलों में भी पी.टी.उषा, मिताली राज, सानिया नेहवाल, पी.वी. सिंधु, सानिया मिर्जा, मेरी कोम जैसी बेटियों ने भारत को नई उँचाईयों पर पहुँचाया है ।

मेरा ऐसा मानना है कि, जब कुछ स्त्रियाँ यह शिकायत करती है कि, उन्हे आगे बढने नही दिया जा रहा तो इसमें उन स्त्रियों की खुद के प्रयत्न में कमी है। जितनी भी स्त्रियाँ आज आगे आई है, जिनका देश में उँचा नाम है, उनको देखकर सभी पुरुष भी ताली बजाते है, और यह कहकर उनकी प्रशंसा करते नही थकते की, 'आज की नारी सब पर भारी ।'

◆

भारतीय भाषा हिंदी

माळवी तनुजा दिपक
बी. कॉम. भाग - १

दुनिया में हर देश की अपनी भाषा है, उसे राष्ट्रभाषा कहते है। हमारे देश भारत की राष्ट्रभाषा हिंदी है। यह हमारे देश में संचार की भाषा है। यह हमारे देश की राजभाषा भी कहलाती है। १९४७ में स्वतंत्रता प्राप्ति के तुरंत बाद संविधान सभा द्वारा इसे अपनाना गया था। देश के प्रतिवर्ष १४ सितंबर का दिन हिंदी दिवस के रूप में मनाया जाता है।

देश के राष्ट्रीय एकता को बनाए रखने के लिए भी राष्ट्रभाषा की आवश्यकता होती है। राष्ट्रभाषा को बोलने से मानसिक सन्तोष का अनुभव होता है। हिंदी पूरे विश्व मे सबसे ज्यादा बोली जाने वाली भाषा है। यह भाषा चौथे स्थान पर है। हिंदी की लिपी देवनागरी है, जो की देवों की लिपी है ।

इस भाषा का विशेष रूप से उत्तर भारत में ज्यादा उपयोग होता है। दक्षिण भारत के लोग ज्यादातर अंग्रेजी भाषा का इस्तेमाल करते है। जो हिंदी को ठिक से नहीं समझते है। भारत में लाखों लोग अभी भी हिंदी नहीं जानते है। ऐसा इसलिए है क्योंकि इसमें संस्कृत शब्दों को शामिल करने से इसे कठिन बना दिया गया है।

आज देश में जगह पर अंग्रेजी भाषा ने अपना कब्जा जमा लिया है। इसमें कोई शक नहीं है की अंग्रेजी आंतरराष्ट्रीय बातचीत के लिए जरुरी है लेकिन हिंदी को सिखने के लिए आज बच्चों को सख्ती से मजबूर नहीं किया जाता है । हमें अपनी राष्ट्रभाषा बचाने के लिए कदम उठाने होंगे। हिदी भाषा की उत्पति से आशय उस कल से है जब मानव ने बोलना आरंभ किया और भाषा सीखना आरंभ किया। इस विषय में बहुत सी संकल्पनाए है जो अधिकांशतः अनुमान पर आधारित है। मानव के इतिहास में यह काल इतना पहले आरंभ हुआ की इसके विकास से सम्बन्धित कोई भी संकेत मिलने संभव नहीं है।

हिंदी वस्तुत फारसी भाषा का शब्द है, जिसका अर्थ है हिंदी का या हिंद से संबंधित (शब्द हिंदी नही शब्द हिन्द फारसी का है) हिंदी शब्द की निष्पति सिंधु-सिंध से हुई है । क्योंकि ईरानी भाषा 'स'को 'ह' बोला जाता है। इस प्रकार हिंदी शब्द सम्पूर्ण भारत का पर्याय बनकर उभरा। संस्कृत भारत की सबसे प्राचीन भाषा है। जिसे आर्य भाषा या देवभाषा कहा जाता है। हिंदी इसी आर्यभाषा संस्कृत की उत्तराधिकारिणी मानी जाती है, साथ ही ऐसा भी कहा जाता है की हिंदी का जन्म संस्कृत की ही कोख से हुआ है।

भारत में संस्कृत १५०० इ.स. पू. से १००० इ.स.पूर्व

तक रही । ये भाषा दो भागो में विभाजित हुई–वैदिक और लौकिक । मूल रूप से वेदों की रचना जिस भाषा में हुई उसे वैदिक संस्कृत कहा जाता है, जिसमें वेद और उपनिषद का जिक्र जाता है। इस जब कि लौकिक संस्कृत में दर्शन ग्रंथों का जिक्र आता है। इस भाषा में रामायण, महाभारत, नाटक व्याकरण आदि ग्रंथ लिखे गए है। संस्कृत के बाद जी भाषा आती है वह है पालि। पालि भाषा ५०० इ.स.पू से पहली शताब्दी तक रही और इस भाषा में बौद्ध ग्रंथों की रचना हुई। बौद्ध ग्रंथों में बोलचाल की भाषा का शिष्ट और मानक रूप प्राप्त होता है। पालि के बाद प्राकृत भाषा का उद्भव हुआ है। यह पहली इसवी से लेकर ५०० इ.स. तक रही। इस भाषा मैं जैन साहित्य काफी मात्रा मे लिखे गए थे। पहली इ. तक आते–आते यह बोलचाल की भाषा और परिवर्तन हुई तथा इसको प्राकृत की संज्ञा दी गई । उस दौर में जो बोलचाल की आम भाषा थी वह सहज ही समझी जाती थी। वह प्राकृत भाषा कहलाई।

दरअसल उस समय इस भाषा में क्षेत्रीय बोलियों की संख्या बहुत सारी थी, जिनमें शौरसेनी, पैशाची, ब्राचड, मराठी, मागधी और अर्धमागधी आदि प्रमुख है। प्राकृत भाषा के अंतिम चरण से अपभ्रंश का विकास हुआ । ऐसा माना जाता है। यह भाषा ५०० इ.स. से १००० इ.स. तक रही । अपभ्रंश के ही जो सरल और देशी भाषा शब्द थे उसे अवहट्ट कहा गया और इसी अवहट्ट से ही हिंदी का उद्भव हुआ ऐसा कहा जाता है हिंदी का जो विकास हुआ है। वह अपभ्रंश से हुआ है और इस भाषा से कई आधुनिक भारतीय भाषाओं और उपभाषाओं का जन्म हुआ है, जिसमें शौरसेनी पश्चिमी हिन्दी, राजस्थानी और गुजराती, पैशाची (लंहदा पंजाबी), ब्राचड (सिन्धी), बस (पहाडी) महाराष्ट्री (मराठी), मागधी (बिहारी, बांग्ला, उडिया और असमिया) और अर्धमाधी (पूर्वी हिन्दी) शामील है। नोट के तौर पर यह भी कहा जाता है हिंदी के कई अधिकांश विद्वान हिंदी का विकास अपभ्रंश से ही मानते है। वहीं कई विद्वानों का मानना है कि हिंदी का उद्भव अवहट्ट से हुआ। बता दें कि अवहट्ट नाम का जिक्र मैथिल कोकिल महान कवि विद्यापति की 'किर्तिलता' में आता है। पूरे देश के भक्त कवियों ने अपनी वाणी को जन–जन तक पहुँचाने के लिए हिंदी का सहारा लिया ।

हिंदी को हम भाषा की जननी, साहित्य की गरिमा जन–जन की भाषा और राष्ट्रभाषा भी कहते है। ऐसे में यह कहना कतई गलत नहीं होगा की हिंदी भविष्य की भाषा है। हां, एक बात जरूर है की हम इस भाषा का प्रयोग वास्तविक जीवन में जरूर करते है लेकिन यह रोजगार और महत्त्वांकाक्षी की भाषा बनने में थोडी कारगर नहीं बन पाई।

'सबसे प्यारी, सबसे न्यारी,
हिंदी है राष्ट्रभाषा हमारी।
हमको लगती सबसे प्यारी,
हिंदी से पहचान हमारी ।
कश्मीर से लेकर कन्याकुमारी
हिंदी ही है संस्कृति हमारी।'

◆

प्रदुषण : एक समस्या

प्रणाली हणमंत गिरीबुवा
बी. ए. भाग - २

प्रकृति मूलत: शुद्ध पवित्र स्वास्थ्यवर्धक ही होती है। लेकिन यदि किन्ही कारणों से जब दुषित होती जाती है, तो मानव के स्वास्थ एवं विकास के लिए खतरे उत्पन्न करती है। प्रदुषण का अभिप्राय है – प्राकृतिक वातावरण और वायुमंडल का दोषपूर्ण होना। आधुनिक प्रदुषण के कई प्रकार हैं लेकिन वर्तमान में सबसे गंभीर समस्या वायू प्रदुषण है। जैसे-जैसे मशीनों की संख्या बढ़ती गई वैसे वैसे वायुमंडल विषात्क होता गया। किसी ने ठिक ही कहा है-

'जो कारखाने भूमि पर है,
चिमनियाँ धुआँ उगल रहीं।
साँस लेना भी कठिन है,
वायुमंडल दुषित कर रही ।।'

विभिन्न प्रकार की गाड़ियो से निकलने वाली कार्बन डायआक्साइड, नायट्रोजन आदि जहरीली गैसें वायू में धूल रही हैं। ये जहरीली हवा मनुष्य ही नहीं भवनों के लिए भी घातक है ताजमहल का पीला पडना, अजंता के चित्रों का बदरंग होना इसी का परिणाम है।

पहले खुले मैदानों में मल-मूत्र त्याग से भूमि को खाद मिलती थी किंतु अब सीवरेज प्रणालीद्वारा इन सब को नदियों में छोड़ दिया जाता है। कारखानों का गंदा पानी भी नदियों को प्रदुषित कर रहा है।

वायु एवं जल की तरह थल प्रदुषण ने भी विकराल रूप धारण कर लिया है। बड़े बड़े कारखानो एवं घरो, बाजारों से प्रतिदिन निकलने वाला लाखो टन कचरा विश्व के लिए भयंकर समस्या बनकर खड़ा है।

ध्वनि प्रदुषण भी कम खतरनाक नही है।

इसके प्रभाव से सिरदर्द, बहरापन, मानसिक रोग जैसी बीमारियाँ उत्पन्न हो रही है। वाहनों, कल कारखानों की ध्वनि, बारूद का फटना आदि ध्वनियाँ हमारे शारीरिक और मानसिक स्वास्थ के लिए हानिकारक हैं। प्रदुषण किसी भी रूप में हो, हर रूप में इसके परिणाम भयंकर ही होते है। वैज्ञानिकों ने घोषणा की है कि यदि जल्दी ही बढ़ते हुए प्रदुषण पर लगाम नहीं लगाई गई तो लगभग

सवा- सो वर्ष के बाद धरती पर जीवधारियों का रह पाना असंभव हो जायेगा । अतः समय रहते प्रदुषण से निपटने उपायों पर अमल करना आवश्यक हो गया है।

प्रदुषण के हानिकारक प्रभाव :

प्रदुषित पदार्थों का उपयोग प्रत्यक्ष या अप्रत्यक्ष रुप से सभी को प्रभावित करता है। अत्यधिक प्रदुषित वायु लोगों को सांस में समस्या, आँखे में जलना, नाक की समस्या, गले मे बीमारी, दिल का दौरा, अस्थमा, खाँसी जैसी कई प्रभाव हो सकता है।

जल में प्रदुषित पदार्थों के विसर्जन से जलीय जीवों की कई प्रजातियाँ पतन पर पहुँच चुकी है। यह प्रत्यक्ष रुप से पूरी भोजन श्रृंखला को प्रभावित कर रहा है।

पानी में रहने वाले छोटे जीव पारा, कैडमियम जैसे हानिकारक पदार्थों का सेवन करते है फिर मछलियाँ उन छोटे जीवों का सेवन करती है और अंत में मनुष्य उन मछलियों का सेवन करते है।

भूमि और मृदा प्रदुषण कई प्रकार कैंसर, त्वचा रोग और अन्य प्रकार की घातक बीमारियाँ पैदा कर सकते है। मृदा प्रदुषण से मिट्टी की उपजाऊ शक्ति खत्म होती है। और इससे मृदा उपरदन जैसे प्रभाव होता है। ध्वनि प्रदुषण मानसिक असंतुलन, सिरदर्द, चिडचिडापन और सुनने की शक्ति में कमी जैसी बीमारियाँ उत्पन्न कर सकता है।।

प्रदुषण के प्रकार :

१) जल प्रदुषण : जल हमारे जीवन के लिए बहुत आवश्यक है।। लेकिन वर्तमान समय में जल प्रदुषण के चलते पीने का पानी बहुत ही कम रह गया है। जिसके अनेक कारण हैं लेकिन जो पीने योग्य उपलब्ध जलराशि है वो भी दुषित होती जा रही है। और इन सबमें से मुख्य कारण है - जल का प्रदुषण होना।

२) वायु प्रदुषण : आज के समय में कारखानों, विभिन्न मोटर कार, बाइक आदि गाड़ियों से निकलने वाले धुएं के कारण वातावरण बहुत ही प्रदूषित हो चुका है। सबसे अधिक वायू प्रदुषण गाड़ियों के धुएं से हो रहा है। उसके अतिरिक्त भी बहुत सी विज्ञान द्वारा दी गयी ऐसी तकनीक है जिसका इस्तेमाल करने से भी हमारे क्रियाकलापो से वायु प्रदुषण हो रहा है।

३) मृदा प्रदुषण / भूमि प्रदूषण : बढ़ती जनसंख्या के साथ साथ उनके रहने और बसने के लिए धरती से जंगल हटाए जा रहे है। साथ ही उतने सभी मनुष्यों के अपशिष्ट व अन्य कचरा का बोझ भी धरती पर ही पडता है। जिस से धरती भी प्रदुषित हो रही है । भूमि प्रदुषण के अन्य बहुत से कारण होते है।

४) ध्वनि प्रदूषण : इसका अर्थ होता है ध्वनि से होने वाला प्रदूषण । आप ने ध्यान दिया होगा कि सडकों पर चलने वाले वाहनों से निकलने वाली हॉर्न वाली आवाजे और जगह जगह लगे हुए लाउडस्पीकर से होने वाले आवाज से ध्वनि प्रदूषण की मात्रा बढ़ रही है।

५) रेडियोधर्मी प्रदुषण : रेडियोधर्मी प्रदुषण रेडिएशन होने वाला प्रदुषण है जो कि इंसानो के लिए खतरनाक है । मुख्य रुप रेडियोएक्टिव पदार्थों से निकलने वाले जैसे कि युरेनियम, थोरियम प्लुटोनियम आदि से रेडियोएक्टिव प्रदुषण होता है।

६) प्रकाश प्रदूषण : प्रकाश प्रदुषण को ही फोटो पॉल्युशन (Photo Pollation) के नाम से जाना जाता है। उसे चमकदार पॉल्युशन के नाम से भी जाना जाता है। ये प्रदुषण मुख्य रुप से कृत्रिम प्रकार के इस्तेमाल से बढ रहा है।

◆

कर्मवीर भाऊराव पाटिल

धनश्री यशवंत कुंभार
बी. ए. भाग - २

कर्मवीर भाऊराव पाटिल भारत के इतिहास में एक प्रमुख व्यक्ति थे जो शिक्षा और सामाजिक सुधार में अपने अमूल्य योगदान के लिए जाने जाते थे, वह एक दूरदर्शी शिक्षक थे । जिन्होंने अपना जीवन समाज के वंचित और हाशिये पर मौजूद वर्गों को सशक्त बनाने के लिए समर्पित कर दिया।

२२ सितंबर १८८७ को महाराष्ट्र के कुंभोज नामक एक छोटे से गाँव में जन्मे । भाऊराव पाटिल एक अग्रणी व्यक्ति थे जिनके अभिनव विचारों और प्रयासों ने देश के शैक्षिक परिदृश्य को बदल दिया । यह निबंध कर्मवीर भाऊराव पाटिल के जीवन, उपलब्धियों और प्रभाव पर प्रकाश डालेगा, उनकी विशाल विरासत पर प्रकाश डालेगा।

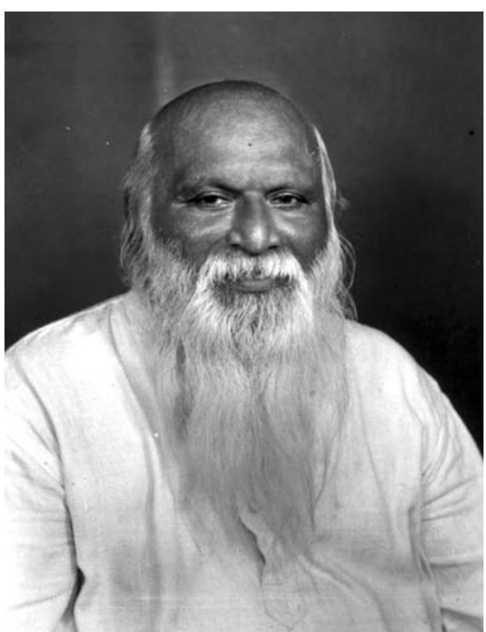

१. प्रारंभिक जीवन और पृष्ठभूमि : कर्मवीर भाऊराव पाटिल का जन्म औपनिवेशिक युग के दौरान महाराष्ट्र के ग्रामीण इलाखे में एक साधारण परिवार में हुआ था । उनके पिता किसन पाटिल, एक किसान थे और उनकी माँ पार्वतीबाई, एक पवित्र और दयालु महिला थी । वित्तीय बाधाओं और शैक्षिक संसाधनों तक सीमित पहुँच के बावजूद भाऊराव पाटील ने कम उम्र से ही असाधारण बुद्धिमत्ता और ज्ञान की प्यास का प्रदर्शन किया ।

२. शिक्षा - शिक्षा के लिए उनकी खोज में कई बाधाओं का सामना करना पडा, जिनमें गरिबी और सामाजिक मानदंड शामिल थे जो निचली जातियों के लिए शिक्षा को हतोत्साहित करते थे । हालाकि ज्ञान प्राप्त करने के उनके दृढ संकल्प ने उन्हें स्कूल जाने के लिए लंबी दूरी तय करने के लिए प्रेरित किया गया । उन्होंने माना कि लोगों को अज्ञानता और गरिबी की बेडियों से मुक्त कराने में शिक्षा एक महत्त्वपूर्णकारक थी ।

३. रयत एज्युकेशन सोसायटी : १९१९ में कर्मवीर भाऊराव पाटिल ने जाति, पंथ या वित्तीय पृष्ठभूमि की परवाह किए बिना सभी को गुणवत्तापूर्ण शिक्षा प्रदान करने की दृष्टि से रयत एज्युकेशन सोसायटी की स्थापना की । सोसायटी की स्थापना सातारा महाराष्ट्र में हुई और यह भाऊराव पाटिल की शैक्षिक क्रांति की आधारशिला बन गई।

४. शिक्षा में नवाचार : कर्मवीर भाऊराव पाटिल ने शिक्षा में नवीन पद्धतियों की शुरुआत की जो उनके समय से आगे थी । उन्होंने यह सुनिश्चित करने के लिए स्थानीय भाषा शिक्षा के महत्त्व पर जोर दिया कि छात्र अवधारणाओं को प्रभावी ढंग से समझे । उन्होंने आर्थिक रूप

से वंचित छात्रों को परिसर में काम के अवसर प्रदान करके, उनकी शिक्षा के वित्तपोषण में मदद करके 'कमाओ और सीखो' की अवधारणा भी पेरा की ।

५. सातारा निःशुल्क प्राथमिक शिक्षा योजना : कर्मवीर भाऊराव पाटिल के सबसे महत्त्वपूर्ण योगदानों में से एक १९२८ में सातारा मुफ्त प्राथमिक शिक्षा योजना का कार्यान्वयन था । इस योजना के तहत उन्होंने यह सुनिश्चत किया की सभी बच्चों के लिए प्राथमिक शिक्षा निःशुल्क हो, चाहे उनकी सामाजिक-आर्थिक पृष्ठभूमि कुछ भी हो । यह पहल शिक्षा को सार्वभौमिक बनाने और निरक्षरता उन्मुलन की दिशा में एक क्रांतिकारी कदम था ।

६. शैक्षणिक संस्थानों का विस्तार : इन वर्षों में भाऊराव पाटिल के शैक्षिक प्रयासों ने गति पकडी, जिससे रयत एज्युकेशन सोसायटी की छत्रछाया में कई स्कूलों, कॉलेजों और व्यावसायिक प्रशिक्षण संस्थानों की स्थापना हुई । उनके प्रयास महाराष्ट्र से आगे बढे, अन्य राज्यों में भी संस्थान स्थापित किए गए ।

७. रयत कॉलेज ऑफ एज्युकेशन : कर्मवीर भाऊराव पाटिल द्वारा स्थापित रयत कॉलेज ऑफ एज्युकेशन शिक्षक प्रशिक्षण के लिए एक प्रमुख संस्थान बन गया । इसने सक्षम और प्रतिबद्ध शिक्षकों को तैय्यार करने में महत्त्वपूर्ण भूमिका निभाई जिन्होंने भारत में शिक्षा प्रणाली को बेहतर बनाने में योगदान दिया ।

८. सामाजिक सुधार और वकालत : शिक्षा के क्षेत्र में अपने उल्लेखनिय कार्य के अलावा कर्मवीर भाऊराव पाटिल विभिन्न सामाजिक सुधार आंदोलनों में सक्रिय रुप से शामिल थे । उन्होंने छुआछुत के खिलाफ लडाई लडी और निचली जातियाँ और हाशिए पर रहने वाले समुदायों के उत्थान के लिए काम किया । सामाजिक न्याय और समानता के लिए उनकी वकालत ने उन्हें स्वतंत्रता के लिए राष्ट्रीय संघर्ष में एक सम्मानित व्यक्ति बना दिया ।

९. दर्शन और विचारधारा : भाऊराव पाटिल की विचारधारा महात्मा फुले और डॉ. बी.आर. आंबेडकर की शिक्षाओं से गहराई से प्रभावित थी । उनका सामाजिक न्याय, समानता और सशक्तिकरण के सिद्धांतों में दृढ विश्वास था । उनका दर्शन इस विचार के ईद-गिर्द घुमता था की शिक्षा समाज को सकारात्मक रुप से बदलने का एक साधन होना चाहिए । उनका लक्ष्य जिम्मेदार नागरिकों का पोषण करना था जो देश की प्रगति में योगदान देंगे ।

१०. विरासत और प्रभाव : कर्मवीर भाऊराव पाटिल की विरासत उनके द्वारा स्थापित संस्थानों और उनके द्वारा अपनाए गए सिद्धांतों के माध्यम से आगे बढ रही है । रयत एज्युकेशन सोसायटी जिसे अब रयत शिक्षण संस्थान के नाम से जाना जाता है। महाराष्ट्र और उसके बाहर एक महत्त्वपूर्ण शैक्षिक समूह बना हुआ है, जो हजारों छात्रों को शिक्षा प्रदान करता है।

◆

दोस्ती : एक पवित्र रिश्ता

मयुरी मनोहर महाजन
बी. ए. भाग - ३

कहते है दोस्ती हौसलों से उडान होती है ।
सच्ची दोस्ती से ही पहचान होती है ।
जिंदगी में सबकुछ मिल जाता है ।
जब हमारी दोस्ती में जान होती है ।

हमारे आसपास मिलजुलकर एकसाथ दोस्ती के पवित्र बंधन में जिंदगी बिताते दिखाई देते है । दोस्ती यह एक निर्मल नाता है । दोस्ती में उच-नीच, अमीर-गरीब का भेद नहीं दिखाई देता । दोस्ती का यह पवित्र रिश्ता किसी भी व्यक्ती के साथ जुड जाता है । उसमें माता-पिता, माता-बेटा, बेटा-पिता, भाई-बहन ऐसे ही हर किसी के साथ भी हो जाता है ।

यदी आप और आपके मित्र में विश्वास, समानता, करुणा, इमानदारी और स्वतंत्रता है, तो आपके पास पहले से ही एक सच्चा दोस्त है ।

'इश्क ने दोस्ती से एक दिन पूछ ही लिया
जब में हूँ यहाँ तो तेरा क्या काम है
तो दोस्ती ने कहा जहाँ तू नाकाम है
वहाँ मेरी ही नाम है'

व्यक्ती को हर रिश्ता अपने जन्म से ही प्राप्त होता है, अन्य शब्दों में कहे तो ईश्वर पहले से बना देता है, पर दोस्ती एक ऐसा रिश्ता है, जिसका चुनाव व्यक्ति स्वयं करता है । मित्रता किसी भी उम्र और किसी के साथ भी हो जाती है।

दोस्ती का महत्त्व : व्यक्ति के जन्म के बाद से वह अपनों के मध्य रहता है, खेलता है, उनसे सिखता है । पर हम हर बार व्यक्ति हर किसी से साझा नहीं कर सकता । व्यक्ति का सच्चा मित्र ही उसके सारे राज जानता है । पुस्तक ज्ञान की कुंजी है, तो एक सच्चा मित्र पुरा पुस्तकालय, जो हमे समय समय पर जीवन के कठिनाईयों से लडने में सहायता प्रदान करता है । व्यक्ति के व्यक्तित्व के निर्माण में दोस्ती की मुख्य भूमिका होती है । ऐसा ही कहा जाता है की,

व्यक्ति स्वयं जैसा होता है वहाँ अपने जीवन में दोस्त भी वैसा ही चुनता है और व्यक्ति से कुछ गलत होता है तो समाज उसके दोस्तों को भी समान रुप से उस गलती का भागीदार होता है ।

दो व्यक्ति (स्त्री-पुरुष, लडका-लडकी) अगर साथ में हो तो उनके बीच कोई चक्कर चल रहा है ऐसा नहीं, किंतु उन में घनिष्ट एवं सच्ची दोस्ती भी होती है । समाज में यह सुधार आना चाहिए । समाज ऐसे स्थिती में गलत ही विचार प्रकट करता है, इसके कारण दो व्यक्तियों की दोस्ती में दरार आ जाती है । एवं टूट भी जाती है । मित्रता हमारे जीवन का खूबसुरत हिस्सा होता है । हम अपने सुख-दुःख अपने दोस्त को बेफिक्र होकर बाँट सकते है । एक सच्चा दोस्त हर वक्त हमारे साथ साये की तरह खडा मिलता है ।

सच्चे दोस्त हमारी बुराई कभी भी नहीं करते है । वह जीवनभर हमारा साथ देते है । वह दुसरों के सामने कभी भी अपनी बुराई नहीं करते ।

जब हम कोई भी क्रिया, चीज वस्तु एवं दृष्टी दूरसे देखते है तो बहुत से विचार मन में आते रहते है और वही हम पास जाकर उसका अभ्यास करके एवं अच्छे से परिक्षण करे, जो रही विकल्प हमें प्राप्त होता है, वैसेही दो व्यक्तियों के संबंध को दूरसे देखकर उनमें अनुमान ना लगाये कि उनका कुछ अलग ही चक्कर हो; किंतु पास जाकर उनके पवित्र दोस्ती के रिश्ते को समझना चाहिए । यह समाज के नजरों को बदलना चाहिए । समाज में ऐसे भी लोग होते है, जिनके नजरों को बदलना चाहिए । समाज में ऐसे भी लोग होते है, जो दूरसे ही अंदाज लगाकर दोस्ती के पवित्र रिश्ते को कुछ और ही रिश्ता जोडकर आसपास एवं समाज में अफवाएँ फैलाते है, उसका परिणाम उन दो व्यक्तिं पर बहुत बुरी तरह से पडता है। एवं उनेक परिवार पर भी और समाज का देखने का नजरीयाँ भी बदल जाता है ।

प्यार के अलावा इस दुनियाँ में एक सच्चा और अच्छा दोस्ती का पवित्र रिश्ते को प्यार के नजर से मत देखो । जिनकी नजर अच्छी होती है, उसकी सोच अच्छी होती है । प्यार तो पल भर के लिए होता है, किंतु दोस्ती जिंदगी भर होती है।

◆

राष्ट्रभाषा हिंदी

तन्वी बापूसो भारते
बी. कॉम. भाग - २

'हिंदुस्तान की है शान हिंदी
हर हिंदुस्तानी की है पहचान हिंदी
एकता की अनुपम परंपरा है हिंदी
हर दिल का अरमान है हिंदी'

प्रस्तावना – हमारे भारत देश में बहुत भाषाएँ बोली जाती है । हर देश की पहचान उस देश की भाषा और संस्कृति से होती है । हर एक देश की अपनी अपनी भाषा और संस्कृति है । हमारी राष्ट्रभाषा हिंदी को संस्कृत की बेटी कहा जाता है । हिंदी भाषा समझने और लिखने के लिए बहुत ही आसान है ।

हिंदी भाषा का इतिहास – हमारे देश के राष्ट्रपिता महात्मा गांधी ने सन १९१८ की हिंदी साहित्य संमेलन में हिंदी भाषा की राष्ट्रभाषा बनाने का प्रस्ताव रखा था ।

हिंदी भाषा का इतिहास लगभग एक हजार साल पुराना माना गया है । संस्कृत भारत की सबसे प्राचीन भाषा है । जिसे आर्य भाषा या देवभाषा भी कहा जाता है । हिंदी इसी आर्य भाषा संस्कृत की उत्तराधिकारिणी मानी जाती है, साथही ऐसा भी कहा जाता है की हिंदी का जन्म संस्कृत की ही कोख से हुआ है । हिंदी को संविधान सभा ने १४ सितंबर १९४९ को राजभाषा के रूप में अंगीकार किया । इसलिए भारतवर्ष में हर साल १४ सितंबर १९४९ को राष्ट्रभाषा के रुप में मनाया जाता है । इसलिए भारतवर्ष में हर साल १४ सितंबर १९४९ को हिंदी दिवस के रुप में मनाया जाता है । आधुनिक हिंदी का जनक भारतेंदु हरिश्चंद्र को माना जाता है, वह हिंदी गद्य के एक महान लेखक थे । हिंदी भाषा का पुराना नाम अवहट्ट कहा गया और इसी अवहट्ट से ही हिंदी का उद्‌भव हुआ।

हिन्दी भाषा का दर्जा – जब हमारा देश भारत आजाद हुआ तो उसके करीब २ साल बाद १४ सितंबर १९४९ को हिंदी भाषा को भारत देश की राजभाषा का दर्जा दिया गया था। यह हिंदी भाषा देवनागरी लिपी में लिखी हुई है। हमारे पुरे भारत देश में हिन्दी भाषा को राष्ट्रभाषा के रुप में चुना गया।

हिन्दी भाषा की उत्पति – इस हिंदी शब्द की उत्पत्ति संस्कृत भाषा के सिंधु शब्द से हुई है । इस सिंधु नदी के किनारे पर ईरानी लोग रहते थे। वे सिंधु न कहकर उसे हिन्दू कहने लगे । जिसकी वजह से यहाँ के लोग हिन्द, हिंदू और हिन्दुस्तान कहलाने लगे।

हिन्दी भाषा की विशेषता – हिन्दी भाषा को संस्कृत की बड़ी बेटी कहा जाता है। यह भाषा पढने लिखने के लिए बहुत आसान हैं। हिंदी भाषा को कुछ समय में ही हम पढ़ना-लिखना सीख सकते है। इस भाषा की विशेषता यह है कि, इस भाषा में जैसे लिखा जाता है वैसे ही पढ़ा जाता है। इसकी मुख्य विशेषता यह है कि इस हिंदी भाषा मे संसार के सभी शब्द घुलमिल जाते है । आज के समय में हिंदी भाषा में बहुत सारे अनगिनत विदेशी शब्द भी शामिल हो गए है। शुद्ध हिंदी भाषा हर किसी को नहीं आती है। हिंदी भाषा का एक विषय विद्यार्थियों को स्कूल

में पढ़ाया जाता है। पुरानी हिंदी भाषा में संस्कृत और देवनागरी का मिश्रण देखने को मिलता है।

हिंदी भाषा का महत्त्व – हमारे देश में हिंदी भाषा का सबसे ज्यादा महत्त्व है। यह भारत देश की प्रमुख भाषा है। हिंदी भाषा यह देश के सभी लोगों को एकता के सूत्र में बांधने का कार्य करती है। हर एक देश की भाषा यह देश की उन्नति का मार्ग होता है। हमारे देश में हिंदी भाषा ने अपनी महत्त्वपूर्ण भूमिका निभाई है। देश में राष्ट्रभाषा का प्रयोग करना देश की एकता का प्रतिक होता है। देश की एकता को बनाए रखने के लिए राष्ट्रभाषा का प्रयोग बेहद जरुरी है। हर व्यक्ति को राष्ट्रभाषा बोलना और समझना आना चाहिए। व्यक्ति कितना भी अंग्रेजी का ज्ञान क्यों ना झाड दे लेकिन हिंदी भाषा में बात करने से जो संतुष्टि मिलती है, वह संतुष्टि अंग्रेजी में बात करने से नहीं मिलती है।

हिन्दी दिवस पर कार्यक्रम – हमारें भारत देश में हर साल १४ सितम्बर को हिंदी दिवस मनाया जाता है। इस दिन अन्य जगहों पर विविध कार्यक्रम आयोजित किये जाते हैं। स्कूल और कॉलेज में निबंध लेखन, वाद-विवाद सांस्कृतिक कार्यक्रम भी आयोजित किये जाते हैं। हिंदी दिवस के अवसर पर सरकार के द्वारा पुरस्कार भी प्रदान किया जाता है। सरकार ऐसे लोगों को पुरस्कार देती हैं, जिन लोगों ने अपना बहुमुल्य समय इस हिंदी भाषा का प्रसार और प्रचार करने में लगा दिया है।

राष्ट्रभाषा के विकास संबंधी प्रयत्न

देश में आज हिंदी भाषा को जो अधिकार मिलना चाहिए था, वह उसकी अधिकारिणी नहीं बन पायी। आज भी अंग्रेजी बोलने वाले लोगों को मान की नजरोंसे देखते है। पूरे देश को एकजुट होकर राष्ट्रभाषा और राज्यभाषा हिंदी को बचाने के लिए जरुरी प्रयास करने होंगे। सरकार भी आज हिंदी भाषा को प्रोत्साहित कर रही है। हिंदी दिवस के अवसर पर सरकारी विभागों में हिंदी की प्रतियोगिताएँ भी आयोजित की जाती है। हिंदी भाषा को बढावा देने के लिए सरकार ने अनेक पुरस्कार की योजनाएँ शुरू की हैं। सरकार द्वार हिंदी में अच्छे कार्य के लिए राजभाष गौरव पुरस्कार भी प्रदान किया जाता है।

निष्कर्ष – देश के सभी लोगों को हिंदी भाषा का सम्मान करना चाहिए। यह भाषा सभी धर्म के लोगों को जोडने का कार्य करती है। इसलिए देश की राष्ट्रभाषा सभी हिंदी पर हमें गर्व होना चाहिए । क्योंकि हम सभी हिंदी भाषी/ हिंदवासी है। उसके साथ साथ हिंदी भाषा के महत्त्व को भी समझना चाहिए । हमारे राष्ट्रीय पहचान के लिए राष्ट्रीय एकता आवश्यक है। हम अपने बच्चों को ऐसी शिक्षा दें जो राष्ट्रीय भावना को बल प्रदान करें।

'जन-जन की भाषा है हिंदी
भारत की आशा है हिंदी
जिसने पूरे देश को जोड़े रखा है
वह मजबूत धागा है हिंदी...
हिन्दुस्तान की गौरवगाथा है हिंदी
एकता की अनुपम परम्परा हैं हिंदी
जिसके बिना हिन्दू थम जाए
ऐसी जीवनरेखा है हिंदी...
सरल शब्दों में कहा जाए तो
जीवन की परिभाषा है हिंदी...'

◆

तनाव की दवा : शास्त्रीय संगीत

सन्मति धोंडीराम अवघडे
बी. ए. भाग - १

हमारे देश के कुछ होनहार वैज्ञानिकों ने एक ऐसा उपाय निकाला है, जो मात्र दस मिनिट में मानसिक तनाव को गायब कर सकता है। यह हमारे आय.आय.टी. कानपुर के वैज्ञानिकों की खोज है। उनके मतानुसार अगर शास्त्रीय संगीत के राग भिमपलासी और राग दरबारी को कुछ समय तक सुना जाय तो मानसिक तनाव में कमी लाई जा सकती है। संशोधन के अनुसार मनुष्य के मस्तिष्क में न्यूरॉन्स होते है। यह एक तरह की कोशिकाएँ है जो इलेक्ट्रोमॅग्नेटिक तरंगों के जरीए संदेशों का आदान-प्रदान करते हैं।

लेकिन मानसिक तनाव की स्थिती में मस्तिष्क की कोशिकाओं पर बुरा असर पड़ता है। परिणामस्वरूप मस्तिष्क में थकान और तनाव के भाव पैदा होते है। ऐसी अवस्था में राग भिमपलासी और राग दरबारी को सुनने से मस्तिष्क की कोशिकाएँ सक्रिय होती है। जिससे तनाव और बेचैनी की मात्रा में कमी होती है। वैज्ञानिकों ने अपने छात्रों को राग दरबारी और राग भिमपलासी सुनवाया। इसी दौरान इ.सी.जी मशीन के माध्यम से मस्तिष्क की गतिविधी का सूक्ष्म अध्ययन किया गया। गहरे अध्ययन से पता चला की इन रागों को सुनते ही १०० सेकंद के भीतर मस्तिष्क में न्यूरॉन्स सक्रिय हो जाते है।

इसी संशोधन के अनुसार राग भिमपलासी को दिन में और राग दरबारी को रात में सुनने से अच्छे परिणाम मिलते है। क्योंकि शास्त्रीय संगीत में रागों का अनन्यसाधारण महत्त्व है। इन रागों को सुनने के लिए विशेष समय निर्धारित किया गया है। अगर समय के हिसाब से राग को सुना जाए तो उसका असर बहुत बढ़ जाता है। वैसे तो संगीत का दिल से बहुत गहरा रिश्ता है लेकिन अब विज्ञान कहता है की संगीत का आपके मस्तिष्क से भी गहरा संबंध है।

संगीत शास्त्र के अनुसार निम्न प्रकार से विविध रागों का महत्व देखा जा सकता है -

१) राग दुर्गा - आत्मविश्वास बढानेवाला ।
२) राग यमन -कार्यशक्ती बढानेवाला।
३) राग देसकार - उत्थान एवं संतुलन बनानेवाला ।
४) राग बिलावल - आध्यात्मिक उन्नती एवं संतुलन रखनेवाला।
५) राग हंसध्वनी - सत्य-असत्य की पहचान करानेवाला।
६) राग श्याम कल्याणी - मूलाधार उत्तेजित करनेवाला।
७) राग हमीर - आक्रमकता बढ़ानेवाला तथा यश,

शक्ती एवं आक्रमक उर्जा निर्माण करनेवाला।

८) राग केदार – स्वकर्तृत्वपर विश्वास निर्माण करनेवाला।

९) राग भूप – शांती निर्माण करते हुए अहंकार नियंत्रण करनेवाला ।

१०) राग अहिरभैरव – शुद्ध इच्छा, प्रेम और भक्तिभाव निर्माण करनेवाला।

११) राग भैरवी – इडा नाडी सशक्त बनानेवाला।

१२) राग मालकंस – शांत, मधुर प्रेमभाव निर्माण करनेवाला।

१३) राग भैरव – शांतवृत्ति और शुद्ध इच्छाशक्ती निर्माण करते हुए आध्यात्मिक भाव जगानेवाला ।

१४) राग जयजयवंती– सुख एवं समृद्धी प्रदान करनेवाला।

१५) राग भिमपलास – संसार सुख एवं प्रेम प्रदान करनेवाला

१६) राग सारंग – कल्पनाशक्ती, कार्यकुशलता वृद्धिंगत करते हुए नवनिर्मिती ज्ञान देनेवाला।

१७) राग गारी – शुद्ध इच्छा, मर्यादाशीलता, प्रेम, समाधान उत्थान तथा सर्व बाधा हरनेवाला ।

गानसमाज्ञी लता मंगेशकरजी के शब्दों में ''संगीत का स्थान अगर मुझे पूछे तो सबसे ऊँचा है। संगीत इन्सान को बहुत सी मरतबा बहुत बुरे विचारों से भी दूर कराता है। संगीत की वजह से आदमी बहुत अच्छे विचार मन में ला सकता है। जिंदगी में वो एक अलग जगह पर जाकर बैठ सकता है। और संगीत में एक ऐसी ताकद है कि इन्सान की सारी तकलीफें वो एक पाँच मिनिट के लिए सही भूल सकता है । मेरे हिसाब से मैं संगीत गाती ही हूँ तो मेरे लिए संगीत बहुत बड़ी चीज है। इसीलिए मेरो खयाल है अगर किसी को संगीत पसंद भी है, तो वो भी अपनी जिंदगी में बहुत कुछ तरक्की कर सकता है।''

◆

चांद्रयान-३

दर्शन राजेंद्र चौगुले
बी. ए. भाग - ३

१) चाँद पर खोज करने के लिए चंद्रयान-३ तयार किया गया।

२) चंद्रयान-२ असफल रहा परंतु इस्रो ने हार न मानी और पुरी तैयारी के साथ चंद्रयान-३ निर्माण किया और २३ अगस्त २०२३ को शाम ०६:०४ मिनट पर चंद्रमा की धरती पर सुरक्षित लैंडिग किया।

३) चंद्रयान का प्रक्षेपन १४ जुलाई को किया था, चाँद तक पहुँचने में चंद्रयान-३ को ४२ दिन लगे ।

४) यह चंद्रयान ३ हिस्से में था -

१) प्रोपल्शन मॉड्यूल

२) विक्रम लैंडर

३) प्रज्ञान रोवर

५) चंद्रयान-३ यह पहला यान है जो चंद्रमा के दक्षिण ध्रुविय पर उतरा है।

६) चंद्रयान जैसे-जैसे चंद्रमा के पास आता गया वैसे-वैसे उसे सॉफ्टवेअर के माध्यम से कंट्रोल करके सिधा किया और उसकी स्पीड कम कर दी गयी और चंद्रयान-३ चंद्रमा के सतेह पर सॉफ्ट लँडिंग किया।

७) जैसे ही चंद्रयान मिशन यशस्वी हुआ जैसे हि देश के प्रधानमंत्री श्री नरेंद्र मोदी जी ने बधाई देकर आगे बढ़ने के लिए प्रोस्ताहित किया।

८) मुझे गर्व है की मैं भारतीय नागरिक हूँ और मेरा भारत प्रगती की और जा रहा है।

चंद्रयान - ३
एक सफल मिशन
पूरा हुआ 'साइकिल से चांद तक' का सफर....

◆

चांद्रयान ३

मयुरी मनोहर महाजन
बी. ए. भाग - ३

१) चांद्रयान-२ के बाद चांद्रयान ३ यह पुरी तयारी के साथ चंद्रमा पर पहुँचा।

२) चंद्रमा की भौगोलिक परिस्थिती वहाँ की सब वातावरण का अभ्यास करने के लिए भेजा गया है।

३) प्रक्षेपन १४/०७/२०२३ को किया।

४) लँडिग २३/०८/२०२३ को हुई।

५) पृथ्वी से चांद तक जाने के लिए बयालीस दिन लगे।

६) उस मिशन कि पुरी टिमनें अच्छे से पुरा अध्ययन और पुरी तैयारी के साथ प्रक्षेपन करके, सॉफ्ट लँडिंग किया।

७) चांद्रयान-२ चाँद तक पहुँचने वाला था तभी वह भटक गया और वह मिशन असफल रहा पर पुरी तैयारी के साथ चांद्रयान - ३ लँडिंग करके इतिहास रच दिया।

८) चाँद्रयान का प्रक्षेपन १४ जुलाई को ०२ : ३५ को हुआ और २३ अगस्त को ०६:०४ बजे लँडिंग हुआ।

९) भारत के प्रधानमंत्री नरेंद्र मोदीजी ने शुभकामनाएँ देकर आगे के मिशन के लिए बधाई दियी।

१०) भारतीय अंतरिक्ष अनुसंधान संगठन इस्रो के अनुसार, चंद्रयान-३ को तैयार करने पर कुल ६१५ करोड रुपये का खर्च आया है।

११) चंद्रयान-३ चांद पर भूकंप का अध्ययन, सतह पर गर्मी का अध्ययन, पान की खोज, खनिज की जानकरी और मिट्टी का अध्ययन करेगा।

१२) पुरे विश्व में भारत देश यह पहिला देश है की जो दक्षिण ध्रुव पर लँडिंग किया है।

◆

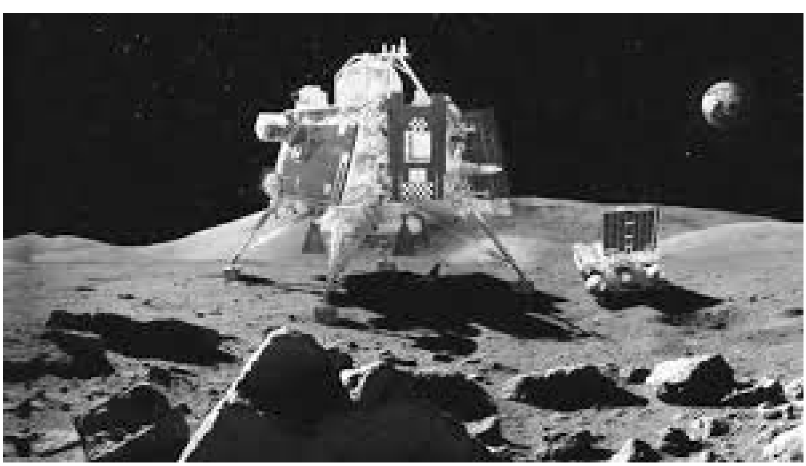

माँ–बाप और गुरु

माँ बाप ने जनम दिया,
दिखाई ये दुनिया
उन्होंने पालकर बडा किया
गुरु ने अच्छा ज्ञान दिया
सिखाया लोगों में मिलजुलकर रहना
छोटी छोटी बातों में खुशी ढुंढना
उनपर मुझ को बडा है नाज
उन सबको मुझे अभिमान है आज

– फजल मकबुल हेब्बाळे
बी.ए. ३

मेरा ईश्वर

मेरे ईश्वर का कोई रुप नही है ।
क्योंकि हर एक रुप ईश्वर का ही है ।
मेरे ईश्वर का कोई रंग नही है ।
क्योंकि हर एक रंग में ईश्वर ही समा है ।
मेरे ईश्वर का नाम नही है ।
क्योंकि हर एक नाम ईश्वर का ही है ।
मेरे ईश्वर का कोई आकार नही है ।
क्योंकि हर एक आकार में वही निराकार है ।

– सन्मती विठ्ठल खरात
बी.ए. ३

मेरा देश महान

भारत है मेरा प्यारा
सारे जहाँ से है यह न्यारा
जिसकी अलग ही है शान
वह है मेरा देश महान ।

कहीं पे नदियाँ बहती है
कहीं पे पंछी गाते है
जहाँ रखा जाता है
नारी के इज्जत का मान
वह है मेरा देश महान ।

जहाँ होता है संस्कृति का बसेरा
वहाँ होता है अच्छाई का सबेरा
जहाँ पे अगनित है भाषाएँ
और तरह तरह के धर्म
वह है मेरा देश महान ।

– धनश्री जयवंत मुगडे
बी.ए.३

महिला गान

महिला है संसार बसाती
घर खुशियों से स्वयं सजाती
घर की धडकन है महिला जाती
हर घर की मुस्कान सजाती ।

मैंने जितना समझा, जाना
उतनी महिला है अनजानी
फुल की कोमलता भरी महिला
फिर भी आग से भरी महिला ।

कही पानी है, कही है आग
क्षमा, दया और प्यार मुरत महिला
शक्ति पुरुष की, माँ की ममता
स्वप्न स्वयं साकारती है स्वयं महिला

– दिव्यानी दत्तात्रय भडगावे
बी.ए. ३

हिंदी राष्ट्रभाषा

हिंदी है एक सितारा
हिंदी आकाश में चमके तारा
हिंदी भाषा है प्यार हमारा
हिंदी भाषा जानता है जग सारा
हिंदी भाषा है न्यारी
हिंदी भाषा है हम सबको प्यारी
हिंदी भाषा हमारी साँस
हिंदी भाषा हमारी आस
हिंदी में बोलते है लोग कम
हिंदी भाषा को प्यार करते है सब लोग हम
हिंदी भाषा का करते है हम सन्मान
हिंदी भाषा है हम की जान
हिंदी भाषा है भारत की शान
हिंदी भाषा को है राष्ट्रभाषा का मान

– तनुजा राजेंद्र थोरात
बी.कॉम. २

ENGLISH SECTION

"Education is the most powerful weapon you can use to change the world."

- B.B. King

SECTION EDITOR

Prof. D. C. Tulshikatti

Dr. Smt. T. S. Patil

INDEX

PROSE

The cry of Transgender / Ziyaulmustafa Dilawar Momin
Organic Farming : Need of an Era / Tanjila Amin Jamadar
Millets of India / Tabassubh Akbar Ghudhubhai
Muniba Mazari : The Iron Lady of Pakistan / Samaruddhi Rajendra Narake
Importance of Sports and Games / Amruta Chandrakant Khot
The Problem of Single Use Plastic and The Need to Eliminate it / Rutuja Uttam Kamble
One Nation One Elecion / Shraddha Pandurang Tonape

POEM

My College Life / Pranoti Ananda Powar
My Family / Pranoti Ananda Powar
The Fairest Tale / Tanuja Rajendra Thorat
Good Friends / Sayali Rajendra Durge

The Cry of Transgender

Ziyaulmustafa Momin (B.A.III)

India is a democratic country. Democracy offers equal opportunities to all. It asserts freedom of an individual. In India, gender inequality has remained a burning topic for discussion. The third gender or transgender people are victimized and discriminated by the society. They are victims of humiliation in school, housing facilities, public places such as the restrooms, prisons, jails and a numerous other domains. In certain cases, the victimized fails to raise the voice against the victimizer. Even when a few of them raise their voice against injustice, they get nothing but disillusionment. The only thing they seek is recognition to live their life peacefully. However, societal prejudices and belief system does not permit the same.

The transgender community is one of the most misunderstood communities in the society. They are often subjected to discrimination, violence and even death, simply for being who they are. Hence, the cry of the transgender for justice remains at the root of their existence. It is a cry of a group of people who have been underestimated or ignored by society. The cry of the transgender is an appeal for acceptance, understanding and equality. It serves as a reminder that transgender are people, just like everyone else, and they deserve rights and respect as everybody else.

It is a cry for understanding empathy for the transgender community. It is a cry for justice and for the recognition that transgender have the same rights as everyone else. This is also cry of the transgender for acceptance and equality. However, transgender are still subjected to discrimination, harassment and violence in many parts of the world. In some countries, being transgender is still a crime, punishable by death.

Transengender are often excluded from medical care, housing and employment opportunities, which can lead to poverty and homelessness. The cry of the transgender is indeed a call to stand in solidarity with the transgender, community and to fight for their rights. We all have the power to make a difference, whether it's through donating money, volunteering our time, or simply speaking out against discrimination. Every day we can make a small difference in the lives of transgender and help to ensure that they are treated with dignity and respect. The coy of the transangender is an appeal the respect and recognition regardless of race, gender we are an obligation to ensure that treating each other with kindness or sexual orientation.

Thus, as a human being, we should give them respect and dignity that all humans deserve. In this regard, the only way to bring about transformation in the lives of transgender is to educate them. They must be treated as a human being. There has to be a reservation policy for them in various spheres of societal life. The cry of transgender will go unnoticed if we fail to express humanistic concen for them.

◆

Organic Farming : Need of an Era

Tanjila Jamadar (B.A.III)

Organic farming has become a need of an era. In India, nearly 43.96 percent of the workforce is employed in agriculture, while the other half was almost equally distributed between service and industry sector in 2021. Agriculture is referred as the backbone of the country. In this regard, organic farming has become need of an era. Organic farming is a production system that prevents the use of fertilizers and pesticides. Instead, it uses natural manure, plant residues and animal waste. It greatly contributes to maintain soil productivity and fertility.

Sir Albert Howard is a famous British agronomist. He is referred to as the "Father of Organic Farming". He discovered organic agriculture principles and practices based on his experiences in India during the early 20th century. There are six types of organic farming practiced in India. They are crop-Based Organic Farming, Livestock - Based Organic Farming, Agro Forestry, Permaculture, Urban Organic Farming and Community Support Agriculture CSA.

In the hectic lifestyle, man has become more self-centric and has started giving undue importance to make excessive use of chemical fertilizers, toxic pesticides for personal gain. However, human health and nature are being adversely affected by the excessive use of chemical fertilizers and toxic pesticides. They are putting life of people at risk with harmful pesticides and fertilizers. Hence, the best solution for healthy life is the consumption of organic vegetables, fruits and other products. In this regard, organic farming has become need of an hour.

In India, organic farming includes a wide range of techniques that put an emphasis on natural processes, soil health and sustainability. Additionally, these techniques are frequently derived from farming methods and modified to meet the unique requirements

and circumstances of Indian agriculture. Zero Budget Natural Farming is one of the most conventional methods of organic farming. It involves cultivating crops without the use of fertertilizers outside or pesticides from sources. The term zero Budget describes any crop whose production costs are zero.

The organic farming provides delicious and healthful food. It is budget friendly. It makes use of natural resources. It generates revenue by way of exports. It is the best source of employment. It serves as the main supply of food, fuels and raw materials for industry. It also contributes significantly to job and income opportunities, especially in rural areas.

Indian government has taken great initiatives in this regard and has implemented various programs to promote organic farming across the nation. These initiatives are National Programme for Organic Production (NPOP). Paramparagat Krishi Vikas Yojana (PKVY), Mission Organic Value Chain Development for North Eastern Region, National Mission on Sustainable Agriculture, Rashtriya krishi Vikas Yojana, etc. In India, approximately 2.78 million hectors area is covered by organic agriculture. Some major organic products grown in India are oilseeds, tea, coffee, dried fruits, millets, cereals, spices, etc. Hence, these products are highly produced in India and are exported to other countries across the globe by India. In such context, Sikkim, Uttrakhand, and Tripura are the major states in India that take initiatives to cultivate organic products. The other States for organic farming are Madhya Pradesh, Rajasthan and Maharashtra.

Thus, organic farming is important because it promotes sustainable agricultural practices, preserves soil health and biodiversity. It helps to reduce chemical inputs, enhances food quality, supports rural livelihoods and mitigates environmental pollution and climate change impacts.

◆

Millets of India

Tabassubh Ghudhubhai (B.A. III)

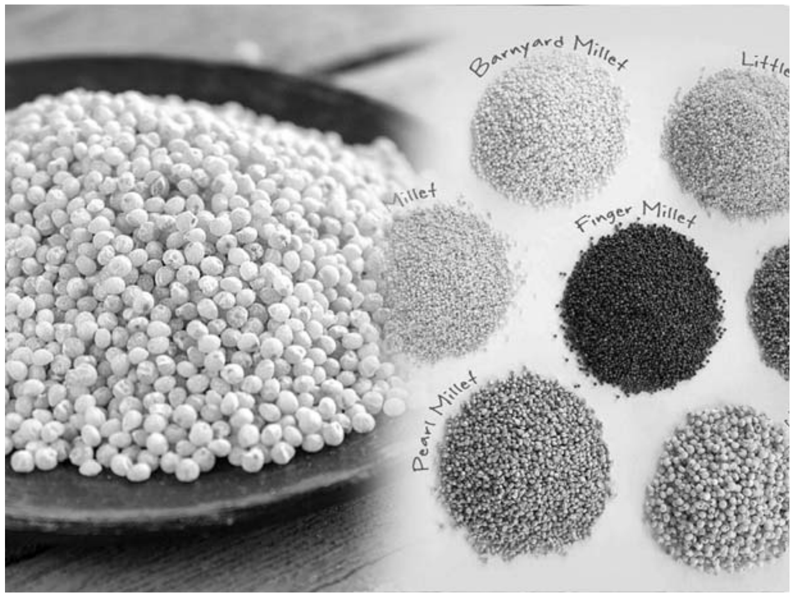

International Year of millets 2023 is being celebrated across the globe to promote use of millets, which are a valuable source of nutrition and have the potential to help combat hunger and malnutrition. The Indian Prime Minister Narendra Modi wants the International Year of Millets 2023 to be a 'People's Movement' alongside positioning India as the 'Global Hub for Millets'.

What Is Milled?

Millets have numerous health benefits including helping to lower your blood sugar and cholesterol levels. They are also glutenfree, so people with celiac disease or gluten sensitivities can enjoy them.

Millets are a group of cereal grains that belong to the Poaceae Family, Commonly known as the grass family.

Defination

Millets are a group a small, Round, Whole grains grown in India, Nigeria, and other Asian and African countries. Considered an ancient grains, they are used both for human consumption and live stock and bird feed.

They have multiple advantages over other crops, including drought and pest resistance. They are also able to servive in harsh environments and less fertile soil. Although all millet varietis belong to the Poaceae family, they differ in colour, appearance and species.

Types

This crop is also divided into two categories Large and small Millets, with major Millets being the most popular or commonly cultivated varieties.

1. Large Millets includes
Pearl Millets
Foxtail Millets
Proso Millets
Finger Millets
2. Small Millets includes

Kodo Millets
Barnyard Millets
Little Millets
Guinea Millets
Browntop Millets
Fanio Millets
Adley (or Jobs tears) Millets

Benefits of Millets

Millets are rich in nutrients and especially plant compound. Therefore, they may offer multiple health benefits.

Rich in Antioxidant

Millets are rich in phenalic compounds especially ferulic acid and catechins. These Molecules act as antioxidants to protect your body from harmful antioxidants stress.

While all millets varieties contains antioxidants those with a darker colour such as finger, proso and foxtile millets have more than their while or yellow counter parts.

Help control blood sugar levels

Millets are rich in fiber and non starchy polysaccharides, two type of undigestible carbs that halp control blood sugar levels.

This cereal also has a low glycemic index meaning that its unlikely to spike your blood sugar levels.

Thus, Millets are considered as an ideal grain for people with diabetes.

May help lower cholestrol

Millets contain soluble fiber, which produces a viscous substances in your gut. In turn, this teaps fats and helps reduce cholestrol levels.

Fits a gluten free diet

Millets are a gluten free grain, making them a viable choice for people with celiac disease or those following a gluten free diet.

◆

My family

The pain I feel is so great
But I cannot give into hate
I feel only a great abiding sorrow
They know not what they'll miss tomorrow
Much I have risked but much to gain
Despite all of this for saken pain
With my family I must stand true
Though I've lost all others too.

For without them what have I
When to my parents I must say goodbye
They are my life and I am theirs
Despite all our put upon airs.

I have made my choice and so I stand
Firm of foot upon this land
I may be orphaned before my time
And for this line I know no rhyme.

But I know this, this I do
I love my family and parents too
But when between them is the choice
My love of family I must give voice.

Turn my back on them will I never do
If you knew me you'd not ask me to
My family is always first place
For my heart they win the race.

- Pranoti Ananda Powar
B.A.-I

Muniba Mazari : The Iron Lady of Pakistan

Samruddhi Rajendra Narake (B.COM. - II)

Muniba Mazari was born on 3 March. 1987. She is only 31 years of age. She belongs to Boloch background & her hometown is Rahim Yar khan. She has done Bachelors in fine Arts. Muniba has been wheelchair bound in fine Arts. Since 2007 due to a tragic road traffic accident which has changed her life.

In the year 2007 Muniba was heading towards her hometown when she met a dreadful accident that made her paraplegic for entire life. Her Husband fell asleep while driving the vehicle, which caused the accident Muniba got seriously injured & was unable to feel her legs. She was carried in a jeep, as there was no Ambulance available in that part of the City. She had to stay in hospital bed for entire 2 years. Then she got moved to a wheelchair that was her companion for the rest for her life. Such event can destroy any person both physically & mentally but she over came it and her became inspirationaltiguse for others.

Muniba Mazari's life changed in 2007, after a car Accident which destroyed her body After 2 painful years in Hospital. She finally decided to rise up. Muniba Mazari's Husband divorced her because of her disability & she was left alone with her adopted son Neal. Not only her Husband but her father also left their family in such pain.

Muniba Mazari was divorced with khurran Shahzad. He is a former fighter Pilot in Pakistan Air force. Khurram Shahzad filled a lowsuit against Muniba & Sued her for Rs. 10 Million & abondoned daughter but instead of meaning she summoned up her courage & nourished her adopted son alone. According to Muniba Mazari her true strength was always her mother who continuously motivated her & heightened her spirit.

Muniba has proved her worth in countless ways as a painter a Motivational, as a Social Activist as a beautiful Model, and she is an excellent Singer.

Muniba Mazari is the UN Women Ambassodor. She is included in BBC 100 Women list of 2015. Muniba is among the Ponds Miracle Women. She is the Brand Ambassador of Body shop & Chughtai Lab. She also did modeling for Tony & Guy. Muniba Mazari has estabilished her own brand, known as Muniba's Canvas The Slogan of her brand is : "Let Your Walls Wear Colors."

Munibe started painting on her hospital bed. Her medium is acrylics is acrylias on Canvas. She has presented her work in exhibitions, including a six-day exhibition

held in Lahore from 19 April 2016 to 24 April 2016. This exhibition was held at collectors Galleria and displayed 27 acrylic paintings.

Her first International exhibition was held in Dubai-entitled And I choose To live-at the Pakistan Association Dubai. The two-day exhibition - hosted by the Embassy of Pakistan, Poetic strokes & The Collectors Galleria, lahore-was inaugurated by Moazzam Ahmad khan the Pakistani ambassador to the UAE.

Muniba Mezari is a gradute in fine Arts & her father was her first teacher in this fields. After accident she started posting her paintings on her blog Muniba's Canvas. She established her own brand with the slogan let your walls wear colours. She has a unique style of abstract painting & her medium is oil pastels. Now her paintings are exhibited very often & sold hand to hand.

Not only she is an amazing artist but she is also working of an anchor on PTV. She has the honor of being the first anchor who is on wheelchair bound model of Pakistan. Muniba Mazari has done modeling for famous Tony & Guy. She is also brand ambassador of the Body shop in Pakistan & a part of Poods Miracle team. She is also going to start his career as a host as well.

Muniba started motivating people through the platform of TED. Her speeches are very impressive & inspiring because they relate to her real experience. She believes that although how many restrictions are there, your soul must be free, freedom of soul help us to overcome all fears & let the heart Shine & dream. She emphasizes that mere breathing & to be alive every morning is a great blessing for which we must be thankful for & make it useful.

The united Nations entity for Empowerment of women & the Gender Equality, has named Muniba Mazari as Pakistan's First Female Goodwill ambasssdor to promate gender equality & the empowerment of women. Muniba Mazari would serve as an advocate for UN women's campaign. Muniba Mazari got featured in BBC 100 women list for 2015.

Muniba has been an active part of many social Compaigns. She has always spread awareness about child violence, gender discrimination etc. She has always worked for children's rights & education & guided people against child abuse. Muniba Mazari also visited victims of APS disaster in hospitals & encouraged them through her shining hert.

In every field she has been a role model for us she has taught us that when is spite of being paraplegic & disabled she has done miracles through her spirit then why can't us? So instend of making lame excuses about society, money or conditions we must follow her courage & bravery. Muniba has taught us that boundaries exist only in minds & if you are truly passionate about something nothing in this world can stop you from achieving that.

Muniba Mazari is no doubt an unbroken lady who was so strong & radiant that even all difficulties fail to dim her spirit. She is so full of positive energy & blessed with a shining heart that her wheelchair become insignificant in front of her mesmerizing soul. She is iron lady in true sense and true face of Pakistan.

◆

Importance of Sports and Games in our life

Amruta Chandrakant Khot (B.Com. - III)

Sports and games are very important for us. They Keep us healthy and fit. They offer us a change from the monitony of daily life. It is a useful means of entertainment and physical activity. Sports and games help in character building. They give us energy and strength.

Sports and games are the means of mental and physical growth. During sports, we come to learn many things. We learn how to maintain mental balance in the midst of hopes and despair. They make us learn how to tackle difficult situations. Sports develop a sense of friendliness. They develop in us team spirit. They help in developing mental and physical toughness. They shape our body and make it strong and active. They give us energy and strength. They remove tiredness and lethargy. They improve blood circulation. This improves our physical well-being.

Sports and games improve our capability. They improve our efficiency. Either study or work alone makes us exhausted. We remain no longer efficient to do any work. Sport remove our mental exhaustion sports are integral part of education. Education without sports is incomplete. Keeping their value in life, children are taught some sorts of games in the very early stage in school. These days, sports are a part of academic curricula.

Sports are particularly important for the youth. They help in their physical and mental growth. They contribute in the formation of character. They inculcate in them good values. Therefore, sports competition is held at school and college levels. The students who perform well in this competition is held at school and college levels. The students who perform well in this competition are promoted to play at the national and international level. Thus, sports help in career growth also.

Sports and games give us opportunity to grow in life. These days, sports have been commercialized. They have become a good means of earning. The sports person who does well in sport is showered with name, fame and wealth. He becomes a hero

overnight. Sports have great potential to offer career opportunities. So we should take them very seriously from the very early age of our life. Sports are good means of earnings. Sports offer opportunity to prove talents.

Thus, sports have great value in life sports facilities are being developed in rural and semi-urban areas. There are playgrounds in villages. Sports infrastructure is being developed everywhere so as to promote them. Various sport organisations are also doing well in promotion of sports.

All in all, we can conclude that there are several advantages and benefits of sports. First, sports are required by people to be fit, smart, and good looking. Second sports are entertaining due to many facts. Third, sports are the huge market for countries, economies. In my opinion, despite sports, advantages, manny people can not believe that sports are useful and beneficial. I hope that in the future, these people will tend to be more optimistic to sports since they are the necessity of our lives.

◆

Good Friends

A good friends is someone who expects
Nothing in return
and find 'nothing much' so much fun

A good friend is talking and talking
about everything under the sun

A good friend is someone who really is glad
when you've worked for and won a success

Someone you don't have to be on your guard with
or be what you aren't to impress

A good friend is so many wonderful someones
all mixed in a marvelous blend
of memory making of giving and talking
a 'now and forever' Good Friend

- Sayali Rajendra Durge
B.Com.-II

The Problem of Single Use Plastic and The Need to Eliminate it

Rutuja Uttam kamble (B. Com. III)

Plastic pollution is a global problem. Every year 19-23 million tonnes of plastic waste leaks into aquatic ecosystems, polluting lakes, rivers and seas.

Every day, the equivalent of 2000 garbage trucks full of plastic are dumped into the worlds ocean, rivers and lakes. Plastic pollution can alter habitates and natural processes, reducing ecosystem ability to adapt to climate change, directly affecting millions of people's livelihoods, food production capabilities and social well-being.

Plastic only began to be produced in large quantities following the second world war but plastic pollution has since become one of the most serious threates huminity faces. By 2015 60% of all plastic ever produced had become plastic waste and in today's world, plastic waste is ubiquitous it's in the air, in the soil, in freshwater, and in the sea.

Overall 80% of marine plastic debris comes from land, and 20% is produced by ocean-based sources such as fishing, shipping and aquaculture much of it is comparised of industrial and domestic waste from metropolitan and urban areas with poorly managed collection and disposal systems. Rubbish finds its way into rivers and other waterways, sometimes though storm drains and sewage outfalls and these take it all the way to the sea. it's estimated that 94% of the plastic pollution that enters the mediterranean comes in the form of microplastics, but microplastic pollution is significant too. Land based sources of microplastic pollution is significant too.

Land-based sources of microplastics include agriculture polythylene sheets that fragment from weathering, biosolids and sewage sludge from waste water treatment plants and grey water from washing clothes made with synthetic fibres. sewage entering municipal treatment systems is high in microfibres from textiles, microplastics from personal care products and degraded consumer products.

Unfortunately, for every six water bottles we use, only one makes it to the recyclingbin. The rest are sent to land fills or elssen worse, they end up as trash on the land and in rivers, lakes and the ocean plastic bottles take many hundreds of years to the disintegrate.

Hence, Government as well as people in India must say no to the use of plastic.

◆

One Nation One election (ONOE)

Shraddha Tonape (B.A. III)

The main idea of the 'One Nation One Election' is to have all 'Vidhan Sabha' happened at the same as the 'Loksabha' every 5 years.

In India the concept of ONOE has been around since 1983. It was proposed by the "Election Commission of India."

After many decades the idea of 'One Nation One Election' resurfaced againg in September 2023, the Union Government of India established High Level Committee on ONOE. The committee was chaired by former President of India Ramnath Kovind.

Countries following One Nation One Election -

Many countries like Sweden and South America follow the ONOE policy. In Sweden elections are conducted according to a fixed schedule. In South Africa elections for both the national and provincial legislatures take place simultaneously every 5 years.

The main advantage of ONOE is the reduction in election cost as each separate election requires a significant amount of finnancial resources. Also simulataneous elections would allow the government to focus more on governance rather than being in election mode. With a reduced focus on elections all around the country political parties in power can prioritize development over election campaigns. Additionally, it would reduce the work load on administrative and security forces. Besides, ONOE will boost voter turnout because it will be easier for people to cast multiple ballots at once.

On the other hand, critics of unitied elections in India believe that the cost of conducting free and fair elections to choose a government elected by the people is a price that should never be considered too high. They propound that having elections simultaniously undermines the autonomy and independence of state governments. This not only weakenes of the federal structure but also raises the potential for conflict of interest between the central government and the states.

Also, implementing simulataneous elections presents big challenges, like making sure there are enough secure electronic voting machines, personal and the states.

Thus, we may conclude that despite being costeffective and convenient one nation one Election is dangerous to a democratic country like India as it is a threat to the autonomy of the state governments.

◆

The Fairest Tale

With the start of spring
Our heats bloom
Our whisperings
Go in Sunlit rooms

Summer was felt
a little more
In autumn I
began to fall

When winter came
with all its whte
you were mine
to kiss goodnight

- Tanuja Rajendra Thorat

My college life

Those were the best days of my life
When fun and trolic was right
A refershing realm of knowledge
That was my college

Funny friends and loving lectures
Freaky funds and flexible study hours
Riddles and rumors, gossips and giggles-up
Then added spice to the jump I
hogged at the college cantaeen

I majored in English literature
And the subject suited my sensitive nature
I was initiated into the word of stories,
poems and plays
Each lecture set my imagination ablaze

My college was a literary paradise
When I learnt to critically analyze
Every text that came my way
Be it poetry, Prose or play

Free from the betters of school
I willingly jamped into the knowledge pod
Where education was mixed
with entertainment
At college, learning was never punishment

- Pranoti Ananda Powar
B.A.-I

अहवाल विभाग

विभागीय संपादक

डॉ. अरूण शिंदे

प्रा. वाय. ए. माने

विभागीय अहवाल

मराठी विभाग (सन २०२३-२४)

डॉ. सुनील चंदनशिवे, विभाग प्रमुख

चालू शैक्षणिक वर्ष २०२३-२४ मध्ये मराठी विभागामध्ये वेगवेगळे कार्यक्रम घेण्यात आले.

२२ सप्टेंबर, २०२३ रोजी कर्मवीर जयंती निमित्ताने 'वक्तृत्व व निबंध' स्पर्धेचे आयोजन करण्यात आले.

१५ ऑगस्ट, २०२३ स्वातंत्र्य दिनानिमित्ताने विद्यार्थ्यांकडून भित्तीपत्रकाचे आयोजन करण्यात आले.

कुमारी सन्मती अवघडे हिचा सुगम गायनाचा कार्यक्रम घेण्यात आला.

कवी कुसुमाग्रज यांच्या जयंतीदिनी मराठी भाषा गौरव दिन साजरा करण्यात आला. सदर दिवशी प्रा. बाळासाहेब जाधव यांचे कवी कुसुमाग्रज यांचे काव्य याविषयी व्याख्यान संपन्न झाले.

विभागातील मुलांना वक्तृत्व स्पर्धा व सांस्कृतिक कार्यक्रमातील वेगवेगळ्या प्रकाराच्या संदर्भात मार्गदर्शन करून त्यांना जिल्हा युवा महोत्सवमध्ये सहभाग घेण्यासंदर्भात मार्गदर्शन केले.

हिंदी विभाग

प्रो. डॉ. डी. आर. भोसले, अध्यक्ष, हिंदी विभाग

महाविद्यालय के हिंदी विभाग में बी.ए. भाग एक, दो और तीन के छात्रों को विशेष स्तर पर हिंदी के अध्ययन एवं अध्यापन की सुविधा उपलब्ध है। विभाग के छात्रों के शैक्षिक, बौद्धिक, सामाजिक, सांस्कृतिक आदि स्तर पर विकास होने हेतू महाविद्यालय तथा विभाग के स्तर पर विविध समारोह तथा प्रतियोगिताओं का आयोजन किया जाता है।

हिंदी दिन समारोह – महाविद्यालय में हिंदी विभागद्वारा हर साल १४ सितंबर 'हिंदी दिन' के अवसर पर समारोह का आयोजन किया जाता है। इस शैक्षिक वर्ष में दि. १६ सितंबर २०२३ को हिंदी दिन मनाया गया। इस अवसर पर विवेकानंद महाविद्यालय कोल्हापुर की भूतपूर्व हिंदी विभागाध्यक्ष मान. डॉ. माधवी जाधव जी प्रमुख अतिथी थी। डॉ. माधवी जाधव जी ने हिंदी भाषा का आज का महत्त्व तथा वास्तव इस विषय पर मार्गदर्शन किया । प्रारंभ में प्रा. मारुफ मुजावर जी ने अतिथी परिचय, स्वागत एवं प्रास्ताविक किया। प्रप्रधानाचार्य एवं हिंदी विभागाध्यक्ष प्रो. डॉ. डी. आर. भोसले जी ने अध्यक्षीय मंतव्य दिया। समारोह का सूत्रसंचालन कु. मयुरी महाजन ने एवं आभार ज्ञापन प्रा. मारुफ मुजावर जी ने किया। इस अवसर पर हिंदी दिवस के अवसर पर लिए गयी विविध प्रतियोगिताओं सुयशप्राप्त छात्रों का उचित सम्मान किया गया।

अतिथी व्याख्यान – हिंदी विभाग के द्वारा अतिथी व्याख्यान का आयोजन किया गया। इसके अंतर्गत न्यू कॉलेज, कोल्हापूर के हिंदी विभागाध्यक्ष प्रा. अविनाश पाटील जी ने 'हिंदी अनुवाद की उपयोगिता और महत्त्व' इस पर छात्रों को मार्गदर्शन किया। इस समारोह प्रप्रधानाचार्य प्रो. डॉ. डी. आर. भोसले जी तथा अन्य विभाग अध्यापक गण एवं छात्र उपस्थित थे।

हिंदी अनुवाद कोर्स – हिंदी विभागद्वारा बी. ए. भाग तीन के छात्रों के लिए 'हिंदी अनुवाद कोर्स' का आयोजन इस शैक्षिक वर्ष में किया गया। यह कोर्स तीन महिने का था । कोर्स समाप्ती के बाद परीक्षा होगी, उत्तीर्ण छात्रों को कोर्स का प्रमाणपत्र दिया जाएगा।

शैक्षिक यात्रा – हिंदी विभाग द्वारा दि. २३ जनवरी, २०२४ को शैक्षिक यात्रा का आयोजन किया गया। इसके अंतर्गत छात्रोंने शिवाजी विश्वविद्यालय के कुलगुरू, कुलसचिव, हिंदी विभागाध्यक्ष, मराठी एवं अंग्रेजी विभाग

के प्राध्यापक, दै. सकाळ के प्रमुख संपादक आदि महानुभावों से मुलाकात करके उनसे विचारविमर्श किया। शिवाजी विश्वविद्यालय का ग्रंथालय एवं बोटॅनिकल गार्डन को भी छात्रों ने भेंट दि। तत्पश्चात ग्रामीण प्राचीन संस्कृति का ज्ञान लेने के हेतू कणेरीमठ को भेंट दि गयी। ज्ञान के साथ-साथ मनोरंजन का लाभ छात्रों ने तहे दिल से लिया।

अन्य सहभाग - महाविद्यालय में आयोजित 'पारंपारिक गीत गायन समारोह', 'विश्व हिंदी दिवस समारोह', 'ट्रेड फेअर', एवं 'ट्रॅडिशनल दिवस', 'कर्मवीर जयंती सप्ताह', 'स्वातंत्र्यता दिन', 'प्रजासत्ताक दिन', 'संविधान दिन', विविध महामानवों की जयंती तथा स्मृतिदिन के अवसर पर आयोजित कार्यक्रमों में विभाग के छात्र सक्रिय सहभागी रहे। हिंदी विभाग के सहयोगी प्राध्यापक प्रा. मारुफ मुजावर जी, महाविद्यालय के अध्यापक गण एवं छात्र-छात्राओं का सहयोग समय-समय पर प्राप्त हुआ। सबके प्रति धन्यवाद ज्ञापित करता हूँ।

Departement of English

Prof. Tulshikatti D.C. (Head)

The Department of English is one of the leading and active departments in the institution. At the beginning of the academic year 2023-2024 department conducted the meeting of the department and prepared the planning as well as work load distribution among the faculty. As usual the department has taken efforts to conduct the remedial teaching for Slow and Advanced learner students. The department has also taken initiative to run the certificate course in 'Basic English Grammar.' The students successfully completed the course.

As per the planning of the department in the second semester the department published wall paper activity specially on 'Millets'. The department organized screening of movies specially prescribed for the syllabus.. On 23rd April the department celebrated Birth Anniversary of William Shakespeare. Group discussion, seminar presentation, project writing such activities organized by the department.

Commerce Association

Prof. Jayshri Banasode (Head)

Dept. of Commerce is an integral component of the 'Chandrabai Shantappa Shendure College, Hupari Dept. of Commerce Associated the Commerce Association and organized student centered activities in the academic year 2023-24. Dept. of Commerce organized 03 meetings in the first term. Dept. tries to maintain departmental internal control and healthy relations through these meetings. Commerce Association always tries to enrichment & development of overall knowledge of the students through organizing various activities in this academic year:

Special Activities : Commerce Association organized Special Activities like as: Bridge Course, Welcome to fresher's, Keynote Address by Principal at the starting of the academic year, Teachers' Day, Trade Fair 2024, Fair-well 2024, Retirement Felicitation Ceremony of Prof. Jayshri Banasode (Head, Dept. of Commerce)

Academic Activities : Dept. of commerce conducted the academic activities Like as Bridge Course, Diagnostic Test, Remedial Teaching, M.com students prepared Project Reports, Class-room Seminar Presentation, On Job Training / Internship.

Career Oriented Courses : Dept of commerce ran three Career Oriented

Courses in this academic year:

1. Career Oriented Course in Retail Marketing,
2. Career Oriented Course in Entrepreneurship Development,
3. Career Oriented Course in Co-operative Development.

Wall Papers Javishkar Presentation: Departmental Students presented two in this year

1. Wall Papers Presentation 'Renowned Super Market in India',
2. Wallpaper Presentation on "Retail Marketing Especially on Street Markets in India.
3. Posters Presentation in 'Avishkar' Research Activity

Workshops : Dept. of Commerce organized following Workshops in this year:

1. Workshop on 'MKCL Internship Scheme & Job Opportunity
2. Workshop on 'Rakhi Making Training' as an Entrepreneurship Development, The resource persons were Shri. Digamber Patil, and Smt. Ashwini Patil,
3. Workshop on 'GST' The resource persons were Shri. Anil Bhandare.
4. Workshop on 'Career Opportunities in commerce Education' Resource persons were Dr. Tejapal Moharekar Faculty of Shivaji University, Kolhapur. And Shri. Vaibhav Nakil. Insurance Advisor of LIC.

Research Activity: Departmental Students Participated in 'Avishkar Research Competition

Study Tour/Visit : Dept. of commerce organized three study tours:

1. Study visit to 'Shri. Sai Cooperative Bakery Production Institution',
2. Study Visit to Shivaji University Kolhaour
3. Study Visit to 'Kanerimath' Kolhapur.

Group Discussion : Dpt. Organized four Group discussions in this year on current issues:

1. Investment in Insurance is essential or not?
2. Private Insurance Co's VS Govt. Insurance Co's (LIC),
3. Farm Loan waiver good or bad?,
4. Demonetization Advantage or Disadvantage.

Lecture Organized : Department organized Guest Lectures;

1. Lecture on "MKCL Internship Scheme & Job Opportunity Lecture delivered by Mr. Bagal A.D., Mr. Desai A.D
2. Lecture on 'Indian Stock Market Resource Person was Mr. P.V Gavali, Founder & CEO, Gavali Group of Business
3. Lecture on 'How to Become Financially Strong After Graduation' Resource Person was Miss. Gauri Kulkarni, Nilaya foundation Pune.
4. Lecture on 'Guidance for Post, Online Lecture 'Financial Awareness Programme' Resource Persons were Shri. Santosh Hasure., Dr. V.B.Patil. SIBER, Pune
5. Online Lecture 'Financial Awareness Programme' lecture delivered by CA Rachana Ranade

All these activities conducted under the guidance of Prin. Dr. D.R. Bhosale. and with cooperation of. Dr. Santosh Barale, Shri. Samadhan Bhandare, Shri. Kapil Kashid and Shri. Aditya Bille.

अर्थशास्त्र विभाग

डॉ. एस. आय. बराले, विभाग प्रमुख

शिवाजी विद्यापीठ, कोल्हापूर व महाराष्ट्र शासन यांच्या मान्यतेने शैक्षणिक वर्ष २०२२-२०२३ पासून महाविद्यालयात बी. ए. भाग ३ वर्ग सुरू करण्यात आलेला आहे. चालू शैक्षणिक वर्ष २०२३-२०२४ मध्ये विद्यार्थी केंद्रित अध्यापनासह विद्यार्थ्यांच्या सर्वांगीण विकासासाठी विविध उपक्रमांचे आयोजन करण्यात आले.

अर्थशास्त्र विभागाच्या वतीने दि. २६ डिसेंबर २०२३ रोजी "Financial Literacy" या विषयावर गवळी ग्रुप ऑफ बिझनेसचे संस्थापक व मुख्य अधिकारी श्री. पी. व्ही. गवळी यांचे विशेष व्याख्यान आयोजित करण्यात आले. या कार्यक्रमास अर्थशास्त्र विभागातील विद्यार्थ्यांसह महाविद्यालयातील १०० हून अधिक विद्यार्थी सहभागी झाले.

विद्यार्थ्यांना औद्योगिक व सहकारी क्षेत्राची प्रात्यक्षिक माहिती व्हावी, या उद्देशाने दि. ९ जानेवारी २०२४ रोजी कर्नाटक राज्यातील बेळगाव जिल्ह्यातील मांगूर या गावातील श्री साई सहकारी बेकरी उत्पादक संस्था व जिजामाता महिला औद्योगिक सहकारी संस्था येथे भेट देण्यात आली. यावेळी ३०हून अधिक विद्यार्थी सहभागी झाले.

८ फेब्रुवारी, २०२४ रोजी हुपरी येथील श्री पैसा फंड शेतकी सहकारी बँकेस 'परस्पर सामंजस्य करारांतर्गत' (MoU) अभ्यासभेट आयोजित करण्यात आली, यावेळी ३५ विद्यार्थी सहभागी झाले.

भारतीय अंदाजपत्रकाची प्रक्रिया व अंदाजपत्रकाचे सादरीकरण कसे केले जाते याची माहिती व्हावी, या उद्देशाने १ फेब्रुवारी, २०२४ रोजी 'Live Budget' चे आयोजन करण्यात आले. यावेळी २८ विद्यार्थी सहभागी झाले.

विद्यार्थ्यांच्यामध्ये वित्तीय साक्षरता निर्माण व्हावी, या हेतूने दि. १७ फेब्रुवारी २०२४ रोजी 'व्हिडीओ स्क्रीनीन' कार्यक्रमाचे आयोजन करण्यात आले. यावेळी ३० हून अधिक विद्यार्थ्यांनी सहभाग नोंदवला.

महाविद्यालयातील मानव्यशास्त्र विभागाच्या वतीने एप्रिल २०२४ मध्ये 'Dynamics of Research Methodology in Humanities and Commerce' या विषयावर ऑनलाईन राष्ट्रीय वेब सेमिनारचे आयोजन करण्यात आले. या वेब सेमिनारच्या आयोजनामध्ये अर्थशास्त्र विभागाने सक्रिय सहभाग नोंदवला.

शिवाजी विद्यापीठ नियमानुसार बी.ए. भाग १ आणि ३ तसेच बी. कॉम. भाग १ आणि ३ या वर्गासाठी सत्र १ आणि २ साठी अंतर्गत मूल्यमापन करण्यात आले. तसेच बी.ए./बी. कॉम. भाग १, २, ३ साठी युनिट टेस्ट, होम असायनमेंट, प्रकल्प लेखन, वर्ग सेमिनार इ. चे आयोजन करण्यात आले.

भूगोल विभाग

प्रा. मुलाणी के. आय., विभाग प्रमुख

भूगोल विभागाअंतर्गत विद्यार्थ्यांमध्ये भूगोल विषयाची आवड व चिकिसात्मक भौगोलिक विचारसरणीचा बौद्धिक विकास व्हावा, या हेतुने विविध उपक्रमांचे आयोजन करण्यात येते. सदर दृष्टिकोनातून शैक्षणिक वर्ष २०२३-२०२४ मध्ये भूगोल विभागाच्या वतीने विविध उपक्रम राबविण्यात आले आहेत.

बौद्धिक मूल्यांकन :

भूगोल विभागातील विद्यार्थ्यांमध्ये शैक्षणिक गुणांमध्ये वाढ व्हावी व विषयातील ज्ञानाचा विस्तार व्हावा म्हणून विभागामार्फत विविध परीक्षांचे आयोजन केले गेले. यामध्ये ऑनलाइन टेस्ट, ऑफलाइन टेस्ट, होम असायनमेंट, प्रात्यक्षिके, विविध विषयावर प्रोजेक्ट घेतले गेले. यामध्ये बी. ए. भाग एक-दोन व तीनमधील सर्व विद्यार्थी सहभागी होते. विविध परीक्षेचे मूल्यांकन करून त्यातील त्रुटी, दोष यांची कल्पना दिली

विविध स्पर्धा:

स्पर्धेच्या युगात भूगोल विभागातीन मुले मागे राहू नये म्हणून, भूगोल विभागामार्फत वेगवेगळ्या उपक्रमांतर्गत विविध स्पर्धाचे आयोजन करण्यात आले. यामध्ये नकाशा भरणे स्पर्धा, भौगोलिक फोटो काढणे स्पर्धा, गटचर्चा स्पर्धा व प्रश्नमंजुषा स्पर्धा अशा विविध स्पर्धा वेगवेगळ्या दिनाचे औचित्य साधून वर्षभर राबविण्यात आले. यामध्ये महाविद्यालयातील विद्यार्थ्यांचा सहभाग लाभला. यातील प्रथम तीन क्रमांकांना प्रशस्तीपत्र देऊन गौरवण्यात आले.

शैक्षणिक सहल :

भूगोल हा विषय चार भिंतीच्या आत शिकता न येणारा विषय, निसर्गातील विविध घटकांचे ज्ञान व्हावे म्हणून विभागामार्फत ३१ जानेवारी २०२४ रोजी शैक्षणिक सहलीचे आयोजन करण्यात आले. ही सहल कोल्हापूर, राधानगरी, देवबाग-तारकर्ली, सिंधुदुर्ग, कुणकेश्वर इत्यादी ठिकाणी जाऊन आली. या सहलीमध्ये प्रदेशानुसार बदलते हवामान, जमिनीचे विविध स्वरूप, सागरी किनारे इत्यादी मधील भौगोलिक घटकांचे बदलते स्वरूप पाहाता यावे, तसेच येथील वसाहतीमधील आर्थिक व सामाजिक जीवनाची माहिती घेऊन, त्यावर आधारित शैक्षणिक सहलीचा अहवाल तयार करून, तो अहवाल विद्यार्थ्यांनी विभागास सादर केला.

क्षेत्रभेट:

क्षेत्रभेट अभ्यास अंतर्गत भूगोल विभागामार्फत 'जंगमवाडी गावच्या लोकसंख्यावाढीच्या संरचनेचा अभ्यास' या विषयाला अनुसरून बी. ए. भाग तीनमधील विद्यार्थ्यांनी सदर गावी प्रत्यक्ष भेट देऊन तेथील लोकसंख्येतील वैशिष्ट्यांची प्रश्नावलीच्या माध्यमाने माहिती गोळा केली. लोकसंख्येच्या संरचनेचा, समस्यांचा अभ्यास करून त्यावर आधारित विभागास अहवाल सादर केला.

भित्तीपत्र:

भूगोल विभागामार्फत विविध दिनविशेष साजरे केले. उदा. पर्यावरण दिन, वसुंधरा दिन, लोकसंख्या दिन, याचे औचित्य साधून भूगोल विभागामार्फत भित्तीपत्रक स्पर्धेचे आयोजन केले होते. यामध्ये अनेक विद्यार्थी सहभागी झाले. विविध विषयांवर भित्तीपत्रके तयार करून, जनजागृती व्हावी या हेतूने त्याचे प्रदर्शन केले.

१४ जानेवारी भूगोल दिन साजरा करण्यात आला. यात विविध स्पर्धांचे तसेच उपक्रमांचे आयोजन करण्यात आले होते. तसेच १४ जानेवारी, २०२४ रोजी भूगोलातील 'करिअरच्या संधी' या विषयावर विशेष व्याख्यान आयोजित करण्यात आले. या प्रसंगी प्रा. डॉ. सचिन जाधव यांचे व्याख्यान झाले.

हे सर्व उपक्रम पार पाडत असताना माननीय प्राचार्य प्रो. डॉ. डी. आर. भोसले सर यांचे मोलाचे मार्गदर्शन लाभले. तसेच विभागातील विविध उपक्रम पूर्णत्वाकडे घेऊन जाण्यासाठी माझे सहकारी प्रा. वाय. ए. माने., डॉ. एस. एस. माने., व प्रा. डी. ए. जनवाडे यांच्या सहकार्याशिवाय अशक्य होते. तसेच महाविद्यालयातील इतर प्राध्यापक व शिक्षकेतर सेवक या सर्वांचे सहकार्य लाभले. याबद्दल या सर्वांचा मी ऋणी आहे.

इतिहास विभाग

डॉ. व्ही. व्ही. पाडळकर, विभाग प्रमुख, इतिहास

1. Organized 'Library Visit'on / /2023 for newly admitted students of B. A. I to introduce the importance of library, its process of membership, issuing books, Book Bank Scheme, collection and rules and regulations. There were 38 students participated and Mr. M. S. Shirke, Librarian guided to the students.
2. Published Wall-Paper on the occasion of '9th August Kranti Din' and 16 students were participated this activity.
3. Organized one day workshop on 9th August, 2023 entitled, 'Life and work of

Rajarshi Chhatrapati Shahu Maharaj' on the occasion Kranti-Din with collaboration of 'Leelawati Trust and Senior Citizen Club of Hupari. Hon. Prof. Dr. J. K. Pawar (Kolhapur) and Hon. Appasaheb Desai delivered speech. In this workshop 108 students and all staff were participated.

4. Wall-paper publication on the occasion of Birthday of Hon. Sharadchandraji Pawar, President of Rayat Shikshan Sanstha, Satara on 12th December, 2023.
5. Organized guest lecture on 30th January, 2024 on the occasion of death anniversary of Mahatma Gandhiji. Hon. Prof. Dr. Shraddha Kothavale (Kurundwad) delivered her lecture and 93 students were participated.
6. Organized study tour on 26th February 2024 at Vishalgad and Marleshwar and 17 students were participated.
7. Participation in the organization of Two-Day National Web-Seminar on 29th and 30th April, 2024 entitled, 'Dynamics of Research Methodology in Humanities and Commerce'.

ग्रंथालय अहवाल

श्री. शिर्के एम. एस., ग्रंथपाल

सन २०२३-२४ या शैक्षणिक वर्षामध्ये महाविद्यालयाने ग्रंथालय विभागासाठी असलेले सर्व बजेट हेडअंतर्गत विविध नावीन्यपूर्ण ग्रंथाची खरेदी केलेली आहे. या महाविद्यालयाचे ५ ग्रंथालय गुणात्मक व संख्यात्मकदृष्ट्या समृद्धीकडे वाटचाल करीत आहे. या ग्रंथालयाचे वैशिष्ट्य म्हणजे सुसज्ज ग्रंथालय, निसर्गरम्य परिसर, विविध विषयांवरील आधुनिक ग्रंथ, जुने, दुर्मिळ व संशोधन मूल्य जोपासणारी येथील ग्रंथसंपदा आहे. आजअखेर एकूण संपदा २०७४९/-(सिनियर व युजीसी) इतकी आहे. २०२३-२४ या शैक्षणिक वर्षामध्ये महाविद्यालयाने एकूण ५९१ पुस्तके इतकी ग्रंथसंपदा खरेदी केलेली आहे व त्या सर्व ग्रंथाची किंमत ९८१७१/- एवढी आहे.

स्पर्धेच्या युगात स्वतःला टिकवून ठेवण्यासाठी अद्यावत ज्ञान व स्पर्धेची जाणीव व वर्तमान घडामोडींवर लक्ष असणे आवश्यक आहे. याकरिता १६ नियतकालिके व ८ वर्तमानपत्रे नियमितपणे ग्रंथालय खरेदी करत असते.

ग्रंथालयाचे नावीन्यपूर्ण / प्रशंसनीय उपक्रम

बुक बँक योजना : एस. सी. एस. टी. अपंग व आर्थिकदृष्ट्या कमकुवत व होतकरू विद्यार्थ्यांना ग्रंथ संच उपलब्ध करून दिले जाते. चालू शैक्षणिक वर्षामध्ये सेमिस्टर एक सेमिस्टर दोनमध्ये बुकबँके अंतर्गत एकूण ११४ विद्यार्थ्यांनी या योजनेचा फायदा घेतलेला आहे.

कमवा व शिका योजना : आर्थिकदृष्ट्या कमकुवत विद्यार्थ्यांना या योजनेत समाविष्ट करून घेवून ग्रंथालयात काम दिले जाते. या शैक्षणिक वर्षामध्ये ग्रंथालयामध्ये काम करण्यासाठी एकूण तीन मुलींचा सहभाग होता. या वर्षाचे मुलींचे मानधन एकूण १३८६०/- रुपये दिलेले आहे.

मोफत इंटरनेट सुविधा : एनलिस्टसारख्या इ-रिसोर्सेस सेंटरचे वार्षिक सभासदत्व घेवून विद्यार्थ्यांना मोफत संगणक सेवा दिली जाते.

ग्रंथप्रदर्शन : या महाविद्यालयामध्ये भारतरत्न ए. पी. जे. अब्दुल कलाम यांच्या जयंतीचे औचित्य साधून दि. १५/१०/२०२३ रोजी महाविद्यालयात त्यांच्या जीवनावरील पुस्तकांचे ग्रंथप्रदर्शन भरविण्यात आलेले होते. तसेच दि.१४/०४/२०२४ रोजी भारतरत्न डॉ.बाबासाहेब आंबेडकर यांच्या जयंतीचे औचित्य साधून त्यांच्या जीवनावरील पुस्तकांचे ग्रंथप्रदर्शन भरविण्यात आलेले होते.

ग्रंथालय भेटीचे आयोजन : विविध विषयांच्या

विभागप्रमुखांच्या उपस्थितीत विद्यार्थ्यांसाठी ग्रंथालय भेटीचे आयोजन करण्यात आले होते.

वाचन कक्ष विभाग : महाविद्यालयातील विद्यार्थ्यांना वाचनाची आवड निर्माण होण्यासाठी ग्रंथालयामध्ये वाचन कक्ष ठेवण्यात आलेला आहे. महाविद्यालयातील विद्यार्थी या विभागाचा पुरेपूर फायदा घेत आहेत.

स्पर्धा परीक्षा विभाग : स्पर्धेच्या युगात स्वतःला टिकवून ठेवण्यासाठी महाविद्यालयातील विद्यार्थ्यांना स्पर्धा परीक्षेची पुस्तकाचा संग्रह ग्रंथालयामध्ये ठेवण्यात आलेला आहे.

महाविद्यालयातील सर्व कोर्सच्या विद्यार्थ्यांना ओपन ॲक्सेस ग्रंथालय सुविधा देण्यात आलेली आहे. या शैक्षणिक वर्षात अनेक मान्यवरांनी ग्रंथालयास भेटी दिलेल्या आहेत. महाविद्यालयाचे प्रभारी प्राचार्य (डॉ.) प्रो.डी. आर. भोसले साहेब यांचे मौलिक मार्गदर्शन सतत लाभत आहे. ग्रंथालय कमिटीतील सर्व सदस्यांचे आणि प्राध्यापक वृंदांचे सहकार्य ग्रंथालयास मिळत आहे. दैनंदिन कामकाजामध्ये ग्रंथालय परिचर यांचे सहकार्य लाभले आहे.

IQAC Report

Prof. Tulshikatti D.C.
IQAC coordinator

Internal quality assurance cell of Chandrabai-Shantappa Shendure College, Hupari is functioning very smooth and meticulously in the institution. As per the guidelines of NAAC the organizational structure of IQAC is formed. The members from all categories of the stakeholders are given representation in IQAC. As per the vision, mission and goals and objectives of NAAC and the parent institute the IQAC every year at the commencement of academic year prepares the plan and implements it effectively during the same year.

The IQAC has taken initiative in each aspect for all round enrichment and development of the higher education institution. In the academic year 2023-2024 the institution has focused on all regular activities through online as well as offline mode. Under the lead college programme two workshops organized by the Department of History, and Commerce respectively. With the initiative of IQAC and Department of Commerce organized the unique activity of Best Practice 'Trade Fair: 2024'. The students' response for this activity was remarkable. All faculty members along with non-teaching staff enjoyed the programme enthusiastically. Beti Bachao Abhiyan as a second activity of Best Practices implemented successfully.

As per the notification of the parent institute Rayat Shikshan Sanstha, Satara, Academic and Administrative Audit of 2022-2023 conducted on 22/03/2024. AAA committee having three members including Prin. Dr. T. N. Gholap (Chairman), Prin. Dr. L.D. Kadam (Member) and Dr. S. B. Pore (coordinator) visited to the institution.

The IQAC encouraged the faculty for research development and participate in seminar and conferences organized by the other institutions. Due to encouragement and motivation of IQAC the faculty members have given good contribution in research work. They have published their research papers in reputed journals, presented research papers in seminar, conferences. It is really fruitful outcome of IQAC's sincere efforts and initiative taken by all faculties and Head of the institution.

परीक्षा विभाग, परीक्षा विभाग

प्रा. एम. एस. मुजावर, प्रमुख

महाविद्यालयातील विद्यार्थ्यांची शैक्षणिक गुणवत्ता वाढविण्याच्या दृष्टीने परीक्षा विभाग वर्षभर सातत्याने कार्यरत असतो. विद्यार्थ्यांच्या मनातील परीक्षेची भीती कमी व्हावी; तसेच विद्यार्थ्यांचा शिक्षणाकडे व भविष्याकडे सकारात्मक दृष्टिकोन निर्माण व्हावा, यासाठी हा विभाग कार्य करतो. याचबरोबर विद्यापीठीय परीक्षांसोबत घटक चाचणी, सेमिनार, सरप्राईज टेस्ट, गटचर्चा, प्रोजेक्ट यांचे आयोजन करण्यात आले. बी.ए. व बी. कॉम. भाग ३ सेमिस्टर ५ साठी सेमिनार व सेमिस्टर ६ साठी प्रकल्प कार्य (प्रोजेक्ट) साठी वेगवेगळे विषय देण्यात आले होते.

शिवाजी विद्यापीठाच्या आदेशानुसार बी.ए. व बी. कॉम. भाग १ व २ साठी महाविद्यालय स्तरावर ऑफलाईन परीक्षा आयोजित करण्यात आल्या. यामध्ये प्रश्नपत्रिका तयार करणे, परीक्षा नियोजन, पेपर तपासणी (CAP) केंद्र इ. परीक्षा विभागाच्या वतीने कामकाज करण्यात आले. परीक्षा विभागातील सर्व प्राध्यापक सहकारींनी उत्तम सहकार्य केले. संपूर्ण वर्षभर परीक्षा विभागाचे काम करताना प्रभारी प्राचार्य, उपप्राचार्य, कार्यालयीन सेवक यांचे बहुमोल सहकार्य मिळाले. परीक्षा विभागातील सर्व सन्माननीय सदस्यांनी प्रभावी काम केले. या विभागाचे सर्व कामकाजामध्ये कार्यालयीन सेवक श्रीमती एस. बी. कांबळे व श्री. सागर कासोटे यांचे परिश्रम अतुलनीय राहिले.

रिसर्च कमिटी अहवाल

प्रो. डॉ. सुनील चंदनशिवे, चेअरमन

चालू शैक्षणिक वर्ष २०२३-२४ मध्ये 'रिसर्च कमिटी'च्या वतीने प्रथम सत्रमध्ये मिटींग घेऊन प्राध्यापकांच्या संशोधन वृत्तीला चालना मिळावी, म्हणून सर्व प्राध्यापकांनी वर्षातून दोन रिसर्च पेपर व एक लघुसंशोधन प्रकल्प पूर्ण करावा अशा प्रकाराचे आवाहन करण्यात आले. त्यानुसार महाविद्यालयातील ७ प्राध्यापकांनी रिसर्च पेपर 'रिसर्च' जर्नल्समध्ये प्रकाशित केले. तसेच दोन प्राध्यापकांनी लघुसंशोधन प्रकल्प पूर्ण केले. शिवाय दोन प्राध्यापकांना 'सीडमनी' म्हणून रु.५०००/- (पाच हजार) देण्यात आले. तसेच वर्षभर सदर कमिटीने प्राध्यापकांच्या संशोधनाला चालना मिळविण्याच्या दृष्टीने प्रयत्न केले. त्याला महाविद्यालयाचे प्रभारी प्राचार्य डॉ. डी. आर. भोसले सर यांनी मार्गदर्शन केले व चेअरमन प्रो. डॉ. एस. व्ही. चंदनशिवे यांनी काम पाहिले. तर डॉ. संतोष बराले, डॉ. संध्या माने, डॉ. पाडळकर यांनी महत्त्वपूर्ण सहकार्य केले.

क्रीडा आणि शारीरिक शिक्षण विभाग अहवाल

प्रा. डॉ. मुल्ला आय.एच.

विद्यार्थ्यांच्यामध्ये खेळाविषयी आवड निर्माण व्हावी व शारीरिक तंदुरुस्तीविषयी जागृतता निर्माण व्हावी, या उद्देशाने महाविद्यालयाचा क्रीडा विभाग कार्यरत असतो. शैक्षणिक वर्ष २०२३-२०२४ मध्ये महाविद्यालयाच्या खेळाडूंनी क्रॉसकंट्री (मुले/ मुली), बुद्धिबळ (मुले/मुली), कबड्डी, ॲथलेटिक्स (मुले/मुली), कुस्ती मुले, ज्युदो (मुले/मुली), तायक्वांदो (मुली) अशा विविध क्रीडास्पर्धेत भाग घेऊन यश प्राप्त केले.

शैक्षणिक वर्ष २०२३-२०२४ मध्ये महाविद्यालयाने शिवाजी विद्यापीठांतर्गत आंतरविभागीय क्रॉसकंट्री स्पर्धेचे उत्तम नियोजन केले व स्पर्धा व्यवस्थितरीत्या संपन्न झाल्या. या स्पर्धेत शिवाजी विद्यापीठ क्षेत्रातील १५० पुरुष व १०० महिला खेळाडूंनी आपला सहभाग नोंदवला होता.

शैक्षणिक वर्ष २०२३-२०२४ मध्ये जिमखाना विभागाच्यावतीने 'हर घर झंडा' व 'क्रीडादिन' कार्यक्रम

राबवण्यात आले. यावेळी विविध स्पर्धेत सहभागी होऊन यश मिळवणाऱ्या आजी-माजी खेळाडूंचा सत्कार करण्यात आला.

महाविद्यालयाचे प्र. प्राचार्य डॉ. डी. आर. भोसले यांचे सहकार्य व मार्गदर्शनामुळे हा विभाग उत्तमरीत्या कार्यरत आहे.

१. महाविद्यालयीन जिमखाना डे क्रीडा स्पर्धा.

१. बुद्धिबळ

१. श्रीराज सूर्याची भोसले, बी.कॉम. भाग ३, प्रथम क्रमांक
२. तुषार रतन गजरे, बी.ए. भाग १, द्वितीय क्रमांक
३. प्रथमेश ज्ञानेश्वर रजपूत, बी.ए. भाग २, तृतीय क्रमांक

२. कॅरम

१. प्रज्वल दिपक कांबळे, बी. कॉम. भाग १, प्रथम क्रमांक
२. तुषार रतन गजरे, बी. ए. भाग १, द्वितीय क्रमांक
३. प्रथमेश ज्ञानेश्वर रजपूत, बी.ए. भाग २, तृतीय क्रमांक

३. १०० मी. रन (मुले)

१. ऋषिकेश सुरेश चव्हाण, एम. कॉम.भाग १, प्रथम क्रमांक
२. प्रसाद कृष्णात तळसकर, बी.कॉम. भाग १, द्वितीय क्रमांक
३. जयराज दिपक कोळी, बी.ए. भाग १, तृतीय क्रमांक

४. १०० मी. रन (मुली)

१. माळी सोनाली युवराज, बी.ए. भाग-१, प्रथम क्रमांक
२. प्राजक्ता चंद्रकांत कांबळे, बी.ए. भाग २, द्वितीय क्रमांक
३. मयुरी तानाजी लोहार, बी.ए. भाग ३, तृतीय क्रमांक

५. २०० मी. रन (मुले)

१. ऋषिकेश सुरेश चव्हाण, एम.कॉम. भाग-१, प्रथम क्रमांक
२. प्रसाद कृष्णात तळसकर, बी.कॉम. भाग १, द्वितीय क्रमांक
३. जयराज दिपक कोळी, बी.ए. भाग १, तृतीय क्रमांक

६. २०० मी. रन (मुली)

१. माळी सोनाली युवराज, बी.ए. भाग-१, प्रथम क्रमांक
२. मयुरी तानाजी लोहार, बी.ए. भाग ३, द्वितीय क्रमांक
३. मेघा सिद्धु कामन्ना, बी.ए. भाग २, तृतीय क्रमांक

७. ४०० मी. रन (मुले)

१. जयराज दिपक कोळी, बी.ए. भाग १, प्रथम क्रमांक
२. प्रसाद कृष्णात तळसकर, बी.कॉम. भाग १, द्वितीय क्रमांक
३. श्रेयश रामदेव शिंदे, बी.ए.भाग २, तृतीय क्रमांक

८. ४०० मी. रन (मुली)

१. माळी सोनाली युवराज, बी.ए. भाग-१, प्रथम क्रमांक
२. प्राजक्ता चंद्रकांत कांबळे, बी.ए. भाग २, द्वितीय क्रमांक
३. मयुरी तानाजी लोहार, बी.ए. भाग ३, तृतीय क्रमांक

९. गोळाफेक

१. संकेत रामदास पाटील, बी.कॉम. भाग १, प्रथम क्रमांक
२. पृथ्वीराज सतीश माने, बी.ए. भाग १, द्वितीय क्रमांक
३. विनायक संजय चव्हाण, बी.ए. भाग २, तृतीय क्रमांक

१०. गोळाफेक (मुली)

१. कांबळे प्राजक्ता चंद्रकांत, बी.ए.भाग२, प्रथम क्रमांक
२. मेघा सिद्धु कामन्ना, बी.ए. भाग १, द्वितीय क्रमांक
३. प्राप्ती सुनिल पाटील, बी.कॉम.भाग १, तृतीय क्रमांक

११. लांबउडी

१. संकेत रामदास पाटील, बी.कॉम. भाग १, प्रथम क्रमांक
२. ऋषिकेश सुरेश चव्हाण, एम.कॉम. भाग-१, द्वितीय क्रमांक
३. प्रणव विनायक कुंभार, बी.कॉम. भाग १, तृतीय क्रमांक

१२. लांबउडी (मुली)

१. माळी सोनाली युवराज, बी.ए. भाग-१, प्रथम क्रमांक
२. प्राजक्ता चंद्रकांत कांबळे, बी.ए. भाग २, द्वितीय क्रमांक
३. मयुरी तानाजी लोहार, बी.ए. भाग ३, तृतीय क्रमांक

सांघिक स्पर्धा

१०. क्रिकेट विजेता संघ - बी. ए.

१. गोसावी अभिजीत नामदेव
२. मकवाने युवराज राजू
३. कांबळे रोहीत रावसाहेब
४. चव्हाण विनायक संजय
५. शिंदे अनिकेत महादेव
६. सुतार विनायक राजाराम
७. विभुते विवेक महादेव
८. सुमारे श्रवण श्रीकांत
९. कांबळे प्रज्वल नंदकुमार
१०. मुजावर जाईद रमजान
११. व्हटकर शुभम महेश
१२. जाधव आदर्श सुदाम

२. क्रिकेट-उपविजेता संघ-बी.कॉम.

१. देवराज संभाजी सिसाळे
२. ओंकार दत्तात्रय चोपडे
३. आशिष महेश देवाळे
४. प्रसाद कृष्णात तळसकर
५. संकेत रामदास पाटील
६. किरण शिवाजी सावंत
७. श्रीराज सूर्याजी भोसले
८. प्रज्वल दिपक कांबले
९. गोपाल किरण लोहार
१०. सौरभ मच्छिंद शिंदे
११. अमर शंकर विभुते
१२. अभिजीत संजय शिंगारे
१३. निलेश संतोष कोळी
१४. विनायक अशोक तपकीरे

३. व्हॉलीबॉल- विजेता संघ - बी. कॉम.

१. संकेत रामदास पाटील
२. जितेश वसंत बारैया
३. कांबळे प्रज्वल दिपक
४. प्रणव विनायक कुंभार
५. प्रसाद कृष्णात तळसकर
६. देवराज संभाजी सिसाळे
७. किरण शिवाजी सावंत

३. रस्सीखेच - विजेता संघ - बी. ए.

१. पृथ्वीराज सतीश माने
२. विनायक संजय चव्हाण
३. गणेश रंगराव ठोंबरे
४. युवराज राजू मकवाने
५. अभिजीत नामदेव गोसावी
६. विनायक राजाराम सुतार

४. रस्सीखेच - उपविजेता संघ - बी. कॉम.

१. प्रणव विनायक कुंभार
२. प्रज्वल दिपक कांवळे
३. तळसकर प्रसाद कृष्णात
४. संकेत रामदास पाटील
५. देवराज संभाजी शिसाळे
६. अमर शंकर विभुते

विशेष प्रावीण्य

१. शिवाजी विद्यापीठ झोनल चेस स्पर्धा

१. भोसले श्रीराज सूर्याजी, बी.कॉम. भाग. ३ द्वितीय क्रमांक

२. शिवाजी विद्यापीठ इंटरझोनल चेस स्पर्धा

१. भोसले श्रीराज सूर्याजी, बी.कॉम. भाग ३ द्वितीय क्रमांक

३. शिवाजी विद्यापीठ इंटरझोनल ॲथलेटिक्स स्पर्धा

१. माळी सोनाली युवराज, बी. ए. भाग १,
१५०० मी. धावणे, तृतीय क्रमांक

४. राज्यस्तरीय महाक्रीडा स्पर्धेसाठी निवड

१. माळी सोनाली युवराज, बी. ए. भाग १,
१५०० मी. धावणे, तृतीय क्रमांक

उल्लेखनीय यश

१. अखिल भारतीय आंतरविद्यापीठ / आंतरराष्ट्रीय चेस स्पर्धेसाठी निवड

१. भोसले श्रीराज सूर्याजी, बी.कॉम.भाग २, चेन्नई

ऋषिकेश सुरेश चव्हाण - सर्वोत्कृष्ट खेळाडू, एम. कॉम. भाग १,

माळी सोनाली युवराज - सर्वोत्कृष्ट महिला खेळाडू बी.ए. भाग १

विद्यार्थी दत्तक-पालक योजना

प्रा. एम. एल. सोनटक्के, चेअरमन

महाविद्यालयामध्ये विद्यार्थी दत्तक योजना (Student Adoption Scheme) कार्यरत असून शैक्षणिक वर्ष २०२३-२४ मध्ये समिती अंतर्गत अनेक उपक्रम राबविण्यात आले. विद्यार्थ्यांच्या अडचणी समजून घेऊन त्या दूर करण्यासाठी शिक्षकांकडून प्रयत्न केले जातात. प्रवेश, अभ्यासक्रम, परीक्षा, करिअरविषयी मार्गदर्शन, आर्थिक अडचणी याविषयी विद्यार्थ्यांना समुपदेशन केले. विद्यार्थ्यांच्या शिक्षणप्रक्रियेमधील अडथळे दूर करण्यासाठी ही योजना अत्यंत महत्त्वाची आहे. तसेच माता पालकांसाठी २७/९/२०२३ रोजी झिम्मा-फुगडी आणि ओवी स्पर्धेचे आयोजन करण्यात आले.

वर्षभर सर्व पालक शिक्षकांनी ही योजना फलद्रूप होण्यासाठी सहकार्य केले. विद्यार्थ्यांना प्रवेश, विद्यापीठ पात्रता, शासकीय योजना (Scholarship), परीक्षा फॉर्म याविषयी सूचना देण्यात आल्या. तसेच मार्गदर्शन करून विद्यार्थ्यांच्या अडचणी दूर करण्याची महत्त्वाची भूमिका बजावली.

कमवा व शिका योजना

प्रा. डॉ. शिंदे ए. सी. चेअरमन

वार्षिक अहवाल २०२३-२४ आमच्या महाविद्यालयात कमवा व शिका ही योजना राबवली जाते. या योजनेअंतर्गत या योजनेत एकूण ३ विद्यार्थ्यांनी सहभाग घेऊन जून ते मार्च अखेर महाविद्यालयातील ग्रंथालय, ऑफिसमध्ये काम करीत होते. तासी२५ रुपये याप्रमाणे मानधन एकून वर्षभरात २१,२३५/- रुपये खर्च करण्यात आले.

लीड कॉलेज समिती

प्रा. एम. एल. सोनटक्के, चेअरमन

महाविद्यालामध्ये शिवाजी विद्यापीठाच्या लीड कॉलेज योजनेंतर्गत सन २०२३-२४ या शैक्षणिक वर्षामध्ये विविध उपक्रम राबविण्यात आले. वाणिज्य विभागाच्या वतीने दिनांक ०७/०२/२०२४रोजी 'वाणिज्य शिक्षणातील करियरच्या संधी' या विषयावर एकदिवसीय कार्यशाळा संपन्न झाली. या कार्यशाळेमध्ये प्रा. डॉ. तेजपाल मोहरीकर, शिवाजी विद्यापीठ, कोल्हापूर आणि मा. वैभव नाईक, हुपरी यांनी साधनव्यक्ती म्हणून उपस्थितांना मार्गदर्शन केले. या कार्यशाळेसाठी विविध महाविद्यालयामधून ८४ विद्यार्थी उपस्थित होते. तसेच दि.२२/०२/२०२४ रोजी विवेक वाहिनी समितीच्या वतीने 'विवेकी विचारधारा आणि आजचा युवक' या विषयावर कार्यशाळा आयोजित करण्यात आली. या कार्यशाळेसाठी प्रा. डॉ. बी. एम. हिर्डेकर (अध्यक्ष, राज्य अंधश्रद्धा निर्मूलन समिती, कोल्हापूर) आणि श्री. कृष्णात स्वाती (राज्य सरचिटणीस, अंधश्रद्धा निर्मूलन समिती, कोल्हापूर) साधनव्यक्ती म्हणून उपस्थित होते. या कार्यशाळेमध्ये ७० विद्यार्थी व प्राध्यापक सहभागी झाले.

क्लस्टर महाविद्यालयांमध्ये विविध विषयांवर आयोजित कार्यशाळांमध्ये महाविद्यालयामधील विविध वर्ग व विषयाच्या ४९ विद्यार्थी व ९ प्राध्यापकांनी सहभाग घेतला.

स्टाफ वेल्फेअर समिती

प्रा. जयश्री बनसोडे, चेअरमन

महाविद्यालामध्ये शैक्षणिक वर्ष २०२३-२४ मध्ये कॉलेजमधील शिक्षक व शिक्षकेतर वर्गाच्या हितसंबंधाची जपणूक व्हावी, तसेच त्यांनी केलेल्या विशेष कामगिरीचे कौतुक व्हावे. एकमेकांच्या सुख:दुखात सहभागी होऊन स्टाफमध्ये सौदाहर्याचे वातावरण निर्माण व्हावे या हेतून महाविद्यालयात स्टाफ वेलफेअर कमिटी कार्यरत होती. सदर कमिटीचे कामकाज पुढीलप्रमाणे :

कमिटीतर्फे नवीन नियुक्त / बदली होऊन हजर झालेल्या खालील स्टाफचे स्वागत करण्यात आले :

१. डॉ. सोनटक्के एम. एल. (असि. प्रोफेसर, इतिहास विभाग)
२. श्री. भंडारे एस.ए. (असि. प्रोफेसर, अर्थशास्त्र विभाग)
३. श्री. जनवाडे डी. ए. (असि. प्रोफेसर, भूगोल विभाग)
४. श्री. कांबळे एस. जी. (असि. प्रोफेसर, इंग्रजी विभाग)

विशेष कामगिरी प्राप्त केलेल्या स्टाफचे कमिटीतर्फे अभिनंदन / सत्कार करण्यात आला.

१. श्रीमती बनसोडे जे. एल. - रयत शिक्षक संस्थेच्या उच्च शिक्षण कमिटीवर सदस्य म्हणून नियुक्ती.
२. श्री. मुजावर एम. एस. - ब्रजलोक हिंदी संस्थान आग्रा यांचेकडून 'बेस्ट टीचर' पुरस्कार प्राप्त.
३. डॉ. सोनटके एम. एल. - शिवाजी विद्यापीठ कोल्हापूर यांचेकडून इतिहास विषयातील पीएच.डी. पदीवी प्राप्त.
४. डॉ. संध्या माने - यांचा मुलगा श्री. साहिल शिवाजी विद्यापीठ कोल्हापूर यांच्या बी.बी.ए. पदवीमध्ये विद्यापीठात दुसरा क्रमांक प्राप्त.
५. सौ. शिंदे एम.एम. - यांचे पती श्री. मंगेश शिंदे यांचे जहांगीर आर्ट गॅलरी मुंबई येथे उत्कृष्ट चित्रकृतींचे प्रदर्शन संपन्न.

कमिटीतर्फे प्रा. जयश्री बनसोडे यांचा सेवापूर्ती सत्कार समारंभ आयोजित करण्यात आला. तसेच श्री. शिवानंद भंडारे यांच्या वडिलांच्या तर श्री. देवल तुळशीकट्टी यांच्या पत्नीच्या अंत्यविधीस सर्व स्टाफ उपस्थित राहिला आणि श्रद्धांजली अर्पण केली.

प्लेसमेंट, करिअर गाईडन्स आणि कौन्सलिंग समिती

डॉ. ए. सी. शिंदे, चेअरमन

महाविद्यालयातील विद्यार्थ्यांना पदवी व पदव्युत्तर शिक्षण पूर्ण केल्यानंतर रोजगार संधी प्राप्त व्हाव्यात याकरिता प्लेसमेंट आणि करिअर गाईडन्स आणि कौन्सलिंग समिती व महाविद्यालयातील वाणिज्य कला विभागाच्या वतीने रोजगाराच्या संधीविषयी श्री. बागल यांचे 'एम. के. सी.एल.' मध्ये रोजगाराची संधी व कासवीमार्केटिंग आणि फायनान्स सर्व्हिस या व्याख्यानाचे आयोजन करण्यात आले होते. विविध रोजगारविषयी काचफलकात जाहिराती बँक रिक्रुटमेंट याविषयाची कॅरिअर कौन्सलिंग या सदराखाली माहिती सादर केली जात होती. तसेच दैवत बँक हुपरी व लक्ष्मी मल्टिस्टेट को. ऑपरेटिव्ह क्रेडिट सोसायटी लि., रेंदाळ, या दोन बँकेच्या जागा भरतीसाठी मुलाखतीचे महाविद्यालयात आयोजन करण्यात आले होते. तसेच खाजगी व सरकारी उद्योगव्यवसायात महाविद्यालयातील २० पेक्षा अधिक विद्यार्थी कार्यरत आहेत.

प्रवेश समिती

प्रा. मारुफ मुजावर, चेअरमन

शैक्षणिक वर्ष २०२३-२४ मध्ये जुलै २०२३ पासून महाविद्यालयाची प्रवेश प्रक्रिया सुरू झाली. चालू शैक्षणिक वर्षामध्ये शिवाजी विद्यापीठाच्या व महाराष्ट्र शासन नियमानुसार बी.ए. व बी. कॉम. भाग १, २, ३ आणि एम. कॉम. भाग १ व २ या वर्गांची प्रवेश प्रक्रिया ऑनलाईन व ऑफलाईन दोन्ही पद्धतीने राबविण्यात आली. सदर

वर्गांची प्रवेश अर्ज विक्री, स्वीकृती, गुणवत्ता यादी जाहीर करणे, तद्नंतर प्रत्यक्षात अंतिम प्रवेश देण्याचे काम अगदी सुव्यवस्थित पार पडले. चालू वर्षी सर्व वर्गामध्ये एकूण ५४८ विद्यार्थ्यांनी महाविद्यालयात प्रवेश घेतला.

या प्रवेश समितीमध्ये कला शाखेचे प्रवेशाचे काम प्रा. मारुफ मुजावर, प्रा. बाळासाहेब जाधव, प्रा. देवल तुळसीकट्टी, प्रा. के. आय. मुलाणी व इतर सहकारी यांनी केले. तर वाणिज्य शाखेच्या प्रवेशाचे काम प्रा. श्रीमती जे. एल. बनसोडे, प्रा. कपिल काशीद, प्रा. आदित्य बिल्ले, डॉ. एस. आय. बराले व इतर सहकारी यांनी सक्षमतेने पूर्ण केले. या प्रवेश समितीला प्रभारी प्राचार्य प्रो. डॉ. डी. आर. भोसले व कार्यालयीन सेवक आणि इतर सहकारी प्राध्यापकांचे बहुमोल सहकार्य मिळाले.

Short Term Course Committee

Prof. S. A. Bhandare
Chairman

Short-term courses provide an opportunity for students to explore new fields during their college education. The students gain the knowledge about different subjects, and it helps them to identify their interests or passions after completing the course. The following short-term courses started in this college.

1. Marathi	:	संशोधन पद्धती
2. Hindi	:	हिंदी अनुवाद कोर्स
3. English	:	Basic English Grammar (Shivaji University, Course)
4. Sociology	:	Cooperative Development
5. History	:	Travel & Tourism
6. Geography	:	Certificate course in Travel & Tourism
7. Economics	:	E-banking
8. Commerce	:	1. Fundamental of Entrepreneurship 2. Retail Marketing
9. Sports	:	Basic Course in Yoga
10. Political Science	:	मानवी हक्क (प्रौढ व निरंतर शिक्षण केंद्र, शिवाजी विद्यापीठ, कोल्हापूर)

टाईम टेबल कमिटी

प्रा. डॉ. सुनील चंदनशिवे, चेअरमन

चालू शैक्षणिक वर्ष २०२३-२०२४ मध्ये 'टाईम टेबल' कमिटीच्यावतीने योग्य पद्धतीने महाविद्यालयातील आर्ट्स, कॉमर्स विभागातील सर्व वर्गाचे वेळापत्रक तयार केले व काच फलकात लावले.

दि. ५/७/२०२३ रोजी नोटीस काढून दि. १०-७-२०२३ पासून नवीन वेळापत्रकानुसार नियमितपणे तासिका घेण्यास सूचना दिल्या.

तसेच शिस्तीच्या दृष्टीने सर्व प्राध्यापकाचे रिकाम्या तासाचे वेळापत्रक बनवून, त्यांना व्हरांडा सुपरविजन करण्यास नोटीसद्वारे सूचना दिल्या.

प्राध्यापक प्रबोधिनी

प्रा. डॉ. सुनील चंदनशिवे, चेअरमन

चालू शैक्षणिक वर्ष २०२३-२४ मध्ये प्राध्यापक प्रबोधिनीच्या वतीने दोन व्याख्याने आयोजित करण्यात आली. प्रथम सत्रामध्ये प्रबोधिनीचे उद्घाटन व विशेष व्याख्यान मा. प्रा. सुधाकर मानकर यांचे 'महाराष्ट्र विद्यापीठ कायदा' यावरती विशेष व्याख्यान संपन्न झाले. तसेच दुसऱ्या सत्रामध्ये महाविद्यालयाचे उपप्राचार्य डॉ. सुनील चंदनशिवे यांचे लोकशाहीर, साहित्यरत्न अण्णा भाऊ साठे यांच्या साहित्यातील 'स्त्रीप्रतिमा' या विषयावर व्याख्यान संपन्न झाले. सदर समितीचे चेअरमन म्हणून प्रा. डॉ. सुनील चंदनशिवे यांनी काम पाहिले. तर प्रा. संतोष बराले, प्रा. बाळासाहेब जाधव यांचे सहकार्य लाभले.

सांस्कृतिक विभाग

प्रा. बाळकृष्ण जाधव, चेअरमन

महाविद्यालयातील विद्यार्थी-विद्यार्थिनींच्या गुणवत्ता व कलागुणांना संधी प्राप्त व्हावी, कल्पनाशक्ती आणि प्रतिभाशक्तीचा विकास व्हावा, यासाठी सांस्कृतिक विभाग अग्रेसर असतो. सन २०२३-२४ या शैक्षणिक वर्षात अनेक उपक्रम व कार्यक्रम घेण्यात आले. यामध्ये राष्ट्रपुरुषांची जयंती-पुण्यस्मरणदिन साजरी करणे, प्रबोधनात्मक कार्यक्रम घेणे, भित्तिपत्रिका प्रकाशन करणे, विविध व्याख्यानांचे आयोजन करणे, तसेच विविध स्पर्धांचे नियोजन करणे इत्यादी उपक्रम राबविण्यात आले.

शिक्षक दिन : डॉ. सर्वपल्ली राधाकृष्णन यांची जयंती: शिक्षक दिन म्हणून साजरी करण्यात आली. यावेळी विद्यार्थ्यांनी अध्यापन, प्रशासन कामकाज केले. या कार्यक्रमासाठी प्रमुख पाहुणे मान. आप्पासाहेब देसाई, अध्यक्ष ज्येष्ठ नागरिक संघ, हुपरी यांचे व्याख्यान घेण्यात आले. यावेळी अध्यापन व प्रशासन कामकाज केलेल्या विद्यार्थी- विद्यार्थिनी आणि महाविद्यालयातील प्राध्यापक, शिक्षकेतर सेवकांचा सत्कार करण्यात आला. या कार्यक्रमाचे नियोजन विद्यार्थ्यांनी केले. या कार्यक्रमासाठी हुपरी पंचक्रोशीतील नागरिक उपस्थित होते. पद्मभूषण डॉ. कर्मवीर भाऊराव पाटील गीतगंधाली कार्यक्रम दि. १२ सप्टेंबर २०२३ रोजी रयत शिक्षण संस्थेच्या माध्यमातून रयत शिक्षण संस्थेचे मॅनेजिंग कौन्सिल सदस्य मान. रामशेठ ठाकूर पुरस्कृत पद्मभूषण डॉ. कर्मवीर भाऊराव पाटील गीतगंधाली कार्यक्रम घेण्यात आला. सुप्रसिद्ध गायक मान. प्रा. संभाजी पाटील, सौ. प्रज्ञा पाटील व साथीदारांनी डॉ. कर्मवीर भाऊराव पाटील व रयतमाऊली सौ.लक्ष्मीबाई भाऊराव पाटील यांच्या जीवनावर आधारित गीतगायनाचा बहारदार कार्यक्रम सादर केला.

पद्मभूषण डॉ. कर्मवीर भाऊराव पाटील जयंती सप्ताह: रयत शैक्षणिक संकुल, हुपरीच्या वतीने पद्मभूषण डॉ.कर्मवीर भाऊराव पाटील जयंती संपन्न झाली. या कार्यक्रमासाठी प्रमुख पाहुणे म्हणून मान. माजी प्राचार्य बी. एस. जाधव, तर कार्यक्रमाच्या अध्यक्षस्थानी मान. जे. के. (बापू) जाधव, मॅनेजिंग कौन्सिल सदस्य, रयत शिक्षण संस्था सातारा हे होते. याप्रसंगी महाविद्यालयात डॉ. कर्मवीर भाऊराव पाटील जयंती सप्ताह साजरा करण्यात आला. या उपक्रमात भित्तिपत्रिका प्रकाशन, रांगोळी प्रदर्शन व निबंध, वक्तृत्व व हस्तलेखन स्पर्धा घेण्यात आल्या.

झिम्मा-फुगडी लोकगीत सादरीकरण स्पर्धा : दि. २७ सप्टेंबर २०२३ रोजी सांस्कृतिक व एन. एस. एस. समितीच्या वतीने झिम्मा-फुगडी लोकगीत सादरीकरण स्पर्धा महाविद्यालयात घेण्यात आल्या. विद्यार्थिनींनी व माता-पालक यांनी स्पर्धेत सहभाग घेतला.

शिवाजी विद्यापीठ जिल्हा युवा महोत्सव सहभाग: सदाशिवराव मंडलिक महाविद्यालय, मुरगूड, ता. कागल, जि. कोल्हापूर येथे संपन्न झालेल्या शिवाजी विद्यापीठ जिल्हा युवा महोत्सवात महाविद्यालयाच्या २६ विद्यार्थी-विद्यार्थिनींनी सहभाग घेऊन पथनाट्य, मूकनाट्य, लघुनाटिका, सुगमगायन, समूहगीत गायन व हिंदी, मराठी वक्तृत्व स्पर्धा सात कलाप्रकारांत उल्लेखनीय कामगिरी केली.

रयतेचा राजा छ. शिवाजी महाराज जयंती : इतिहास व सांस्कृतिक विभागाच्या वतीने प्रतिमा पूजन व भित्तिपत्रिका प्रकाशन करण्यात आले. यावेळी इतिहास विभागाच्या विद्यार्थ्यांनी छ. शिवाजी महाराज यांच्या जीवनावर विविध लेख आणि गडकिल्ल्यांचे फोटो प्रकाशित केले.

भारतरत्न डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर महापरिनिर्वाण दिन : भारतरत्न डॉ.बाबासाहेब आंबेडकर महापरिनिर्वाण दिनानिमित्त ग्रंथालय विभागाच्या वतीने ग्रंथप्रदर्शन संपन्न झाले. तसेच उपक्रमात भित्तिपत्रिका प्रकाशन व प्रो. डॉ. सुनील चंदनशिवे यांचे व्याख्यान आयोजित करण्यात आले.

शरदचंद्रजी पवार वाढदिवस : रयत शिक्षण संस्थेचे

अध्यक्ष, राष्ट्रीय नेते शरदचंद्रजी पवार यांच्या वाढदिवसानिमित्त मान. श्रीमती सरोज एन. पाटील (माई) जनरल बॉडी सदस्य, रयत शिक्षण संस्था, सातारा यांनी शरद पवार साहेब यांच्या जीवनावर मनोगत व्यक्त केले. यावेळी महाविद्यालय विकास समिती सदस्य मान. मानसिंगराव देसाई उपस्थित होते. तसेच निबंध व वक्तृत्व स्पर्धा घेण्यात आल्या व भित्तिपत्रिकाचे प्रकाशन करण्यात आले.

कर्मवीर विद्याप्रबोधिनी – राज्यस्तरीय वक्तृत्व स्पर्धा सहभाग: एस.जी., एम. कॉलेज, कराड येथे २३ व २४ जानेवारी, २०२४ रोजी संपन्न झालेल्या पद्मभूषण डॉ. कर्मवीर भाऊराव पाटील राज्यस्तरीय आंतर महाविद्यालयीन वक्तृत्व स्पर्धेत आयु. ओमकार कृष्णात कांबळे, बी.ए. भाग एक व कु. ऋतुजा उत्तम कांबळे, बी. कॉम. भाग तीन या विद्यार्थ्यांनी सहभाग घेतला.

पारंपारिक दिन (Traditional Day): दि. १० फेब्रु. २०२४ रोजी महाविद्यालयात पारंपारिक दिन संपन्न झाला. यावेळी महाराष्ट्रीयन, कर्नाटकी, तामिळ, गुजराती इ. पारंपरिक वेशभूषा परिधान करून विद्यार्थी– विद्यार्थिनींनी मोठ्या संख्येने सहभाग घेतला.

राज्यस्तरीय आंतरमहाविद्यालयीन वक्तृत्त्व सपर्धा : २६ फेब्रु. २०२४ रोजी सांस्कृतिक व मराठी विभागाच्या वतीने थोर स्वातंत्र्यसैनिक व गांधीवादी विचारवंत एल. वाय. पाटील राज्यस्तरीय आंतरमहाविद्यालयीन वक्तृत्त्व स्पर्धा संपन्न झाल्या. स्पर्धा समन्वयक प्रा. बाळकृष्ण जाधव, सह–समन्वयक प्रा. एम.एस. मुजावर यांनी परिश्रम घेतले. या स्पर्धेमध्ये ३२ स्पर्धकांनी सहभाग घेतला.

शिवाजी विद्यापीठ निबंध स्पर्धा सहभाग : शिवाजी विद्यापीठ, कोल्हापूर यांच्या वतीने आयोजित 'विकसित भारत' या विषयावर घेणेत आलेल्या निबंध स्पर्धेत कु. तनुजा राजेंद्र थोरात, बी. कॉम. भाग दोन हिने उत्तेजनार्थ पारितोषिक प्राप्त केले.

मराठी राजभाषा दिन : वि. वा. शिरवाडकर तथा कुसुमाग्रज यांची जयंती (मराठी राजभाषा दिन) मराठी विभाग व सांस्कृतिक विभागाच्या वतीने २७ फेब्रु. २०२४ रोजी साजरी करण्यात आली. याप्रसंगी प्रा. बाळकृष्ण जाधव यांचे व्याख्यान आयोजित करण्यात आले.

रयतमाऊली सौ. लक्ष्मीबाई भाऊराव पाटील स्मृतिदिन : महाविद्यालयाच्या वतीने दि. ८ एप्रिल २०२४ रोजी साजरा करण्यात आला. यावेळी प्रतिमा पूजन व गरीब व गरजू मुलांना व कुटुंबांना खाऊ वाटप करण्यात आला.

महात्मा जोतिराव फुले व भारतरत्न डॉ बाबासाहेब आंबेडकर जयंती ऑनलाईन व्याख्यान : महात्मा जोतिराव फुले व भारतरत्न डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांच्या जयंतीनिमित्त दि. १२ एप्रिल २०२४ रोजी ज्येष्ठ विचारवंत सुप्रसिद्ध साहित्यिक मान. डॉ. प्रदीप आवटे (पुणे) यांचे महात्मा फुले, रा. छ. शाहू व डॉ आंबेडकरांच्या विचारांची आवश्यकता या विषयावर ऑनलाईन व्याख्यान आयोजित करण्यात आले. या व्याख्यानासाठी प्राध्यापक, विचारवंत, सामाजिक कार्यकर्ते उपस्थित होते.

याशिवाय राष्ट्रमाता जिजाऊ, लोकमान्य टिळक, राष्ट्र पिता महात्मा गांधी, स्वामी विवेकानंद, राजर्षी छ. शाहू महाराज, महर्षी विठ्ठल रामजी शिंदे, भगतसिंग सुखदेव राजगुरू, संत गाडगे महाराज, लोकशाहीर अण्णाभाऊ साठे, बाळशास्त्री जांभेकर, यशवंराव चव्हाण इत्यादी महापुरुषांच्या जयंती व स्मृतिदिन साजरे करण्यात आले.

या सर्व कार्यक्रमासाठी समिती सदस्य डॉ. संध्या माने, प्रा. देवल तुळशीकट्टी, डॉ. महादेव सोनटक्के, डॉ. अरुण शिंदे, डॉ. विजय घेजी, प्रा. कपिल काशीद, प्रा. आदित्य बिल्ले व शिक्षक शिक्षकेतर सेवक यांचे सहकार्य व महाविद्यालयाचे प्रभारी प्राचार्य डॉ. डी. आर. भोसले यांचे मार्गदर्शन लाभले.

राष्ट्रीय सेवा योजना

प्रा. डॉ. श्रीमती एस. जे. माने, कार्यक्रम अधिकारी

प्रा. डॉ. आय. एच. मुल्ला, कार्यक्रम अधिकारी

शैक्षणिक वर्ष २०२३-२४ मध्ये महाविद्यालयात प्रथम सत्रात मा. प्र. प्राचार्यांच्या मार्गदर्शनाखाली राष्ट्रीय सेवा योजनेची स्थापना करण्यात आली. सदर विभागामध्ये दोन युनिट (२०० विद्यार्थी) कार्यरत आहेत. विद्यार्थ्यांचा सर्वांगिण विकास व्हावा, विद्यार्थ्यांचा मन, मेंदू आणि मनगट कणखर व्हावे आणि त्याचा आत्मविश्वास वाढावा; तसेच सामाजिक समस्या समजून घेऊन सामाजिक बांधिलकी त्याने स्वीकारावी, या भूमिकेतून राष्ट्रीय सेवा योजना विभाग कार्यरत असतो. स्वच्छता, विविध विषयांवर प्रबोधनात्मक व्याख्याने, महत्त्वाच्या विषयांवर रॅली, पथनाट्य, भित्तिपत्रिका यांचे आयोजन, वृक्षारोपन अशा अनेक पद्धतीने राष्ट्रीय सेवा योजनेद्वारे उपक्रम कार्यरत केले गेले. या संपूर्ण वर्षभरात खालीलप्रमाणे कार्यक्रमांचे आयोजन करण्यात आले होते.

- Ministry of Education, Govt. of India आयोजित राष्ट्रीय छात्र पर्यावरण प्रतियोगिता २०२३ मध्ये कु. तनुजा राजेंद्र थोरात, बी. कॉम. भाग २ सहभाग प्रमाणपत्र.
- १५/०७/२०२३ – पुरागामी विचारवंत एन. डी. पाटील जयंतीनिमित्त प्र. प्राचार्य डॉ. डी. आर. भोसले यांचे व्याख्यान.
- २८/०७/२०२३ – रोटरी क्लब ऑफ हुपरी यांच्या सहकार्याने महाविद्यालय परिसरात रोपांचे वृक्षारोपण.
- ०९/०८/२०२३ – क्रांतिदिनानिमित्त शासनाच्या आदेशानुसार महाविद्यालयाच्या प्राचार्य-शिक्षक-शिक्षकेतर सेवक-विद्यार्थी या सर्वांनी सकाळी ठीक १०.०० वाजता 'पंचप्राण शपथ' घेतली. तसेच क्रांतिदिनानिमित्त ज्येष्ठ नागरिक संघ (रजि.) हुपरी आणि निलावती चॅरिटेबल ट्रस्ट, हुपरी यांच्या संयुक्त विद्यमाने मा. माजी प्राचार्य डॉ. जे. के. पवार (श्रीपतराव चौगुले कॉलेज, कोतोली) यांचे 'राजर्षी छत्रपती शाहू महाराजांचे जीवन व कार्य' या विषयावर व्याख्यान.
- ९ ऑगस्ट ते १५ ऑगस्ट राष्ट्रीय सेवा योजना, शिवाजी विद्यापीठ यांच्यावतीने कोल्हापूर येथे झालेल्या विशेष श्रमसंस्कार शिबिरामध्ये प्रज्ज्वल नंदकुमार कांबळे (बी.ए. भाग २) व जाहिद रमजान मुजावर (बी.ए. भाग २) यांचा सक्रिय सहभाग.
- ११/०८/२०२३- 'मेरी मिट्ठी, मेरा देश' या अभियानांतर्गत दत्तकगाव तळंदगे येथे माजी स्वातंत्र्यसैनिकांच्या कुटुंबीयांचा सन्मानपत्र व झाडाचे रोप देऊन सन्मान.
- १२/०८/२०२३ – 'मेरी मिट्ठी, मेरा देश' या अभियानांतर्गत हुपरी परिसरातील राष्ट्रीय महापुरुषांच्या पुतळा व परिसराची स्वच्छता व पुतळ्यांस पुष्पहार घालून अभिवादन.
- १३/०८/२०२३- 'आझादी का अमृत महोत्सव' अंतर्गत महाविद्यालयात तिरंग्याचे ध्वजारोहन.
- १४/०८/२०२३ – स्वातंत्र्यदिनानिमित्त स्वयंसेवकांकडून महाविद्यालय परिसर स्वच्छतेतून श्रमदान कार्यक्रम.
- १५/०८/२०२३ – स्वातंत्र्यदिन ध्वजारोहण व मा. प्र. प्राचार्य प्रा. डॉ. डी. आर. भोसले यांच्या हस्ते 'मेरी मिट्ठी, मेरा देश' भित्तिपत्रिका प्रकाशन.
- २४/०८/२०२३ – डॉ. नरेंद्र दाभोळकर स्मृतिदिनानिमित्त विवेकवाहिनी उद्घाटन व अंधश्रद्धा निर्मूलन या विषयावर मा. कृष्णात स्वाती (कोल्हापूर) यांचे व्याख्यान.
- २८/०८/२०२३ – रोटरी क्लब ऑफ कोल्हापूर आणि वामाज सिल्क अ‍ॅण्ड सारीज, कोल्हापूर यांच्या वतीने 'राखी बनविणे' कार्यशाळेचे आयोजन. प्रशिक्षक –मान. दिगंबर पाटील (कोल्हापूर), सौ. अश्विनी पाटील. त्याचबरोबर विद्यार्थिनींसाठी साडी रॅम्प वॉक स्पर्धा

आयोजित.

• ३०/०८/२०२३ - निर्भयापथक जनजागृती कार्यशाळेचे आयोजन, प्रमुख मार्गदर्शक मा. श्री. किशोर शिंदे (P.I. हुपरी), मा. श्रीमती उर्मिला खोत (PSI) प्रमुख, निर्भयापथक, इचलकरंजी.

• ०७/०९/२०२३ - श्रमदान कार्यक्रम महाविद्यालयातील परिसर स्वच्छता.

• २३/०९/२०२३ - बिरदेव नगर, रेंदाळ येथे पर्यावरणपूरक घरगुती गणपती विसर्जन उपक्रम घेतला. (७० गणपती), त्याचबरोबर 'चला पर्यावरणपूरक गणेशोत्सव साजरा करूया' एक नम्र आवाहनाचे पत्रक रेंदाळ परिसरातील सार्वजनिक गणेशोत्सव साजरा करणाऱ्या तरुण मंडळांना वाटप केले.

• २४/०९/२०२३- 'पद्मभूषण कर्मवीर भाऊराव पाटील' यांच्या जयंतीनिमित्त कर्मवीर रॅली आणि मा. प्र. प्राचार्य प्रा. डॉ. डी. आर. भोसले यांच्या हस्ते भित्तिपत्रिका उद्‌घाटन.

• २७/०९/२०२३ - महाविद्यालयातील विद्यार्थिनींसाठी खास 'झिम्मा-फुगडी स्पर्धेचे' आयोजन. त्याचबरोबर मातापालक भगिनींसाठी 'जात्यावरील ओवी' कार्यक्रम घेण्यात आला.

• १०/१०/२०२३ - राष्ट्रीय सेवा योजना विभाग कोल्हापूर येथे प्रजापिता ब्रह्माकुमारी ईश्वरीय विश्वविद्यालय यांच्यावतीने 'नशामुक्त भारत अभियान' या झालेल्या कार्यक्रमात (१) गणेश रंगराव ठोंबरे (बी.ए. भाग ३), (२) निखील विष्णू बुचडे (बी.ए. भाग ३), (३) प्रविण चंद्रकांत पाटील (बी.ए. भाग ३), (४) पृथ्वीराज सतिश माने (बी.ए. भाग १) यांनी सहभाग घेतला.

• ११/१०/२०२३- 'नशामुक्त भारत' अभियानांतर्गत 'राष्ट्रप्रगतीसाठी व्यसनमुक्ती' या विषयावर प्रजापिता ब्रह्मकुमारी ईश्वरीय विश्वविद्यालय, हुपरी संचलित यांच्या विद्यमाने मा. श्रीमती संतोषी दिदी व मा. श्रीमती सुनिता दिदी यांचे मार्गदर्शन.

• १६/१०/२०२३- 'मेरी मिट्टी, मेरा देश' या अभियानांतर्गत 'एक मूठ माती' विद्यार्थ्यांनी त्यांच्या गावातून आणून महाविद्यालयात ठेवलेल्या 'अमृतकलश' मध्ये संकलित करण्यात आली व तिची महाविद्यालय परिसरात शोभायात्रा काढण्यात आली. नंतर हा अमृतकलश दि. १८/१०/२०२३ रोजी तालुका स्तरीय पातळीवर सांगण्यात आलेल्या नाईट कॉलेज ऑफ आर्ट्स ॲण्ड कॉमर्स, इचलकरंजी येथे जमा करण्यात आला.

• २३/१२/२०२४ - एड्स जनजागृती अभियानाअंतर्गत डॉ. अमरसिंग रजपूत (पट्टणकोडोली) यांचे 'एड्स समज व गैरसमज' या विषयावर व्याख्यान.

• २९/१२/२०२३ - डॉ. विजय माने (संस्थापक अध्यक्ष, मॉडर्न होमिओपॅथी, कोल्हापूर) यांचे आरोग्य परिसंवाद या कार्यक्रमाअंतर्गत 'आजचा युवा आणि आरोग्य' या विषयावर व्याख्यान.

• २६/११/२०२३ - संविधान दिनानिमित्त डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर आणि संविधानाच्या प्रास्ताविकेचे प्रतिमा पूजन आणि प्रास्ताविकेचे वाचन.

• ०३/०१/२०२४ - 'आम्ही सावित्रीच्या लेकी' उपक्रमाअंतर्गत तळंदगे, रेंदाळ, यळगूड, इंगळी. पट्टणकोडोली येथील ग्रामपंचायतीमधील महिला सरपंच, उपसरपंच आणि महिला सदस्य यांचा सत्कार करण्यात आला.

• ०४/०१/२०२४ - महाराष्ट्र पोलीस दल वर्धापन दिनानिमित्त मा. किशोर शिंदे (पोलीस निरीक्षक, हुपरी पोलीस स्टेशन) यांचे 'सायबर गुन्हे स्वरूप आणि संरक्षण' आणि मा. श्रीमती ऊर्मिला खोत (पोलीस उपनिरीक्षक, निर्भयापथक प्रमुख, इचलकरंजी) यांचे 'महिला छळ व प्रतिबंधात्मक उपाय' या विषयावर व्याख्यान आयोजित करण्यात आले.

• ३०/०१/२०२४ - महात्मा गांधी यांच्या पुण्यतिथीनिमित्त मा. प्रा. डॉ. श्रद्धा कोठावळे (विभागप्रमुख, राज्यशास्त्र विभाग, सहकारभूषण एस. के. पाटील कॉलेज,

कुरुंदवाड) यांचे 'महात्मा गांधी यांचे विचार आणि आजचा समाज' या विषयावर व्याख्यान आयोजित करण्यात आले.

● १५/०२/२०२४ – महाविद्यालयातील विद्यार्थी–विद्यार्थिनींना ई. व्ही. एम. मशीन कशी हाताळावी व योग्य पद्धतीने मतदान कसे करावे, याविषयी पंचायत समिती–हातकणंगले यांच्या वतीने जनजागृतीपर अभियान राबविण्यात आले.

● १६/०२/२०२४ – जागतिक सूर्यनमस्कार दिनानिमित्त महाविद्यालयातील विद्यार्थिनींना स्व–संरक्षण कसे करावे, याविषयी कु. प्रतिक्षा जाधव हिने मार्गदर्शन केले.

● २१/०२/२०२४ – राष्ट्रीय सेवा योजना विभागाच्या वतीने छ. शिवाजी महाराज यांच्या जयंतीनिमित्ताने महात्मा गांधी ब्लड सेंटर, नवे पारगाव, जिल्हा कोल्हापूर यांच्या सहकार्याने रक्तदान शिबिराचे आयोजन करण्यात आले होते. या शिबिरामध्ये ७२ रक्तदात्यांनी रक्तदान केले.

● २४/०२/२०२४ – महाविद्यालयातील राष्ट्रीय सेवा योजना विभागाच्या वतीने सामानगड, ता. भुदरगड, जि. कोल्हापूर येथे 'दुर्गसंवर्धन स्वच्छता मोहीम' राबविण्यात आली. यामध्ये स्वयंसेवकांनी उस्फूर्तपणे सहभाग घेतला.

● ०७/०३/२०२४ – राष्ट्रीय सेवा योजना विभागाच्या वतीने ८ मार्च जागतिक महिला दिनानिमित्त हुपरी परिसरामध्ये 'बेटी बचाव' अभियानाअंतर्गत रॅली काढण्यात आली.

● १५/०३/२०२४ – संविधान संवाद समिती, महाराष्ट्र यांच्या वतीने 'संविधान युवा संवाद' या विषयावर मा. श्री. राजवैभव शोभा रामचंद्र यांचे व्याख्यान आयोजित करण्यात आले.

● १५/०३/२०२४ – ८ मार्च 'जागतिक महिला दिना' निमित्त जवाहर साखर कारखाना, हुपरी येथील ऊसतोड महिला कामगारांचा सत्कार आणि विद्यार्थी आणि शिक्षक, शिक्षकेतर सेवक यांच्या वतीने संकलित केलेले तांदूळ, गहू, साड्या, ड्रेस, लहान मुलांचे कपडे, खाऊ यांचे वाटप करण्यात आले. तसेच डॉ. अमरसिंग रजपूत यांच्या सहकार्याने या महिलांची मोफत आरोग्य तपासणी करून त्यांना मोफत बी.कॉम्प्लेक्स आणि कॅल्शिअमच्या गोळ्या वितरीत करण्यात आल्या.

● ०१/०३/२०२४ – शिवराज कॉलेज, गडहिंग्लज येथे आयोजित आपत्ती व्यवस्थापन कार्यशाळेमध्ये श्रवण श्रीकांत सुमारे आणि विनायक राजाराम सुतार (बी.ए. भाग १) यांनी सहभाग घेतला.

● १२/०२/२०२४– म. गांधीविचार प्रचार समिती, कुरुंदवाड यांच्या वतीने सर्वोदय दिनानिमित्त झालेल्या कार्यक्रमात सात विद्यार्थी व एक प्राध्यापक यांनी सहभाग घेतला.

● १३/०१/२०२४– नाईट कॉलेज ऑफ आर्ट्स ॲण्ड कॉमर्स इचलकरंजी आयोजित आपत्ती व्यवस्थापन कार्यशाळेमध्ये सात विद्यार्थी आणि एक प्राध्यापक यांनी सहभाग घेतला.

● २५/१२/२०२३ ते ०३/०१/२०२४ गोंडवाना विद्यापीठ, गडचिरोली येथे आयोजित राज्यस्तरीय आपत्ती व्यवस्थापन प्रशिक्षण शिबिरामध्ये कु. श्रवण श्रीकांत सुमारे बी. ए. भाग १ यांची शिवाजी विद्यापीठद्वारा निवड.

● १३/१२/२०२३ ते १९/१२/२०२३ शिवाजी विद्यापीठ स्तरीय शिबिरामध्ये कु. ओमकार कृष्णात कांबळे आणि श्रवण श्रीकांत सुमारे (बी.ए. भाग १) यांनी सहभाग घेतला.

वरीलप्रमाणे शैक्षणिक वर्ष २०२३–२४ मध्ये राष्ट्रीय सेवायोजनेच्या वतीने नियमित कार्यक्रमाअंतर्गत विविध उपक्रम पार पडले.

विशेष श्रमसंस्कार शिबिर :

महाविद्यालयाच्या राष्ट्रीय सेवा योजना विभागाचे मौजे इंगळी गावात दि.०४/०१/२०२४ ते दि. १०/०१/२०२४ या कालावधीत विशेष श्रमसंस्कार शिबिर संपन्न झाले. या शिबिरात ४२ मुले आणि ५८ मुली अशा १००

स्वयंसेवकांनी सहभाग घेऊन शिबिर यशस्वी केले. या शिबिरात घेण्यात आलेल्या सर्व उपक्रमांचा अहवाल पुढीलप्रमाणे :

गुरुवार, दि. ०४ जानेवारी २०२४ रोजी उद्‌घाटन समारंभाचे आयोजन करण्यात आले होते. उद्‌घाटक म्हणून मान.प्रा.डॉ. एच. एस. वनमोरे (माजी समन्वयक, राष्ट्रीय सेवा योजना, शिवाजी विद्यापीठ, कोल्हापूर) उपस्थित होते. या कार्यक्रमाचे अध्यक्षीय स्थान मान. श्री. दादासाहेब मोरे (सरपंच, ग्रामपंचायत, इंगळी) यांनी भूषविले. कार्यक्रमाच्या अगोदर स्वयंसेवकांनी निवासी ठिकाणी तसेच कार्यक्रमाच्या ठिकाणची स्वच्छता, पाणी व्यवस्था केली.

या सात दिवसांच्या शिबिरामध्ये स्वयंसेवकांनी गावातील रस्ते स्वच्छता, गावच्या प्रवेशद्वारापासून रस्ता, गटार स्वच्छता, त्याचबरोबर गावातील बिरोबा मंदिर परिसर, प्राथमिक आरोग्य उपकेंद्रांची संपूर्ण स्वच्छता केली. इंगळी गावातील विविध मंदिर परिसर हे पाण्याने धुवून स्वच्छ करून मंदिराशेजारील परिसर स्वयंसेवकांनी स्वच्छ केला. गावाबाहेर असणाऱ्या स्मशानभूमीची तसेच गावात असणाऱ्या कब्रस्थानची स्वच्छता आणि गावाबाहेरील पंचगंगा नदी घाट स्वच्छता स्वयंसेवकांनी केली. शाहू नगर, बेघर वसाहत, संभाजी नगर अशा माळभागावरील परिसराची स्वच्छता स्वयंसेवकांनी केली. प्राथमिक मराठी कुमार व कन्या शाळा परिसर, मैदान स्वच्छता, अंगणवाडी परिसर स्वच्छता, सार्वजनिक पाण्याची टाकी व परिसर स्वच्छता, विद्यार्थी निवास असणाऱ्या गाताडे हायस्कूल, इंगळी येथील स्वच्छता स्वयंसेवकांनी केली. प्रबोधनात्मक व्याख्यानमालेच्या कार्यक्रमाअंतर्गत मा. श्री. बाबासाहेब नदाफ (सामाजिक कार्यकर्ते, हेरवाड) यांनी 'बलशाली भारतासाठी बलशाली युवक' या विषयावर, मा. डॉ. विवेक कोतेकर (कार्पोरेट ट्रेनर, कोल्हापूर) यांचे 'सर्वांगिण विकासासाठी समृद्धीची मानसिकता' या विषयावर, मा. श्री. किरण कांबळे (मुख्य शेती अधिकारी, जवाहर साखर कारखाना, हुपरी) यांचे 'आधुनिक शेती संवर्धन' याविषयावर, मा. प्रा. डॉ. संभाजी गावडे (विभागप्रमुख, समाजशास्त्र विभाग, एस.जी.एम. कॉलेज, कराड) यांचे 'जलव्यवस्थापन: काळाची गरज' या विषयावर, मा. प्रा. डॉ. व्ही. जे. माने (यशवंतराव चव्हाण समाजकार्य महाविद्यालय, सातारा) यांचे 'स्वच्छ भारत-स्वस्थ भारत' या विषयावर व्याख्याने झाली. याचबरोबर 'मतदान माझी जबाबदारी' या विषयावर प्रबोधनात्मक पथनाट्य सादरीकरण, सायंकाळी गावातील मुख्य चौकात 'निसर्ग वाचवा – पृथ्वी वाचवा' या विषयावर लघुपट सादरीकरण; तसेच आरोग्य शिबिराचे आयोजन करण्यात आले होते. या शिबिरामध्ये स्वयंसेवक व ग्रामस्थांची मधुमेह तसेच एच. आय. व्ही. आरोग्य तपासणी करण्यात आली. शिबिरामध्ये प्रबोधनात्मक सांस्कृतिक कार्यक्रमाचे आयोजन करण्यात आले. यावेळी स्वयंसेवकांनी प्रबोधनात्मक कलाप्रकार सादर केले. 'स्वच्छता आणि जल व्यवस्थापन जनजागृती फेरी', राष्ट्रीय एकात्मता मेणबत्ती रॅली गावातून काढण्यात आली. तसेच रॅलीचा समारोप गावातील मुख्य चौकात क्रांतिकारीगीते म्हणून झाला.

शिबिराचा शेवटच्या दिवशी समारोप कार्यक्रमास प्रमुख पाहुणे म्हणून मा. प्रा. डॉ. तानाजी चौगुले (संचालक, राष्ट्रीय सेवा योजना, शिवाजी विद्यापीठ, कोल्हापूर) तर अध्यक्ष म्हणून मा. प्रा. डॉ. सुरेश आपटे (सायबर कॉलेज, कोल्हापूर) हे लाभले. कार्यक्रमास महाविद्यालयाचे प्र. प्राचार्य प्रा. डॉ. डी. आर. भोसले, सरपंच मा. श्री. दादासाहेब मोरे यांची प्रमुख उपस्थिती लाभली.

अशाप्रकारे विविध उपक्रमांचे आयोजन या शिबिरात करण्यात आले. या विशेष श्रमसंस्कार शिबिरास महाविद्यालयाचे प्र. प्राचार्य प्रा. डॉ. डी. आर. भोसले तसेच राष्ट्रीय सेवा योजनेतील सदस्य प्रा. बी. बी. जाधव, प्रा. के. आय. मुल्लाणी, प्रा. एम. एल. सोनटक्के, तसेच सर्व सर्व शिक्षक व शिक्षकेतर सेवकांचे सहकार्य या शिबिरास मिळाले. इंगळी येथील सरपंच मा. श्री. दादासाहेब मोरे, ग्रामविकास अधिकारी मा. श्री. एस.

बी. हसुरे, सर्व ग्रामपंचायत सदस्य, ग्रामपंचायत कार्यालयीन सेवक, इंगळी येथील तरुण मंडळे, विकास सेवा सोसायटी, दूध संस्था, क्रीडा व शैक्षणिक संस्था, सांस्कृतिक मंडळे, महिला बचत गट व सर्व ग्रामस्थ यांचे अनमोल सहकार्य मिळाले. महाविद्यालयातील सर्व आजी-माजी विद्यार्थी व शिबिरातील सर्व सहभागी स्वयंसेवकांचे मौल्यवान सहकार्याने हे शिबिर यशस्वीरीत्या संपन्न झाले. शैक्षणिक वर्ष २०२३-२४ मध्ये राष्ट्रीय सेवा योजनेच्या नियमित व विशेष श्रमसंस्कार शिबिरास सर्वांचेच चांगले सहकार्य लाभले, त्याबद्दल मनःपूर्वक धन्यवाद.

विवेक वाहिनी

प्रा. डॉ. संध्या ज. माने, चेअरमन

शैक्षणिक वर्ष २०२३-२४ मध्ये प्रथम सत्रात मा. प्र. प्राचार्यांच्या मार्गदर्शनाखाली विवेक वाहिनी समितीची स्थापना करण्यात आली. अंधश्रद्धा निर्मूलन करणे आणि वैज्ञानिक दृष्टिकोन विकसित करणे, या उद्देशाने या विवेक वाहिनी समितीची स्थापना महाविद्यालयात करण्यात आली. या विवेक वाहिनी समितीच्या वतीने वेळोवेळी विविध विषयांवर बैठका व गटचर्चा होतात. या वर्षभरात या समितीच्या वतीने विविध उपक्रम घेण्यात आले. त्याची माहिती पुढीलप्रमाणे :

१. दि.२४/८/२०२३ - डॉ. नरेंद्र दाभोलकर स्मृतिदिनानिमित्त विवेक वाहिनी उद्घाटन कार्यक्रम घेण्यात आला. यावेळी प्रमुख पाहुणे म्हणून मा. श्री. कृष्णात स्वाती (राज्यसरचिटणीस, अंधश्रद्धा निर्मूलन समिती, कोल्हापूर जिल्हा) यांनी विवेक वाहिनी : विचार व कार्यप्रणाली' या विषयावर मार्गदर्शन केले.

२. दि. १६/९/२०२३ - नाईट कॉलेज, कोल्हापूर आणि अंधश्रद्धा निर्मूलन समिती, कोल्हापूर यांच्यावतीने 'विवेकी व्यक्तिमत्त्व विकास' कार्यशाळा आयोजित करण्यात आली होती. या कार्यशाळेत महाविद्यालयातील १. गणेश ठोंबरे (बी.ए.३), २. प्रविण पाटील (बी.ए.३), ३. निखिल बुचडे (बी.ए.३), ४. ओंकार कांबळे (बी.ए.१), ५. तनुजा थोरात (बी. कॉम. ३), ६. तन्वी भारते (बी.कॉम. २), ७. प्रणाली गिरीबुवा (बी.ए. २), ८. मयुरी लवटे (बी.ए. २) या विद्यार्थ्यांनी सहभाग घेतला.

३. दि.२३/१२/२०२३ ते २५/१२/२०२३ अंधश्रद्धा निर्मूलन समिती, कोल्हापूर, राष्ट्रसेवा दल आणि संविधान संवाद समिती यांच्यावतीने स्काऊट बंगला, सोनतळी, कोल्हापूर येथे 'आत्मभान ते समाजभान - नेतृत्व विकास' या तीन दिवसीय कार्यशाळेत महाविद्यालयातील ओमकार कांबळे (बी.ए.१), पृथ्वीराज माने (बी.ए.१) आणि संकेत पाटील (बी.कॉम १) यांनी सहभाग घेतला.

४. दि. २२/२/२०२४ महाविद्यालयात 'विवेकी विचारधारा आणि आजचा युवा' या विषयावर एकदिवसीय कार्यशाळा आयोजित करण्यात आली. या कार्यशाळेत मा. प्रा. डॉ. बी. एम. हिर्डेकर (अध्यक्ष, अंधश्रद्धा निर्मूलन समिती, कोल्हापूर) यांनी 'विवेकी विचारधारा' या विषयावर मार्गदर्शन केले, तर मा. श्री. कृष्णात स्वाती (राज्यसरचिटणीस, अंधश्रद्धा निर्मूलन समिती, कोल्हापूर) यांनी विवेकी समाजासाठी आजच्या युवकाची भूमिका यावर मार्गदर्शन केले. या कार्यशाळेस विद्यार्थ्यांनी चांगला प्रतिसाद दिला.

अशा पद्धतीने वर्षभर या विविध उपक्रमांचे आयोजन विवेक वाहिनी समितीद्वारे करण्यात आले. या समितीस मा. प्र. प्राचार्य, उपप्राचार्य यांचे मार्गदर्शन तर समितीचे सदस्य, शिक्षक - शिक्षकेतर सेवक यांचे सहकार्य लाभले.

मानवी हक्क विभाग

प्रा. डॉ. संध्या ज. माने, चेअरमन

शैक्षणिक वर्ष २०२३-२४ मध्ये महाविद्यालयात राज्यशास्त्र विभागाद्वारे आजीवन विस्तार व कार्यविभाग, शिवाजी विद्यापीठ, कोल्हापूर यांच्यावतीने सहा महिन्यांचा

मानवी हक्क प्रमाणपत्र अभ्यासक्रमाचा कोर्स सुरू करण्यात आला होता. या कोर्ससाठी महाविद्यालयातील दहा विद्यार्थ्यांनी आपला प्रवेश घेऊन कोर्स यशस्वीरीत्या पूर्ण केला. विद्यार्थ्यांना भारतीय राज्यघटना, नागरिकांचे मूलभूत अधिकार, जागतिक पातळीवरील मानवी हक्कांची ओळख व माहिती, स्वातंत्र्य, समानता, बंधुता या तत्त्वांची समाजमानसात जगताना ती कशी अवलंबावी या सर्व घटकांची माहिती होण्यासाठी हा कोर्स सुरू करण्यात आला. या विभागाद्वारे संपूर्ण वर्षात पुढील उपक्रम राबविण्यात आले.

१. ३०/९/२०२३ – मानवी हक्क अभ्यासक्रमाद्वारे हुपरी पोलीस स्टेशन, हुपरी येथे अभ्यासभेट देण्यात आली. यावेळी पोलीस स्टेशनची कार्यपद्धतीची माहिती विद्यार्थ्यांनी घेतली.

२. २६/११/२०२३ – संविधान दिनानिमित्त महाविद्यालयात संविधानाच्या प्रास्ताविकेचे वाचन करण्यात आले. यावेळी संविधान दिनानिमित्त निबंध स्पर्धेचे आयोजन करण्यात आले होते.

३. ११/१२/२०२३ – '१० डिसेंबर जागतिक मानवी हक्क' दिनानिमित्त विद्यार्थ्यांनी तयार केलेल्या भित्तिपत्रकाचे उद्घाटन मा. प्राचार्य व्ही. ए. माने (व्यंकटेश महाविद्यालय, इचलकरंजी) यांच्या हस्ते करण्यात आले.

४. २५/१/२०२४ – राष्ट्रीय मतदार दिनानिमित्त रांगोळी स्पर्धेचे आयोजन करण्यात आले होते. तसेच या विषयास अनुसरून विद्यार्थ्यांनी तयार केलेल्या भित्तिपत्रिकेचे अनावरण करण्यात आले. यावेळी 'मतदान : माझी जबाबदारी' या विषयावर मतदान जनजागृतीपर तयार करण्यात आलेल्या पथनाट्याचे सादरीकरण महाविद्यालय, हुपरी व रेंदाळमधील विविध परिसरात करण्यात आले.

५. १८ जानेवारी व १५ फेब्रुवारी २०२४ रोजी हातकणंगले पंचायत समिती यांच्यावतीने विद्यार्थ्यांच्यामध्ये मतदार जनजागृतीविषयक उपक्रम घेण्यात आला. यावेळी मशीनद्वारे ई.व्ही.एम. मतदान कसे करावे, याविषयी प्रात्यक्षिके विद्यार्थ्यांना दाखविण्यात आली.

६. १५/३/२०२४ – भारतीय संविधान व मतदान जनजागृती अभियानाअंतर्गत संविधान समिती, कोल्हापूर यांच्यावतीने ''संविधान युवा संवाद' या उपक्रमाअंतर्गत मा. शोभा राजवैभव, कोल्हापूर यांनी संवादक म्हणून विद्यार्थ्यांशी संवाद साधला आणि भारतीय राज्यघटना, प्रास्ताविक याचा अर्थ व महत्त्व स्पष्ट केले.

अशा रीतीने मानवी हक्क विभागाद्वारे संपूर्ण वर्षभरात विविध उपक्रम राबविण्यात आले.

माजी विद्यार्थी संघटना

प्रा. डॉ. संध्या ज. माने, चेअरमन

शैक्षणिक वर्ष २०२३-२४ मध्ये महाविद्यालयाच्या प्र. प्राचार्यांच्या मार्गदर्शनाखाली माजी विद्यार्थी असोसिएशनचे कामकाज सुरू करण्यात आले. महाविद्यालयाच्या यशोशिखरात माजी विद्यार्थ्यांची भूमिका फार महत्त्वाची असते. समाजातील वेगवेगळ्या कार्यक्षेत्रात माजी विद्यार्थ्यांनी आपले नाव उंचावले आहे व त्यांच्या या यशाचा, कष्टाचा, अनुभवाचा फायदा महाविद्यालयास नक्कीच होणार, या अर्थाने सर्व माजी विद्यार्थ्यांना महाविद्यालयाच्या संपर्कात ठेवणे आणि महाविद्यालयाच्या विकासासाठी त्यांचे सहकार्य घेणे व त्यांचेही कौतुक करणे या उद्देशाने ही असोसिएशन कार्यरत आहे.

या माजी विद्यार्थी असोसिएशनची प्रथम व द्वितीय सत्रात दोन बैठका घेण्यात आल्या. दि. २९/१/२०२४ रोजी क्रांतिज्योती सावित्रीबाई फुले जयंतीनिमित्त युवा परिवर्तन संघटना, कोल्हापूर, महाराष्ट्र अंधश्रद्धा निर्मूलन समिती, शाखा-हुपरी व चंद्राबाई शांताप्पा शेंडुरे कॉलेज,

हुपरी यांच्या माजी विद्यार्थी असोसिएशनच्या वतीने खुल्या वक्तृत्व स्पर्धेचे आयोजन करण्यात आले. यामध्ये कोल्हापूर, सांगली, हुपरी परिसरातील स्पर्धकांनी उत्स्फूर्त भाग घेतला होता. दि. २१/२/२०२४ रोजी छत्रपती शिवाजी महाराज यांच्या जयंतीनिमित्त भव्य रक्तदान शिबिराचे आयोजन करण्यात आले होते. यामध्ये आजी व माजी विद्यार्थ्यांनी तसेच परिसरातील नागरिक, हुपरी पोलीस स्टेशनचे पोलीस यांनी रक्तदान करून शिबिर यशस्वी केले. या शिबिरास वैभव लक्ष्मी ब्लड बँक, नवे पारगाव, ता. हातकणंगले, जि. कोल्हापूर यांचे सहकार्य लाभले.

या उपक्रमासाठी माजी विद्यार्थी असोसिएशनचे अध्यक्ष श्री. अजित पाटील, उपाध्यक्ष श्री. शिवराज नाईक, खजिनदार श्री. सुनिल बारगे यांचे सहकार्य लाभले. या उपक्रमास माजी विद्यार्थी श्री. सुमित जयकर, श्री. योगेश कांबळे, श्री. आकाश बिरांजे यांचे विशेष सहकार्य लाभले. माजी विद्यार्थी असोसिएशनचे समन्वयक म्हणून प्रा. डॉ. श्रीमती संध्या माने यांनी कामकाज पाहिले. यास महाविद्यालयाचे प्र. प्राचार्य प्रा. डॉ. डी. आर भोसले यांचे मार्गदर्शन, तर सर्व विभाग प्रमुख, शिक्षक आणि शिक्षकेतर सेवकांचे सहकार्य लाभले.

अंतर्गत तक्रार निवारण समिती

प्रा. डॉ. संध्या ज. माने, चेअरमन

शैक्षणिक वर्ष २०२३-२४ मध्ये प्रथम सत्रात मा. प्राचार्यांच्या मार्गदर्शनाखाली अंतर्गत तक्रार निवारण समितीची शासकीय परिपत्रकाच्या सूचनेप्रमाणे स्थापना करण्यात आली. या समितीद्वारे महाविद्यालयातील शैक्षणिक वातावरण हे विद्यार्थी व विद्यार्थिनी या दोन्हींच्यादृष्टीने समाधानकारक, मैत्रीपूर्ण असावे आणि विद्यार्थिनींचा व्यक्तिमत्त्व विकास व्हावा, आत्मविश्वास वाढावा यादृष्टीने विविध उपक्रम राबविण्यात आले. महाविद्यालय व परिसरामध्ये विद्यार्थिनी, शिक्षिका व शिक्षकेतर सेविका यांच्याबाबत कोणतेही अनुचित प्रकार होऊ नयेत यासाठी लैंगिक छळ प्रतिबंधक कायद्याची जनजागृती करणे व तसे काही घडल्यास या समितीद्वारे योग्य ती कायदेशीर कारवाई करणे, ही भूमिका या समिती स्थापनेपाठीमागे आहे. यास अनुसरून पुढीलप्रमाणे वर्षभर विविध उपक्रम या समितीद्वारे घेण्यात आले.

१. २८/८/२०२४ रोटरी क्लब ऑफ कोल्हापूर यांच्या सहकार्याने प्रशिक्षक श्री. दिगंबर पाटील आणि सौ. अश्विनी दि. पाटील (कोल्हापूर) यांनी 'Self Made Rakhi' या एकदिवसीय कार्यशाळेत विद्यार्थिनींना राखी बनविण्याचे प्रशिक्षण दिले. तसेच वामाज सिल्क आणि सारीज, कोल्हापूर यांच्यावतीने विद्यार्थीनींसाठी 'रॅम्प वॉक शो' आयोजित करण्यात आला. यास विद्यार्थिनींनी चांगला प्रतिसाद दिला.

२. ३०/८/२०२४ रक्षाबंधनानिमित्त सामाजिक सलोखा जपत 'एक राखी पोलीस बांधवांसाठी' या उपक्रमाअंतर्गत विद्यार्थिनींनी स्वत: तयार केलेल्या राख्या हुपरी पोलीस पोलीस बंधु-भगिनींना बांधत अनोख्या पद्धतीने रक्षाबंधन साजरे केले.

३. १/९/२०२४ या समितीद्वारे एकदिवसीय कार्यशाळा 'निर्भयापथक जाणीवजागृती' या विषयावर घेण्यात आली. या कार्यशाळेत मा. श्रीमती उर्मिला खोत (पोलीस उपनिरीक्षक, निर्भयापथक प्रमुख, इचलकरंजी) यांनी 'अंतर्गत तक्रार निवारण समिती : रचना व कार्यपद्धती' या विषयावर तर मा. श्री. किशोर शिंदे (पोलीस निरीक्षक, हुपरी पोलीस स्टेशन, हुपरी) यांनी 'सायबर क्राईम' या विषयावर विद्यार्थ्यांना मार्गदर्शन केले.

४. दि. २७/९/२०२४ या समितीद्वारे खास विद्यार्थिनींसाठी 'झिम्मा-फुगडी' कार्यक्रम आणि विद्यार्थ्यांच्या माता-पालकांसाठी जात्यावरील ओवी स्पर्धांचे आयोजन करण्यात आले. या स्पर्धेचे परीक्षक म्हणून मा. पूजा रेंदाळे-सुर्वे (निवेदिका, आकाशवाणी केंद्र कोल्हापूर) आणि मा. प्रज्ञा रेंदाळे (फार्मासिस्ट,

कोल्हापूर) यांनी काम पाहिले.

५. दि. १९/१०/२०२४ – कै. शारदाबाई पवार अध्यासन केंद्र, शिवाजी विद्यापीठ, कोल्हापूर यांच्यावतीने श्रीमती रिटा राममूर्ती गुप्ता लिखित 'सावित्रीबाई फुले : हर लाईफ, हर रिलेशनशिप, हर लिगसी' या पुस्तकाचे प्रकाशन व याविषयावर आयोजित कार्यशाळेत महाविद्यालयातील कु. तनुजा थोरात (बी.कॉम. २), कु. तन्वी भारते (बी.कॉम. २) व कु. ओंकार कांबळे (बी.ए.१) या विद्यार्थ्यांनी आपला सक्रिय सहभाग नोंदविला.

६. दि. ३/१/२०२४ क्रांतिज्योती सावित्रीबाई फुले जयंतीनिमित्त हुपरी, रेंदाळ, तळंदगे, इंगली, यळगूड, पट्टणकोडोली येथील नगरपालिका व ग्रामपंचायतमधील महिला नगराध्यक्ष, नगरसेविका, सरपंच, सदस्या अशा यशस्वी महिलांचा सत्कार आयोजित करण्यात आला.

७. दि. ४/१/२०२४ महाराष्ट्र पोलीस दल वर्धापन दिनानिमित्त मा. श्री. किशोर शिंदे (पोलीस निरीक्षक, हुपरी पोलीस स्टेशन, हुपरी) यांचे 'सायबर गुन्हे : स्वरूप व संरक्षण' आणि मा. श्रीमती उर्मिला खोत (पोलीस उपनिरीक्षक प्रमुख, निर्भयापथक, इचलकरंजी) यांचे 'महिला छळ व प्रतिबंधात्मक उपाय' या विषयावर व्याख्यान आयोजित करण्यात आले. यावेळी विद्यार्थ्यांच्या शंकांचे निरसन प्रश्नोत्तराच्या माध्यमातून करण्यात आले.

८. दि. २५/१/२०२५ कै. शारदाबाई पवार अध्यासन केंद्र, शिवाजी विद्यापीठ, कोल्हापूर यांच्यावतीने 'भारतीय गणराज्य आणि स्त्रियांचा सहभाग' या विषयावर आयोजित चर्चासत्रात कु. कविता राठोड (बी.ए.१), कु. तनुजा थोरात (बी.कॉम.२), कु. प्रणाली गिरीबुवा (बी.ए.२) यांनी आपला सहभाग नोंदविला.

९. दि. १६/२/२०२४ महाविद्यालयातील विद्यार्थिनींसाठी आपत्कालीन परिस्थितीमध्ये विद्यार्थिनींनी आपले संरक्षण कसे करावे, याचे प्राथमिक पातळीवरील प्रशिक्षण कार्यक्रम (Self Defence Program) घेण्यात आला. यावेळी कु. प्रतिक्षा जाधव (यळगूड) हिने प्रशिक्षक म्हणून मार्गदर्शन केले.

१०. दि. ७/३/२०२४ – जागतिक महिला दिनानिमित्त हुपरी परिसरात 'बेटी बचाओ' रॅली महाविद्यालयाच्या विद्यार्थ्यांच्यावतीने काढण्यात आली. यावेळी 'बेटी बचाओ' अनुषंगाने विविध घोषणा रॅली दरम्यान विद्यार्थ्यांनी दिल्या.

११. दि. ११/३/२०२४ जागतिक महिला दिनानिमित्त विद्यार्थ्यांनी तयार केलेल्या भित्तीपत्रिकेचे अनावरण मा. प्र. प्राचार्य डॉ. डी. आर. भोसले यांच्यावतीने करण्यात आले. तसेच जवाहर साखर कारखाना, हुपरी येथील ऊसतोड महिला कामगारांना विद्यार्थी व शिक्षक-शिक्षकेतर सेवकांनी संकलित केलेले साडी, ड्रेस, तांदूळ, गहू, खाऊ वाटप करण्यात आले.

अशापद्धतीने विविध उपक्रम वर्षभरात राबविण्यात आले. या समितीकडे कोणत्याही पद्धतीची लेखी अथवा तोंडी तक्रार लैंगिक छळासंदर्भात आली नाही किंवा या समितीस अनुसरून आली नाही. या समितीस मा. प्र. प्राचार्य, उपप्राचार्य यांचे मार्गदर्शन तर सर्व समिती सदस्यांचे चांगल्या प्रकारे सहकार्य मिळाले.

विद्यार्थी परिषद समिती

प्रा. डॉ. सुनील चंदनशिवे, चेअरमन

चालू शैक्षणिक वर्ष २०२३-२४ मध्ये विद्यार्थी परिषद कमिटीच्यावतीने सर्व विद्यार्थी प्रतिनिधीची बैठक ७/११/२०२३ रोजी घेण्यात आली. त्यामध्ये महाविद्यालयातील सोयी, सुविधा याविषयी माहिती दिली. तसेच वेगवेगळ्या स्कॉलरशीपच्या संदर्भात माहिती दिली. तसेच दुसरी मिटींग १६/१/२०२४ रोजी घेण्यात आली व महाविद्यालयातील विद्यार्थ्यांच्या अडचणी समजावून घेऊन त्या सोडविण्यासंदर्भात चर्चा करण्यात आली.

महाविद्यालयीन स्थायी समिती

प्रा. डॉ. सुनिल चंदनशिवे, चेअरमन

चालू शैक्षणिक वर्ष २०२३-२४ मध्ये प्रथम सत्रामध्ये दि. २१/७/२०२३ रोजी सर्व शिक्षक, शिक्षकेतर सेवकांची मिटींग घेऊन, महाविद्यालयाच्या सर्वांगिण विकासाच्या दृष्टीने चर्चा करून वर्षभराच्या कामकाजाच्या दिशा ठरवून दिल्या. त्यानुसार वर्षभर कामकाज करवून घेतले. दुसऱ्या सत्रामध्ये २/१२/२०२३ रोजी मिटींग घेऊन झालेल्या कामाचा आढावा घेतला व राहिलेल्या कामाच्या, संदर्भात योग्य सूचना देण्यात आल्या. सदर कमिटीला मा. प्रभारी प्राचार्य प्रो. डॉ. डी. आर. भोसले यांचे महत्त्वपूर्ण मार्गदर्शन लाभले.

जातीआधारित भेदभाव प्रतिबंध समिती

प्रा. डॉ. सुनील चंदनशिवे, चेअरमन

चालू शैक्षणिक वर्ष २०२३-२४ जातीआधारित भेदभाव प्रतिबंध समितीची बैठक दि. ९/१०/२३ रोजी मा. प्राचार्यांच्या अध्यक्षतेखाली घेण्यात आली. त्यामध्ये सदर समितीच्या कामकाजाच्या संदर्भात विचारविनिमय केला. तसेच आजपर्यंत महाविद्यालयात जातीभेदासंदर्भात कोणत्याही प्रकाराची तक्रार आली नसल्याचे निदर्शनास आले. तसेच सदर समितीच्या पदाधिकाऱ्यांच्या नावाचा फलक महाविद्यालयाच्या दर्शनी भागात लावण्यात आला.

Avishkar Research Committee

Mr. Shivanand Arvind Bhandare

Chairman

According to Shivaji University, Kolhapur's guidelines, the college-level Avishkar Research competition was organised on October 17, 2023. At that time, fifteen research proposals on various topics were submitted. The expert committee was appointed by the college to review and rank the proposals. On the basis of chosen topic title, subject layout, and presentation. Three proposal are selected by the committee. The first ranked proposal, 'डेट्यामधील आमचे जग' is selected for participation in the district-level Avishkar Research Competition, which took place at Vivekanand College, Kolhapur on December 11, 2023.

UGC & University Correspondence Committee

Mr. Shivanand Arvind Bhandare,

Chairman

UGC & University Correspondence Committee of Chandrabai-Shantappa Shendure college, Hupari is functioning very smoothly. As per the UGC and University guideline committee submitted all required information within the time bond.

As per the guidelines of UGC on September 8, 2023, Prof. S. A. Bhandare and Dr. S. I. Barale have submitted the proposal under PM-USHA at S. N. D. T. University, Mumbai.

As per the guidelines of Shivaji University, Kolhapur, the committee submitted the proposal for the new courses of B.C.A. (B.Com. Computer Application) and B.Com.IT.

Bridge Course and Remedial Teaching Committee

Smt. Banasode J. L.

Coordinator

Chandrabai Shantappa Shendure College has Formed Bridge Course and

Remedial Teaching Committee in the academic year 2023-24. In the academic year 2023-24 Dept of Commerce, Dept of Economics and Dept of English conducted following activities through this committee.

1. Diagnostic Test for the B. Com. I & B. A. I year Students.

2. Bridge Course for the B. Com. I & B. A. I year Students.

3. Listed out the Slow Learners and Advanced Learners.

4. Remedial Teaching of the subjects Accountancy for the students (B.Com. I, II and III) and subject English for the students B.A.III. of English Dept.

5. Various activities undertaken for the development of the all students Like Seminars, Wall Paper Presentation, Study tours, Mentor Work, Projects, Home Assignments, Unite Tests, Group discussions etc.

◆

वैयक्तिक अहवाल

प्र. प्राचार्य प्रो. (डॉ.) डी. आर. भोसले

अध्यक्ष, हिंदी विभाग

१. सद्गुरु गाडगे महाराज कॉलेज, कराड के हिंदी विभाग अंतर्गत हिंदी अध्ययन मंडळ सदस्य के रुप में कार्य किया सन २०२३-२४.

२. तुलजाराम चतुरचंद कॉलेज, बारामती के हिंदी विभाग अंतर्गत हिंदी अध्ययन मंडल सदस्य के रुप में कार्य किया सन २०२३-२४.

३. शिवाजी विश्वविद्यालय, कोल्हापूर हिंदी विभाग में दि. १७ मई २०२३, दि. १७ जानेवारी २०२४ व दि ७,८ तथा ९ जनवरी २०२४ को आयोजित विभागीय शोध सलाहकार समिती के सदस्य के रुप में सहयोग दिया.

४. महात्मा फुले, छत्रपती शाहु महाराज व डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर रयत शिक्षण संस्था का चंद्राबाई-शांताप्पा शेंडुरे कॉलेज, हुपरी में शुक्रवार, दि.१२ अप्रैल २०२४ को ऑनलाईन राष्ट्रीय व्याख्यान में अध्यक्षता के रुप में मार्गदर्शन किया.

५. शिवाजी विश्वविद्यालय कोल्हापुर में दि. ९ जनवारी २०२४ को 'राष्ट्रीय शिक्षा नीती' २०२० इस विषय पर आयोजित कार्यशाला में सहभाग लिया.

६. नागरी लिपि परिषद, नई दिल्ली द्वारा स्वातंत्र्यता दिवस के शुभ अवसर पर आयोजित ऑनलाईन आंतरराष्ट्रीय 'काव्य गोष्टी' में प्रतिभागी के रुप में सहभाग लिया, दि. १५ ऑगस्ट २०२३.

७. ज्येष्ठ नागरिक संघ (रजि.) हुपरी, जि. कोल्हापूर द्वारा 'आदर्श एवं यशस्वी नागरिक कार्यगौरव सम्मान' प्रदान तथा प्रमुख वक्ता के रुप में मार्गदर्शन किया, दि. ३१/१०/२०२३.

८. 'रिसर्च जर्नी' इस आंतराष्ट्रीय शोधपत्रिका में '२१ वी सदी की प्रतिनिधिक हिंदी कहानियों मे चित्रित मे वृद्ध विमर्श' इस विषय पर शोधपत्र प्रकाशित हुआ, दिसंबर २०२३.

९. रयत शिक्षण संस्था, का चंद्राबाई-शांताप्पा शेंडुरे कॉलेज, हुपरी दि. २९ और ३० अप्रैल २०२४ को 'Dynamics of Research Methodology in Humanites and Commerce' इस विषय पर आयोजित ऑनलाईन राष्ट्रीय संगोष्ठी में अध्यक्षता के रुप में मागदर्शन तथा सफल आयोजन किया.

प्रा. सुनिल चंदनशिवे

प्रमुख मराठी विभाग व उपप्राचार्य

१. शिवाजी विद्यापीठ मराठी शिक्षक संघ कोल्हापूर व देशभक्त आनंदराव बळवंतराव नाईक कॉलेज, चिखली आयोजित एकदिवसीय राज्यस्तरीय चर्चासत्रात सक्रिय सहभाग. दि. २७ ऑगस्ट, २०२३.

२. डॉ. प्रकाश राठोड संपादित 'युद्धशाळा' या संदर्भग्रंथात 'सामाजक्रांतीसाठी प्रशिक्षण देणारी युद्धशाळा' हा समीक्षापर लेख प्रसिद्ध ISBN No. 978-81-963630-1-7 सन २०२३ लेखणी प्रकाशन, नागपूर, पृष्ठ क्र. २७६ ते २८२.

३. दूधसाखर महाविद्यालय, बिद्री यांच्या संयुक्त विद्यमाने बदललेल्या अभ्यासक्रमावरील एक दिवसीय कार्यशाळेत समारोप सत्राचे अध्यक्ष म्हणून उपस्थित प्राध्यापकांना मार्गदर्शन. दि. २१/१०/२०२३.

४. आंतरराष्ट्रीय आंतरविद्याशाखीय परिषद, पुणे आयोजित 'देश आणि विदेशातील विविध क्षेत्रांतील पुरुष कर्तृत्वाचे योगदान' या विषयावरील दोन दिवसीय आंतरराष्ट्रीय सेमिनारमध्ये सादर केलेले निबंध संपादक डॉ. डी.आर. भोसले, प्रकाशक स्नेहवर्धन प्रकाशन प्र. आ. १७ डिसेंबर २०२२, ISBN No. 978-93-91033-71-2 लेख मानवी जीवनाचे तत्त्वज्ञान

सांगणारा अष्टपैलू साहित्यिक - पु. ल. दोपांडे, पृ.क्र. १४ ते १९.

प्रा. एम. एस. मुजावर

सहयोगी प्राध्यापक, हिंदी विभाग

1. संशोधन पेपर प्रकाशित 'विश्व शांति के परिप्रेक्ष्य में दिनकर जी का कुरुक्षेत्र' संशोधक त्रैमासिक यु.जी.सी. केअर लिस्टेड, धुळे आंतरराष्ट्रीय सेमिनार, छ. शिवाजी कॉलेज, सातारा, डिसेंबर 2023.
2. संशोधन पेपर प्रकाशित '21वी सदी के हिंदी कहानी साहित्य में चित्रित किन्नर विमर्श' आय. जे.एच.एस.एस.बी.एम.सी. पीअर रिव्हूड अँण्ड रेफरिड जर्नल, राष्ट्रीय सेमिनार, वाय. सी. कॉलेज, इस्लामपूर, मार्च 2024.
3. संशोधन पेपर प्रकाशित 'इक्कीसवी सदी के हिंदी कथासाहित्य में चित्रित किन्नर विमर्श', ए.आय.आय. रिसर्च जर्नल, पीअर रिव्हूड जर्नल, एस.ए.आर.पी. कन्या महाविद्यालय, इचलकरंजी, सप्टेंबर 2023.
4. संशोधन पेपर वाचन व सहभाग एक दिवसीय राष्ट्रीय संगोष्ठी '21 वीं सदी के हिंदी साहित्य में चित्रित हाशिए का समाज', वाय. सी. महाविद्यालय, उरुण-इस्लामपुर, दि. 30 डिसेंबर, 2023.
5. संशोधन पेपर वाचन व सहभाग - एक दिवसीय आंतरराष्ट्रीय संगोष्ठी 'विश्वशांति में भाषा, साहित्य एवं सांस्कृतिक योगदान' छ. शिवाजी कॉलेज, सातारा, दि. 26 ऑक्टोबर 2023.
6. संशोधन पेपर वाचन व सहभाग - एक दिवसीय राष्ट्रीय संगोष्ठी 'सामाजिक-सांस्कृतिक संदर्भ में 21वी सदी का अंग्रजी, हिंदी और मराठी साहित्य', कन्या महाविद्यालय, इचलकरंजी, दि. 30 सप्टेंबर, 2023.
7. साधन व्यक्ति व सहभाग - एक दिवसीय कार्यशाळा 'बी.ए.भाग दो का NEP अनुसार पुनर्रचित पाठ्यक्रम', विलिंग्डन कॉलेज, सांगली, दि. 16 ऑक्टोबर, 2023.
8. साधन व्यक्ति व सहभाग - एक दिवसीय राष्ट्रीय संगोष्ठी '21 वी सदी के हिंदी साहित्य में चित्रित हाशिए का समाज' वाय. सी. कॉलेज, उरुण-इस्लामपुर, दि. 30 डिसेंबर, 2024.
9. प्रमुख अतिथी 'हिंदी दिन समारोह' सद्गुरु गाडगे महाराज कॉलेज, कराड, दि. 14 सप्टेंबर 2023
10. प्रमुख अतिथी 'हिंदी सप्ताह : समापन समारोह' छत्रपती शिवाजी कॉलेज, सातारा, दि. 27 सप्टेंबर 2023.
11. साधन व्यक्ति व सहभाग - एक दिवसीय अग्रणी कार्यशाळा, 'हिंदी भाषा में वर्तनी एवं उच्चारण संबंधी त्रुटियाँ एवं उपचार' कमला कॉलेज, कोल्हापूर, दि. 12 फेब्रुवारी, 2024.
12. परीक्षक, हिंदी वक्तृत्व स्पर्धा, शिवाजी विद्यापीठ 43 वा सांगली जिल्हास्तरीय युवा महोत्सव, संयोजक वारणा महाविद्यालय, ऐतवडे खुर्द, दि. 05/10/2023.
13. परीक्षक, हिंदी वक्तृत्व व वादविवाद स्पर्धा, विाजी विद्यापीठ 43 वा सातारा जिल्हास्तरीय युवा महोत्सव, संयोजक कला व वाणिज्य कॉलेज, पुसेगांव, जि. सातारा, दि. 7/10/2023.
14. परीक्षक, हिंदी वक्तृत्व व वादविवाद स्पर्धा, शिवाजी विद्यापीठ 43 वा मध्यवर्ती युवा महात्सव, संयोजक दहिवडी कॉलेज, दहिवडी, दि. 11/10/2023.
15. परीक्षक, मराठी वक्तृत्व स्पर्धा, ज्येष्ठ शिक्षणतज्ञ स्व. डी. बी. पाटील राज्यस्तरीय मराठी वक्तृत्व स्पर्धा, संयोजक दि न्यू कॉलेज, कोल्हापुर दि. 7/11/2023.
16. परीक्षक, मराठी वक्तृत्व स्पर्धा राजमाता जिजाऊसाहेब व ज्ञानज्योती सावित्रीबाई फुले यांच्या जयंतीनिमित्त, संयोजक युवा परिवर्तन सामाजिक संघटना, कोल्हापुर जिल्हा, दि. 29/1/2024.

17. परीक्षक, युवा महोत्सव, श्री सेवागिरी महाराज यांच्या पुण्यस्मरण यात्रेनिमित्त विविध स्पर्धा, संयोजक श्री सेवागिरी देवस्थान ट्रस्ट पुसेगाव, दि. 12/1/2024.
18. बहिस्थ पर्यवेक्षण समिती सदस्य, 'अॅकेडेमिक ऑडीट फॉर कॉलेज' संयोजक दि न्यू कॉलेज, कोल्हापुर दि. 19/12/2023.
19. अध्यक्ष, प्रबोधनपूरक व्याख्यान, राष्ट्रीय सेवा योजना विशेष श्रमसंस्कार शिबिर, संयोजक चंद्राबाई-शेंडुरे कॉलेज, हुपरी दि. 9/01/2024.
20. अध्ययन मंडळ बैठक (BOS), एम.ए.भाग 2 (हिंदी) विषय का NEP के नुसार पाठ्यक्रम बनाना, शिवाजी विद्यापीठ, कोल्हापुर दि. 8/1/2024.
21. अध्ययन मंडळ बैठक (BOS) बी.ए.भाग 1 और 2 के लिए हिंदी विषय का पाठ्यक्रम बनाना. कमला कॉलेज, कोल्हापुर दि. 27/6/2023.
22. समिती सदस्य, एम.ए. भाग 1 और 2 (हिंदी) संलग्नीकरण स्थानिक चौकशी समिती, शिवाजी विद्यापीठ, कोल्हापुर, कामकाज, संयोजक, मालती वसंतराव पाटील कन्या महाविद्यालय, इस्लामपूर दि. 30/5/2023.
23. विषयतज्ञ, हिंदी विषय सहाय्यक प्राध्यापक (सी.एच.बी.) चयन समिती, दि न्यू कॉलेज, कोल्हापुर, दि. 26/05/2023.
24. विषयतज्ञ, हिंदी विषय सहाय्यक प्राध्यापक (सी.एच.बी.) चयन समिती, श्री स्वामी विवेकानंद शिक्षण संस्था, कोल्हापुर 14/5/2023.
25. पुरस्कार, बृजलोक साहित्य कला संस्कृति अकादमी, फतेहाबाद, आगरा (उ.प्र.) इनकी ओर से 'काका कालेलकर महान हिन्दी सेवक सम्मान -2023' प्रदान किया गया.

Prof. Tulshikatti D.C.

Head, Dept. of English
IQAC coordinator

1. Worked as Head, Department of English and Coordinator of Internal Quality Assurance Cell (IQAC).
2. Active initiative to organize all activity and programmes in the institution.
3. Successfully submitted the AQAR of 2022-2023 to NAAC.
4. Worked as paper setter and Examiner for University examination.
5. Felicitation by the college as 'Best IQAC Coordinator.'
6. Worked as Presiding Officer for Loksabha Election : 2024.

प्रा. डॉ. मुल्ला आय. एच.

(बी.ए.एम.पी.एड.सेट.पीएच.डी.)
शारीरिक शिक्षण संचालक

१. परभणी येथे झालेल्या अखिल भारतीय आंतरविद्यापीठ क्रॉसकंट्री स्पर्धेसाठी शिवाजी विद्यापीठ संघाचे मार्गदर्शक म्हणून निवड.
२. भुवनेश्वर येथे झालेल्या पूर्व, पश्चिम व उत्तर विभागीय अॅथलेटिक्स स्पर्धेसाठी शिवाजी विद्यापीठ संघाचे संघव्यवस्थापक म्हणून निवड.
३. चेन्नई येथे झालेल्या अखिल भारतीय आंतरविद्यापीठ अॅथलेटिक्स स्पर्धेसाठी शिवाजी विद्यापीठ संघाचे मार्गदर्शक म्हणून निवड.
४. आसाम येथे झालेल्या खेलो इंडिया विद्यापीठ अॅथलेटिक्स स्पर्धेसाठी शिवाजी विद्यापीठ संघाचे मार्गदर्शक म्हणून निवड.
५. लोणेरे (महाड) येथे पार पडलेल्या महाराष्ट्र राज्य आंतरविद्यापीठ महाक्रीडा स्पर्धेसाठी तांत्रिक समिती

सदस्यपदी निवड.

६. शिवाजी विद्यापीठ शिवस्पंदन स्पर्धेसाठी ॲथलेटिक्स स्पर्धेचे समन्वयक म्हणून निवड.

७. कोल्हापूर झोनल कार्यशाळेत साधन व्यक्ती म्हणून व्याख्यान दिले.

प्रा. डॉ. संध्या जयसिंग माने

राज्यशास्त्र विभाग

१. दि. २८/१०/२०२३ – कर्मयोगी तुळशीराम पवार महाविद्यालय, हडोलटी, ता. अहमदपूर, जि. लातूर यांच्यावतीने 'म. गांधी यांचे विचार : काल, आज आणि उद्या' या विषयावर एकदिवसीय राष्ट्रीय परिषदेत 'महात्मा गांधी यांचे स्त्रियांविषयक विचार' या विषयावर शोधनिबंध प्रकाशित.

२. डिसेंबर २०२३ – 'लिंगभाव' या विषयावर बी. आधार या सिंगल ब्लाईंड पीअर रिव्ह्यूयड आणि रेफर्ड इंडेक्सड आंतरविद्याशाखीय आंतरराष्ट्रीय रिसर्च जनरलमध्ये शोधनिबंध प्रकाशित. (ISSN-2278-9308, Impact Factor - 8.632(SJIR))

३. ८ मार्च जागतिक महिला दिनानिमित्त कापड बझार, हुपरी यांच्यावतीने शैक्षणिक क्षेत्रात उल्लेखनीय कार्य केल्याबद्दल 'भरारी' पुरस्काराने सन्मानित.

४. दि. १६/९/२०२३ नाईट कॉलेज, कोल्हापूर आणि अंधश्रद्धा निर्मूलन समिती, कोल्हापूर यांच्यावतीने 'विवेकी व्यक्तिमत्त्व विकास' कार्यशालेत सहभाग.

५. दि. १३/१/२०२४ नाईट कॉलेज ऑफ आर्ट्स ॲण्ड कॉमर्स इचलकरंजी यांच्यावतीने अग्रणी महाविद्यालय योजना, शिवाजी विद्यापीठ, कोल्हापूर आयोजित 'आपत्ती व्यवस्थापन' या विषयावरील एकदिवसीय कार्यशाळेत सहभाग.

६. अजीवन विस्तार कार्यविभाग, शिवाजी विद्यापीठ, कोल्हापूर यांच्यावतीने महाविद्यालयात राज्यशास्त्र विभागाच्यावतीने 'मानवी हक्क' प्रमाणपत्र अभ्यासक्रमाचे समन्वयक म्हणून काम पाहिले.

७. महाविद्यालयाच्या राष्ट्रीय सेवा योजना विभागाचे कार्यक्रम अधिकारी म्हणून काम पाहिले.

Prof. Jayshri Laxman Banasode

Head, Dept. of Commerce

1. Member of Hire Education Committee, Rayat Shikshan Sanstha, Satara.
2. Member, College Development Committee, Chandrabai Shantappa.
3. Member, IQAC, Chandrabai Shantappa Shendure College, Hupari
4. Coordinator, Staff Welfare Committee Chandrabai Shantappa Shendure College, Hupari.
5. Coordinator, Bridge Course & Remedial Teaching Committee, Chandrabai Shantappa Shendure College, Hupari.
6. Member, Internal Complaint Cell, Chandrabai Shantappa Shendure College, Hupari.
7. Member of Student's Welfare Committee, Chandrabai Shantappa Shendure College, Hupari.

Dr. Santosh Barale

Associate Professor & Head, Dept. of Economics

1. A research paper entitled, 'New Education Policy- 2020 and Major Reforms in Higher Education' presented at National Level Seminar held on 17th February, 2024 at Kamala College, Kolhapur and published in Peer Reviewed Journal- Navjyot.
2. A research paper entitled, 'Foreign

Direct Investment and its Impact on Indian Economy' presented at National Level Seminar held on 5th March 2024 at Shahaji College, Kolhapur and published in Peer Reviewed Journal.
3. Worked as Nodal Officer of Academic Bank Credit (ABC).
4. Worked as Organizing Secretary of Two-day National Web-Seminar on "Dynamics of Research Methodology in Humanities and Commerce" held on 29th & 30th April, 2024.

Dr. Mahadev L. Sontakke

Assistant Professor, Department of History

1. Awarded Ph. D. degree by Shivaji University, Kolhapur on 31 October, 2023.
2. Published research paper entitled, 'Women's Contribution in Freedom Movement of Mahatma Gandhi' in Journal of Udaygiri-Multilinguistic History Research Patrika, Vol. 1 Issue 4 October 2023.
3. Attended oneday National Seminar entitled, 'Transitions in Maharashtra in the 20th Century' on 8th October, 2023 organized by Rajarshi Chhatrapati Shahu College, Kolhapur.
4. Attended three-days National Seminar entitled, 'Expanding Dimensions of Research in Maratha History' on 20, 21 and 23rd December, 2023 organized by Shivaji University, Kolhapur.
5. Attended one day Symposium entitled, 'Coronation of Chhatrapati Shivaji Maharaj' on 14th October, 2023 organized by Shivaji University, Kolhapur.
6. Attended 82nd Annual Session of Indian History Congress on 28th, 29th and 30th December, 2023 at Kakatiya University, Warangal-Telangana.
7. Attended one day workshop on 'Professional Ethics of Teachers and Students' organized by Rajarshi Shahu Arts and Commerce Mahavidyalaya, Rukadi on 17th January, 2024.
8. Attended one day Workshop on 'Social Media and Future Generation' organized by Arts, Commerce and Science College, Hupari on 8th February, 2024.
9. Worked as a Chairman of 'Mentor-Mentee Scheme Committee'.
10. Worked as a Coordinator of 'Lead College Committee' of College.
11. Work as Coordinator of online National Web-Seminar on 29th and 30th April 2024 on 'Dynamics of Research Methodology in Humanities and Commerce' by CSS College, Hupari.

Mr. Shivanand Arvind Bhandare

Assi. Professor, Dept. of Economics

Worked as.

Chairman

1. Short Term Course Committee
2. University UGC Correspondence Committee
3. Avishkar Research Committee

Examination Related Work

1. Internal Senior Supervisor 08 November, 2023 TO 05 December, 2023.
2. Internal Senior Supervisor 06 December, 2023 TO 13 December, 2023.
3. Internal Senior Supervisor 14 December, 2023 TO 21 December, 2023.

Research & Publication

1. Published Research Paper in National Seminar organized by Raja Shripatrao Bhagawantrao Mahavidyalaya, Aundh

(Satara) held on Tuesday 12th March 2024.

Webinar Attended

1. One Day National Webinar On "Plagiarism Detection and Prevention" organized by Rayat Shikshan Sanstha's Yashwantrao Chavan Mahavidyalaya, Pachwad.

2. participated in national webinar on 'म.फुले, रा.छ.शाहू व डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांच्या विचारधारेची आवश्यकता' organized by cultural department and IQAC, Chandrabai-Shantappa Shendure College, Hupari - Kolhapur on 12th April 2024.

प्रा. मुलाणी के. आय.

सहायक प्राध्यापक, भूगोल विभाग

१) १९ मे २०२३ रोजी चंद्राबाई शांताप्पा शेंडुरे कॉलेज, हुपरी मराठी विभाग यांच्या वतीने 'समकालीन मराठी साहित्यातील संविधान मूल्य' या विषयावर आयोजित राष्ट्रीय वेबिनारमध्ये सहभाग.

२) २३ मे २०२३ रोजी चंद्राबाई शांताप्पा शेंडुरे कॉलेज, हुपरी मराठी हिंदी विभागाच्या वतीने 'इक्कीसावी सदि का हिंदी साहित्य संवैधानिक मूल्य' या विषयावरील आयोजित आंतरराष्ट्रीय वेब सेमिनारमध्ये सहभाग.

३) ३ जून २०२३ रोजी चंद्राबाई शांताप्पा शेंडुरे कॉलेज, हुपरी इतिहास विभाग यांच्या वतीने "Reconstuction of Maratha History" या विषयावर आयोजित राष्ट्रीय वेबिनारमध्ये सहभाग.

४) ४ ऑगस्ट २०२३ स्वामी विवेकानंद कॉलेज, कोल्हापूर यांनी आयोजित केलेल्या Geography Subject Structure In NEP-2020 या विषयावरील आधारित कार्यशाळेत सहभाग.

५) १६ ऑक्टोबर २०२३ रोजी बी. ए. भाग दोन च्या सुधारित अभ्यासक्रमावर आधारित सांगली येथील महाविद्यालयात आयोजित केलेल्या कार्यशाळेत सहभाग.

६) १८ ऑक्टोबर २०२३ मध्ये बी.ए. भाग २ सुधारित अभ्यासक्रमावर आधारित क्रांतिसिंह नाना पाटील कॉलेज, वाळवा यांनी आयोजित केलेल्या कार्यशाळेत सहभाग.

७) ग्रीन क्लब ऑफ कोल्हापूर यांनी आयोजित केलेल्या न्यू कॉलेज, कोल्हापूर येथील कार्यशाळेत सहभाग.

८) १२ एप्रिल २०२४ रोजी चंद्राबाई शांताप्पा शेंडुरे कॉलेज, हुपरी सांस्कृतिक विभागाने आयोजित केलेल्या 'महात्मा फुले, राजर्षी छत्रपती शाहू महाराज, डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांच्या विचारधारेची आवश्यकता' या विषयावरील राष्ट्रीय वेबिनारमध्ये सहभाग.

९) २९ व ३० एप्रिल २०२४ चंद्राबाई शांताप्पा शेंडुरे कॉलेज, हुपरी "Dynamic of Research Methodology in Humanities and Commerce" डायनामिक्स ऑफ रिसर्च मेथोडोलॉजी इन ह्युमानिटीज अँड कॉमर्स या दोन दिवसीय राष्ट्रीय वेब सेमिनारमध्ये कोऑर्डिनेटर म्हणून सहभाग.

◆

आम्ही रयत सेवक

प्र. प्राचार्य प्रो. (डॉ.) डी. आर. भोसले

उपप्राचार्य प्रो. (डॉ.) एस. व्ही. चंदनशिवे

- **मराठी विभाग**

प्रा. डॉ. एस. व्ही. चंदनशिवे
प्राध्यापक, एम.ए., सेट, एम.फिल,
पीएच. डी.

प्रा. बी. बी. जाधव
सहयोगी प्राध्यापक एम. ए., नेट,

- **हिंदी विभाग**

प्रा. (डॉ.) डी. आर. भोसले
प्राध्यापक, एम. ए., सेट, पीएच.डी.

श्री. एस. एम. मुजावर
सहयोगी प्राध्यापक, एम. ए., एम. फिल.

- **इंग्रजी विभाग**

श्री. डी. सी. तुलशीकट्टी
सहाय्यक प्राध्यापक एम. ए.

डॉ. श्रीमती टी. एस. पाटील
सहायक प्राध्यापक, एम. ए., सेट
नेट, पीएच. डी.

श्री. एस. जी. कांबळे
सहायक प्राध्यापक, एम. ए.

- **इतिहास विभाग**

डॉ. व्ही. व्ही. पाडळकर
सहयोगी प्राध्यापक एम. ए., सेट.
पीएच.डी.

डॉ. एम. एल. सोनटक्के
सहाय्यक प्राध्यापक, एम. ए., सेट,
एम.फील.

- **समाजशास्त्र विभाग**

डॉ. विजय घेजी
एम. ए., पीएच.डी.

प्रा. अमृत मुधाळे
एम. ए., सेट

- **भूगोल विभाग**

श्री. के. आय. मुलाणी
सहयोगी प्राध्यापक, एम. ए.

श्री. वाय. ए. माने
एम.ए., एम.एस्सी, नेट–सेट

श्री. एस. एस. माने
एम.ए. एम.फिल., सेट,
पी.जी.डी.जी.आय.एस.

श्री. डी. ए. जनवाडे
एम.ए., सेट,

- **मानसशास्त्र विभाग**

प्रा. डॉ. अरुण शिंदे
सहयोगी प्राध्यापक, एम.ए., सेट,
पीएच. डी.

- **राज्यशास्त्र विभाग**

डॉ. श्रीमती एस. जे. माने
सहायक प्राध्यापक, एम.ए., एम.फिल.
पीएच.डी.

- **अर्थशास्त्र विभाग**

डॉ. एस. आय. बराले
सहयोगी प्राध्यापक, एम.ए., नेट, पीएच.डी.

श्री. एस. ए. भंडारे
सहायक प्राध्यापक, एम.ए., एम.फील., सेट

श्री. टी. एस. शिंदे
सहायक प्राध्यापक, एम. ए., सेट

- **वाणिज्य विभाग**

श्रीमती जे. एल. बनसोडे
सहयोगी प्राध्यापक, एम. कॉम.,

श्री. के. ए. काशीद
एम.कॉम., सेट

श्री. ए. एस. बिल्ले
एम. कॉम., सेट

ॲड. निता परीट
सहायक प्राध्यापक,
बी.ए., एल.एल.बी., एल.एल.एम.

प्रा. ए. बी. विभूते
सहायक प्राध्यापक,
एम. कॉम., सेट, नेट

- **शारीरिक शिक्षण विभाग**

प्रा. आय. एच. मुल्ला
शारीरिक शिक्षण संचालक एमपी. एड., सेट, पीएच. डी.

- **ग्रंथालय विभाग**

श्री. एम. एस. शिर्के
ग्रंथपाल, एम.लिब, सेट

■ शिक्षकेतर सेवक ■

श्रीम. एम. एम. शिंदे
मुख्य लिपिक

श्रीम. कांबळे एस. व्ही.
वरिष्ठ लिपिक

श्री. ए. डी. गोडवे
कनिष्ठ लिपिक

श्री. सागर कासोटे
लमसम

श्री. जाधव एस. वाय.
ग्रंथालय परिचर

श्री. चांदणे एस. एस.
ग्रंथालय परिचर

श्री. यु. व्ही. आबणे
शिपाई

Rayat Shikshan Santha's
Chandrabai-Shantappa Shendure College, Hupari

वार्षिक पारितोषिक वितरण समारंभ प्रमुख पाहुणे
प्रा.संभाजीराव पाटील मार्गदर्शन करताना सोबत मान्यवर

वार्षिक पारितोषिक वितरण समारंभ
प्राचार्य डॉ. एल. डी. कदम साहेब मार्गदर्शन करताना
सोबत मान्यवर

वार्षिक पारितोषिक वितरण समारंभ प्राचार्य डॉ. डी. आर. भोसले
अध्यक्षीय समारोप करताना सोबत श्री. मानसिंगराव देसाई,
श्री. राहुल इंग्रोळे व मान्यवर

महाविद्यालयाचा गुणवंत विद्यार्थ्यांचा
पाहुण्यांच्या हस्ते सत्कार करताना सोबत मान्यवर

पारंपारिक दिन उपक्रम विद्यार्थी सहभाग

पारंपारिक दिन उपक्रम विद्यार्थी सहभाग

अभिनंदन

मा. श्रीमती सरोज पाटील (माई)
मराठा स्वराज्य भवन ट्रस्ट
व अखिल भारतीय मराठा महासंघ
यांच्या वतीने देण्यात येणारा
राष्ट्रमाता जिजाऊ जीवनगौरव पुरस्कार
प्रदान करण्यात आला.
(१९ जानेवारी २०२४)

प्र.प्राचार्य प्रो.डॉ.डी.आर.भोसले यांच्या सोबत प्राध्यापक वृंद

प्र.प्राचार्य प्रो.डॉ.डी.आर.भोसले यांच्या सोबत संपादक मंडळ

भारती मुद्रणालय, कोल्हापूर.